

Анатолій Дністровий

СНІДАНОК НА СНІГУ

Анатолій Дністровий

СНІДАНОК НА СНІГУ

Анатолій Дністровий

Сніданок на снігу

Передмова

Свого часу Анатолій Дністровий став відомим як письменник насамперед завдяки романам «Місто уповільненої дії», «Пацики» та «Патетичний блуд» (інша назва — «Тибет на восьмому поверсі»), що змальовували життя проблемних підлітків із тяжких дев'яностих. Час ішов, автор змінювався, разом із ним змінювалися й персонажі. У романі «Дрозofiла над томом Канта» (2010) ми побачили вже зовсім іншого головного героя: викладача, кандидата філософських наук, мислителя і скептика. Утім, дещо поєднувало його з персонажами попередніх творів: прагнення бути незалежним від соціуму, а ще — сексуальна активність. Український чоловік, починаючи від «Енеїди» Котляревського, — завжди мачо, але мачо ліричний і вразливий, який перебуває в ситуації вибору.

Саме таким є герой нової повісті Анатолія Дністрового «Сніданок на снігу».

Богдан Зарецький — колишній викладач медичного університету, котрого життя примусило піти в бізнес. Несподівано йому сподобалася креативна робота піар-менеджера з реалізації сучасного медичного обладнання — нечастий нині випадок втілення сквородинівської ідеї «спорідненої праці». Здається, світ і так не впіймав Зарецького, однак автор дарує своєму персонажеві можливість цілковитої втечі від світу, аби він міг зробити певний життєвий вибір. Як можна здогадатися, цей вибір стосується двох жінок: із однією з них, Віолетою, він тривалий час має стосунки, що вже втратили всілякий сенс; із іншою — Людмилою — роман щойно зав'язується. У «Сніданку на снігу» багато опадів, лірики та еротики. Це ідеальна мелодраматична історія: мужній чоловік змагається зі стихією; маленька, але сильна жінка бореться за своє щастя; навіть коли сніг тане, це не стає початком кінця.

На відміну від повісті, оповідання Анатолія Дністрового більш іронічні (чого варті лише колоритні «генеральські тьотки», змушені допрацьовувати до пенсії у відділі моніторингу, у якому вони нічого не тямлять), часом навіть жорсткі (збірним образом дисидента, зламаного страхом, стає Вася Долото з оповідання «Стінгазета»), хоча й не позбавлені певної сентиментальності (небачена тваринка як

уособлення втраченої мрії з оповідання «Фіолетовий кролик»). Оповідання «Фотографії доньки поетеси» — в'їдлива, але правдива пародія на життя «літтусовки», де задля примарного літературного Олімпу жінка відмовляється від щастя материнства. Так само відірвані від реального та занурені у власний вигаданий світ пані Леся та Коля Мигаль із оповідання «Планетниця», Марко Півник із однойменного оповідання. Кожен із них усесильний у своїх мріях та творчості, однак у реальній дійсності ці люди безпорадні та, з одного боку, зворушливі, а з іншого — жалюгідні. Власне, цикл малої прози Анатолія Дністрового — спроба сучасної інтерпретації образу «маленької людини» з її страхами й радощами, перемогами й поразками.

Думаю, шановний читачу, ти вже зрозумів, що під обкладинкою цієї книжки зібрані дуже різні тексти, персонажі та сюжети. Лишається тільки відкрити її і чи то вирушити вперед за кроликом (звісно, фіолетовим), як колись це зробила Аліса Льюїса Керрола, чи то прийняти запрошення Дністрового на сніданок на снігу...

Тетяна Трофименко, кандидат філологічних наук

Сніданок на снігу

Життя кожної людини — шлях до себе, спроба шляху, натяк на стежку. Жодна людина ніколи не була повністю собою; втім, кожен прагнув цього, один невиразно, інший яскраво. Кожен до кінця несе залишки свого народження, сліз і яєчну шкаралупу доісторичного світу.

Герман Гессе. Деміан

1

Він був як ніколи піднесений і посміхався, ходив квартирою і розмовляв із собою, іноді заглядав у дзеркало, наспівував під носа, пильно придивлявся до поодиноких сивинок у волоссі, насторожувався, ретельно оглядав усю голову, охайно вирізував їх манікюрними ножичками, а потім задоволено поправляв зачіску. Здається, все нормально і пора в дорогу. Богдан Зарецький любив передчуття поїздки — п'янів від нього. Він узяв усе необхідне на п'ять днів: костюм, який терпіти не міг, однак ставився до нього як до робочої уніформи, теплий верхній одяг і запасне тепле взуття, сонцезахисні окуляри, джинси, два светри, пляшку хорошого коньяку, в багажник кинув невелику лопату для розгрібання снігу, на електронну книгу залив купу романів-детективів, щоб читати їх вечорами у готелі перед сном; також він узяв кілька десятків рекламних каталогів із продукцією та брошур — це було потрібно по роботі. Зарецький подивився в Інтернеті прогноз погоди на кілька днів, різні сайти обіцяли опади — одні невеликі, інші сильні, але короткочасні, одне слово, сніги й морози. Попри те, що вже завершувався березень, зима вперто не відступала, а весна не менш вперто, але непомітно, чекала свого часу.

Зарецький неспішно виїхав із Житомира на своєму старенькому «сітроені» о четвертій ночі; він планував дістатися на місце за п'ять-

шість годин, щоб мати добру половину дня в запасі: виспатися, адаптуватися й увечері потинятися, можливо, відвідати один із місцевих пабів, якщо такі будуть. Дорога, якою він влітку часто їздив із друзями відпочивати у гори, виявилася не такою вже легкою, як йому здавалося раніше. Снігові опади несподівано пройшли посеред березня, і на окремих ділянках траси придорожні служби ще не встигли їх розчистити. Погана видимість і загрузлі автобуси, малолітражки та джипи утруднювали й без того нелегкий рух. Іноді Зарецький стояв у заторах до години. Щоб порятуватися від роздратування, він мріяв і думав — це робило ніби нереальним усе навколо: нерухомі й безпорадні машини в снігу, схвильованих галасливих водіїв, які з найменшого приводу вискакували з автомобілів і показували свій темперамент, кумедно розмахуючи руками й не знаючи, що робити, непривітні холодні пейзажі з осиротілими деревами та випадкові, порожні від людей через негоду селища, що під час руху після чергового затору миготіли за вікном його «сітроена».

В одному з таких заторів Зарецький стомився дратуватися і лише мляво споглядав навколишні пейзажі та події. Пасажири автобусів невеликими купками ліниво розминали ноги й курили, накинувши на плечі незастебнуті пальта й пуховики, деякі відійшли за посадку дерев, аж до поля, справити потребу, а інші з нудьги теревенили одне з одним. Зарецький стояв на узбіччі, спостерігаючи за незнайомими людьми, і слухав радіо, перескакуючи з однієї радіостанції на іншу. А потім транспортний потік несподівано оживав, люди ніби очунювали після коми, метушилися, жвавішали, активніше тупцювали ногами на снігу, сходилися до автобуса, заходили в салон; дорога ніби виструнчувалася, машини повільно котилися одна за одною, і в цьому потоці до Зарецького знову повертався добрий настрій.

Він їхав на запрошення одного регіонального центру медичних інновацій прочитати на виїзному семінарі невеликий курс лекцій про медичне обладнання нового покоління та його вплив на зміну соціального майбутнього. Тема навмисне була сформульована «трохи крикливо» — під журналістів. На цьому наполог директор фірми, в якій працював Зарецький і яка займалася продажами новітнього медичного обладнання, закупаючи його у виробників із Німеччини, Америки, Франції, Китаю, Японії. Коли перед від'їздом він зайшов до

директора, той, маленький лисуватий товстун із чорними густими бровами, розвалившись у своєму високому вишневому шкіряному кріслі, давав настанови і куриє, струшуючи попел із сигари в масивну срібну попільничку. Він наполягав, щоб у лекції — ніби на автоматі повторюючи кілька разів — «напхати побільше реклами», щоб у перспективі це сприяло фірмі, як імпортерів, щоб можна було швидше збувати новітнє західне медичне обладнання в Україні та Східній Європі, а потім, коли справи підуть, як по маслу, вийти на інші ринки, особливо кавказьких та середньоазійських країн: о, це взагалі було би круто — стати єдиним представником у тій глушині, великі й безмежні простори, а значить, і бізнес-можливості — ось що таке, друже, Схід.

— А як же турбота про соціальне майбутнє? — підколов його Зарецький.

— Це для науковців і тих, хто сильно про це хвилюється, — зтягнувся сигарою директор і зморщив лоба, — всі ці балачки й переживання — дуже добре, я не проти, але для нас головне — збут, бо лише це нас годує. Так що твоя наукова нісенітниця — це прекрасно, але в міру, в ній має бути реклама. Реклама і ще раз реклама! Якщо нема реклами — тоді взагалі нема що робити.

Директор трохи лукаво зиркнув на Зарецького, але той не подав виду, ніби звернув увагу на останню фразу.

— Ясно.

— Побільше піару, друже, побільше піару! Я хочу, щоб про наше обладнання дізналися всі: від беззубої бабусі до першого-ліпшого багатого Буратино. Щоб вони лише про це говорили і вірили, ніби більше не зможуть без цього жити. Щоб вони приходили в поліклініки та лікарні і розпитували, чи є таке медичне обладнання. Розумієш?

— Ну чого ж не розумію?

— Важкі часи, друже. Працювати треба не лише через «верхи» — крапати на голову великому бізнесу та чиновникам, а й через «низи» — сарафанне радіо ще ніхто не відмінив і навряд чи відмінить, — усміхнувся він.

— А коли «верхи» не хочуть? — запитав Зарецький.

— Тоді «низи» біжать на діагностику туди, де краще медичне обладнання.

— Ясно.

— Ще поки нічого не ясно, коли почнуться продажі — тоді стане зрозуміло, — посерйознішав директор.

— Ясно, — усміхнувся Зарецький.

Щодо «низів», то він ставився трохи скептично до подібних ініціатив свого директора, але не подавав виду: така піар-стратегія, фактично, не давала результату в провінції, хоча була трохи успішнішою в мегаполісах, адже в провінції значно менше приватних клінік, які в кожній області можна перерахувати на пальцях, іноді навіть однієї руки. Богдан стомився переконувати директора, що варто працювати з великими корпораціями і на них сконцентрувати свою увагу, запроваджуючи відповідну маркетингову та рекламну політику, бо якщо ганятися лише за дрібними клініками, то так важко не опуститися до базарної роздрібної торгівлі; ясна річ, у тих випадках, коли обладнання непристойно дороге та ексклюзивне, — такі кроки виправдані й результативні, але в інших випадках — це марнування часу. Саме для цього Зарецький запустив інтернет-магазин, який призначений був покривати передусім замовлення на недороге обладнання.

2

Покинути викладання в медичному університеті для доцента Зарецького було важким рішенням: грошей, які платили за викладання під час соціального колапсу України, не вистачало навіть на їжу, не те що на одяг чи інші забаганки. Пішовши з університету, він спершу думав, що втратив ґрунт під ногами, що його улюблений світ загинув, а життя скінчилося. Зарецький більше року сидів без роботи, перебивався де міг, працював у випадкових конторах: спершу у видавництві медичної літератури, де також платили копійки, потім писав трохи на замовлення, а також соціальну журналістику, дотичну до медицини. Грошей постійно катастрофічно не вистачало. Він був сам не свій і ніяк не міг із цим змиритися. Однак журналістика дала йому таке-сяке ім'я, особливу вагомість якому додавав іноді підпис «доцент, кандидат медичних наук». На журналістику також пішло довгих сім років, за які Зарецький зненавидів свою пустопорожню писанину до газет і журналів, яку полюбляв недалекий читач масових видань.

Коли йому запропонували пристойну роботу в Житомирі, куди він переїхав зі столиці, Богдан дивився на своє майбутнє із ще більшим жахом, навіть гроші не радували. Але його викладацькими навичками несподівано зацікавився бізнес, який продавав іноземне медичне обладнання. Зарецький часто брав участь у семінарах, тренінгах, літніх школах, де рекламував новітнє медичне обладнання, яким торгувала його фірма, плавно переходячи у своїх лекціях із хвороб, їх лікування та діагностики до опису спеціалізованого медичного обладнання, що його використовують для діагностики та лікування таких хвороб. Вийшла досить цікава суміш, у якій поєднувалися важливе та прагматичне, проблемне й обнадійливе, наука і реклама, потреба та пропозиція. Все гармоніювало, одне без одного було немислимим. Отак непомітно з викладача медичного університету доцент Зарецький перетворився на креативного піар-менеджера з реалізації сучасного медичного обладнання; робота йому страшенно подобалася: крім достойної зарплатні, він ще мав відсотки від продажів, не кажучи про постійне накопичення нових знань та уявлень про інноваційні технології.

3

Зарецький приїхав на місце аж під вечір геть утомлений, голодний і сонливий. Протягом дороги йому неодноразово телефонувала Людмила, яка хвилювалася за нього, розпитувала, чи нормально їде, чи не важко через опади. Мобільний зв'язок то пропадав, то знову з'являвся. Зарецькому було приємно, що за нього переживають. Бажання бачити Людмилу згладжувало незручності від їзди на заметеній снігом трасі. Богдан твердо знав, що зустріч із нею буде особливою, що, цілком можливо, він їде назустріч своїй долі. Від таких пафосних думок ще рік тому він би просто розсміявся й відмахнувся би від них, як від несерйозних фантазувань, однак зараз Богдан зовсім по-іншому дивився на своє химерне минуле і так само по-іншому дивився на своє не менш химерне майбутнє. Зарецькому здалося, що він стоїть на мосту: від старого берега вже відійшов, а до нового, невідомого, заворожливого, залишилося якихось декілька кроків. Він уперто дивився, як зникає засніжена траса під його машиною, правою рукою тримав кермо, а лівою потягував цигарку. Колеса невпинно

ковтали засніжену дорогу, і Богдан відчував, як під монотонний рух і шум машини поволі втомлювався, а тепло в салоні навіювало сонливість, із якою він ледве справлявся.

4

Зарецький часто згадував Людмилу, яку знав уже два роки і з якою іноді бачився в Києві на медичних колоквиумах і семінарах. Досить довго вони не виокремлювали й не впізнавали одне одного серед потоку науковців, менеджерів, рекламистів, які були дотичними до медичного бізнесу, але поступово познайомилися поближче, почали вітатися та нарешті розмовляти. Зарецький одразу відчув природність і легкість у спілкуванні з нею. Вони навіть захотіли провести разом вихідні, точніше, Богдан зголосився виступити для Людмили в ролі гіда. Він показував їй Київ: вони їздили до Києво-Печерської лаври, Володимирського собору, святої Софії, прогулювалися Андріївським узвозом, потім він повіз її у Вишгород — показати Київське море, а ввечері — у вірменський ресторан. Богдан ще хотів відвідати кілька музеїв, але на них просто не вистачало сил. Зарецький усе більше помічав, що Людмилі з ним страшенно цікаво, і ця думка дедалі більше не давала йому спокою.

Востаннє вони зустрічалися у Львові, буквально чотири місяці тому; Зарецький піарив перед працівниками обласної медицини методику біорезонансної терапії та медичне обладнання, пов'язане з цим. Вони тоді майже половину дня були разом — блукали центральними вуличками, сиділи в кав'ярнях, а під вечір сходили на літературно-музичний вечір, де виступав Іздрик. Потім вони повечеряли, однак переважно мовчали, ніби невідома сила вибудувала між ними незриму стіну смутку. Коли прощалися, Зарецький легенько тримав пальці Людмили, говорив, що це був неймовірний день, а вона йому всміхнулася й сказала: «До наступної зустрічі». Людмила поїхала до своєї рідної сестри, яка мешкала поблизу автовокзалу, а Зарецький, трохи засмучений розлукою, викликав таксі; він курил, усміхаючись сам до себе, а коли приїхала червона «тойота» з шашечкою таксі, сів спереду біля молодого водія, трохи збуджено вимовивши: «Неймовірно!» — і поїхав на потяг. Йому здалося, що тоді, на вузьких, таємничих, тінистих львівських вуличках, вони багато чого

одне одному не сказали, що між ними виникли дуже важливі почуття, які вони в собі гамували, і, ніби несміливі закохані підлітки, розглядали будинки й фасади. Після зустрічі у Львові вони декілька разів дзвонили одне одному, вітали зі святами, говорили про ніщо. Богдан не зважився першим розпочати розмову про те недоказане, що виникло між ними, що обох їх хвилювало, змушувало про себе думати, словом — йому не вистачало сміливості.

Потім себе картав за це. У своєму характері Зарецький вбачав надто багато мелодраматичних нот і схильність до внутрішнього неспокою; він розумів, що його переживання не завжди можуть корелювати з подіями в реальному світі, а тому намагався тримати рівновагу і не видавати бажане за дійсне. Це давалося вкрай важко, але він учився й подумки іноді сумнівався: насправді жодного зближення між ним і Людмилою, може, й не було, це лише виплід його бурхливої фантазії. Водночас сподівався і переконував себе в марності цих надій, що перетворило його думки в бурхливий океан, у якому, немов нещасна самотня шлюпка, потопав його спокій. Зарецький тверезо думав і трохи по-поетичному страждав, думав і страждав, думав і страждав. Протягом одного дня він міг переживати велике піднесення, уявляючи себе знову поруч із Людмилою, а під вечір погода в його гавані могла кардинально змінитися. На початку року Людмила подзвонила йому на мобільний, коли він обідав, і Зарецький, затамувавши подих, перестав жувати. Вона повідомила, що готує «розкішний медичний семінар», що приїдуть люди не лише з України, а й із сусідніх країн, і запросила долучитися фірму, в якій працював Зарецький, вона додала, що це має зацікавити його директора. Він розхвилювався, бо Людмила проводитиме семінар у селищі, де вона має будинок і де часто проводить час. Зарецький відчував, що невідомі сили їх зближують. Він буквально задавив директора напором своїх аргументів, чому варто взяти участь у семінарі, хто приїде на цей захід, особливо із закордону, що треба не лише продавати, а й постійно світитися, бути на слуху, бо якщо ти не є інформацією, то тебе не існує на цьому світі; директор зітхав, бурмотів, погоджувався з окремими думками Богдана і, врешті-решт, дав добро.

Він набрав на мобільний Людмилу:

— Я вже тут.

— Це здорово! — радісно вигукнула вона. Зарецький оглянув усе навколо і сказав, що стоїть у центрі селища, на площі, ліворуч від пам'ятника Шевченку, одразу біля пошти. Він вийшов із машини розім'яти руки, ноги, плечі, але дошкульний мороз навіть не дав йому можливості покурити. Зарецький кілька разів затягнувся, викинув недопалок, миттю заскочив у машину й увімкнув музику. Він розглядав незнайомих людей за вікном, спостерігав за їхніми виразами обличчя, манерами ходити, спілкуватися з іншими мешканцями селища. Двоє старших дядьків у кожухах, із кумедними, почервонілими від морозу пиками закурили біля його машини, один постійно махав правою рукою. Зарецький дивився на їхні неприступні, трохи грізні обличчя, густі чорні брови, глибоко запалі очі, простий теплий одяг і думав, що такими, певно, тут були люди і сто, і двісті років тому.

Людмила прийшла через хвилину двадцять. На ній була блакитна куртка з тонкими білими й синіми смугами, що перетиналися й витворювали дрібні квадратики, а також світлі, високі, прогумовані боти та темно-сині джинси. Русяве хвилясте волосся прикривало їй чоло, а ззаду спадало на плечі. Богданові вона здалася такою ж прекрасною, як і під час минулих зустрічей: той же відкритий, доброзичливий погляд і довірливий голос. Її вуха ховалися під кумедними великими рожевими навушниками, обтягнутими волохатою тканиною, наче м'які іграшки. Вона була трохи схожою на тінейджерку, але пишнішою у формах і зі зрілим, ніби втомленим, поглядом.

— Чому ви без шапки? — занепокоївся Богдан.

— Не холодно — відлига.

— Але носик почервонів, — пожартував Зарецький.

— Зі мною завжди так, — усміхнулася вона.

Він ментально знік, бо слово «носик», яке в нього вирвалося ніби ненароком, могло здатися їй надто панібратським, а вони ж, попри тривале знайомство, так і не перейшли на «ти». Людмила, як тактовна людина, могла не подати виду, що їй це не сподобалося. Зарецький почувався не в своїй тарілці. Що вона подумала?

Людмила сіла біля нього в машину, й вони рушили до готелю, де для гостя представниками медичного центру було заброньовано номер. У холі крутилося близько двох десятків інших учасників семінару, одні говорили між собою англійською, інші — українською та російською. Зарецький впізнав кількох знайомих, із якими бачився раніше на подібних заходах, і кивнув їм, дехто підійшов до нього, міцно потискаючи руку, лізли з балачками, але Богдан чемно не втягувався в розмову. Людмила допомогла занести його спортивні сумки в номер, хоча він категорично відмовлявся.

6

Віолетта витирала в квартирі пил, увімкнувши музичний телеканал, вона ретельно пройшлася з ганчіркою по меблях спершу у вітальні, потім взялася витирати підвіконня та кілька книжкових полиць у спальні. Вона подивилася на фотографію, де вони з Богданом обіймалися на тлі вечірнього Егейського моря. Чоловік дуже любив цю фотографію, часто казав, що це були щасливі миті їхнього спільного життя. Він тримав її перед книгами на полиці й постійно повертав на місце, коли дружина витирала пил і ховала фотографію в альбом. Віолетта подивилася на засмаглу пару в темних окулярах і кисло посміхнулася, їй здалося, що це було давно-давно, ніби в нереальному часі, ніби на фотографії не вона, а інша дівчина, лише зовні схожа на неї. Вона відчинила шафу-купе і дістала порохотяг. Увагу привернули дві велетенські, темно-сині, нові дорожні валізи на коліщатках, яких вона раніше не бачила. Віолетта витягнула їх із шафи-купе, валізи виявилися важкуватими, спробувала їх відкрити, але на замках стояли коди з цифрами. Вона пробіглася очима по полицях, де були поскладені речі, на полицях побачила прогалини між іншими речами і все зрозуміла: Зарецький зібрав більшість свого одягу і, мабуть, склав його у ці валізи. Віолетта сіла біля валіз на підлогу і розридалася. Вона настільки була приголомшеною побаченим, що не знала, як повестися.

7

Зарецький раптом згадав, що в дитинстві, здається — у першому

класі, одного разу проїздив через це село в гори: він трохи з острахом придивлявся до понурих і грізних гір, які, мов велети, зупинилися над крихітною, змієподібною дорогою, до високих смерек, під зеленими гілками яких ховалася таємниця, що привертала увагу малого Богдана, а прохолода і затінок ще більше розбурхували його фантазію, він також придивлявся до випадкових і незнайомих людей із засмаглими обличчями й чорними, ніби вугілля, очима. Зарецький уперше потрапив у край, який був йому незнайомий і який сильно різнився від тих місцин, де мешкали його дід і баба, понад річкою Случ. Йому здавалося, що кінця тій дорозі ніколи не буде і що вони з батьком їдуть на край світу, бо за кожним різким поворотом їх чекав інший поворот, а за ним ще інший. Іноді Богдан поглядав із вікна машини на прірви, що виднілися праворуч: там, у цілковитій прохолоді, він бачив невелику бурхливу річку, густі непрохідні дерева та грізні кам'яні провалля. Картини баченого його заворожували, але від них було й трохи моторошно. Зарецький згадав, як йому захотілося пити і батько зупинився біля однієї придорожньої хати; вийшов старий-старий дід у чорній шапці, могутніми порепаними руками він помив у місці темно-синій виноград, потім вичавив його в кухоль і дав малому Богданові. Виноградний сік був прохолодним і дуже смачним: згадуючи це, Зарецькому захотілося випити соку. Тоді з батьком вони їхали у далеке поселення, що було аж у самісінькому тупику дороги, де мешкав його приятель Жора — ліпший дружбан ще з часів навчання в університеті, з яким батько був нерозливвода. Разом вони ходили у геологічні експедиції в Бурятії та в Середній Азії, навіть обмінялися дружинами, про що обидва потім не шкодували; разом вони підзаробляли на будівництві, кочували з міста до міста, аж поки життя не розкидало їх по різних закутках. Жора не визнавав телефонний зв'язок і робив дивні приймачі, які дарував своїм приятелям, — він час від часу подавав сигнали про себе, і його друзі ловили ці сигнали — хто в Києві, хто у Львові, а хто за межами України. Жора свідомо обрав шлях відлюдника, зрікшись сім'ї і цивілізації, — він жив високо в горах, знався і водився з чабанами, випасав овець на полонинах, куди вирушав з іншими пастухами на півроку; одного разу батько впіймав черговий сигнал від Жори, а було то, напевно, десь на початку вісімдесятих, і йому страшенно закортіло його провідати. Зарецький усміхнувся, згадуючи батькові помаранчеві «жигулі» і те, як вони

їхали тоді в гори. Вони довго шукали Жору, спершу його порожню хату, до якої ледве дійшли, — машину довелося поставити біля сільського магазину, а потім, розпитавши в місцевих про Жору, подалися в гори, де чувся скрип і тріщання дерев, які падали. Жора посадив малого Зарецького на довжелезний стовбур, наказав міцно триматися за обрубки грубих гілок і спустив його з гори аж під свою хату. Малий Зарецький, кермуючи зрубаним деревом, стрімко летів із ним униз, поки не з'їхав до паркану Жориного подвір'я. Жора жив дуже бідно, але симпатично. Він майстрував, любив вовтузитися з деревом, мав чимало інструментів і декілька станків. На подвір'ї, в металевій загорожі, він тримав великого білого, волохатого пса, який люто гавкав до чужих. Зарецький також згадав, як збирав із Жорою гриби та ягоди. Коли вони переходили через чиєсь велетенське пасовище, що охопило підніжжя гори аж до лісу, то побачили молодого чорного бика, який спершу гнівно фиркнув, а потім помчав на них. Жора із затиснутою в зубах цигаркою ледве добіг до паркана і пірнув між його горизонтальними дошками, малий Зарецький зробив те саме. Він згадав очі бика — великі, неприступні, пильні, й усміхнувся. Зарецький часто думав, від чого Жора відмовився заради такого життя; раніше, будучи юним і зеленим, він ще не знав, що людина носить у собі океани хаосу і впорядкованості, рай і пекло, власну цивілізованість і дикість, які штовхають її в мить вибору, коли важкі обставини допікають, в обійми одного з полюсів.

8

Зарецький дивився з вікна третього поверху на розкішний гірський краєвид: біло-сиві дерева непорушно стояли, припорошені снігом, і плавним каскадом підіймалися до неба, а далі то знову спадали, то підіймалися; на горизонті, як у тумані, були інші гори, синьо-сірі, ніби примарні силуети, а між ними, немов важкі дирижаблі, повільно пропливали чисті хмари, насувалися на селище, будинки якого розсипані в підніжжі скель, немов гриби. Селище підступало до гір і тиснулося між сіро-бурих, обважнілих і порепаних від часу, де-не-де засніжених скель, що завмерли потрісканими плитами й важкими брилами над невеликим урвищем, через яке проривалася до людських осель гірська ріка; вона стрімко повертала ліворуч, пірнала під

невеликий пішохідний міст, а далі мчала, раз-по-раз зникаючи з очей за будинками, пагорбами й деревами, і вискакувала вже з боку селища, де про неї нагадував важкий бетонний міст удалині, праворуч від нього з лісистих стрімких і високих пагорбів знову випинали важкі скелі; через міст поволі котилися автобуси, вантажівки, легковички; потім ріка виривалася на рівнину і губилася з виду. На горбочку, майже навпроти готелю, стояла кремезна в основі, але витягнута шпилями, дерев'яна церква, її бані були оббиті сріблястим блискучим металом.

Зарецький дивився на селище. Тепер багато чого змінилося: раніше дорога була посипана щебенем, а тепер асфальт, раніше майже не було машин і метушні, а тепер навколо купа людей, дорогих авто, які безперервно снують туди-сюди.

За спиною кашлянули. Зарецький обернувся і згадав, що не сам. Людмила сказала, що опалення працює на максимумі.

Богдан відчинив вікно і вдихнув свіже морозяне повітря.

— Тут жити — рай. Я був тут раніше.

— Справді?

— Ще хлопчиком. Ми приїжджали до батькового приятеля. Він жив там, — кивнув Зарецький головою в напрямку гір, — але давно помер. Хоча... тут, мабуть, неможливо повністю померти.

Людмила усміхнулася, також підійшла до вікна і поглянула на краєвид:

— Кидайте все і переїжджайте.

Зарецький усміхнувся, але промовчав. Він повісив костюм у шафу й задумався. Віолетта навіть не особливо переймалася тим, що він збирається в далеку дорогу, так, ніби Богдан відлучався у найближчий кіоск за газетами чи цигарками, не допомогла зібратися в дорогу, не розмовляла, взагалі останнім часом між ними все розклеїлося — навіть без суттєвих причин; вона зазвичай лежала на шкіряному дивані й непорушно дивилася черговий мильний серіал, на які витрачала весь вільний час; серіали за серіалами — і так щодня, щотижня, щомісяця. Зарецького це настільки нудило, що він не міг дивитися телевизор і забув про нього.

— Може, ви хочете повечеряти?

— Що? — здригнувся Зарецький.

— Тут, буквально дві-три хвилини ходу, є гарна ресторація, — показала вона на вуличку, що тягнулася від центральної площі з

пам'ятником Шевченку повз пошту.

— Добре, — пожвавився він.

Богдан запропонував під'їхати, але Людмила відмовила: лише два квартали, сенсу сідати в авто нема. Потім сказала, що машину можна поставити в її гаражі — він і так порожній. Зарецький ніби не почув. Коли вона наполягла, щоб машину поставити в неї, Богдан знік.

Вони зайшли до ресторації, Людмила з усмішкою підказала, яку їжу варто покуштувати, що це найсмачніші в них страви — візитівка краю. Зарецький жартівливо підняв догори руки, ніби здається, він повністю їй довірився, і вони зробили замовлення. Людмила пила каву та їла торт, а Зарецький замовив собі печеню й салат. Попри те, що був страшенно голодним, він намагався їсти якомога повільніше.

— Не соромтеся, ви ж голодні.

— Це правда, — усміхнувся він.

Людмила й далі підбадьорювала його, перепитувала, чи смакує. Вона постійно говорила йому «ви», і Зарецький почувався трохи некомфортно: це ніби підкреслювало те, що він старший.

— Може, нарешті ми відмовимося від «ви»? Ви не проти? А то це «ви» конкретно напружує. От коли вийдемо на пенсію, тоді будемо на «ви», — засміявся він.

— Я — за. Але чому ж тоді знову «ви»?

Зарецький розсміявся, і вони ще довго говорили про все на світі, не відчуваючи, як минає час, як на них дивляться випадкові люди, як спокійно та затишно стає тут на рівнині, біля підніжжя гір. Богданові подобалася ресторація з приємними декоративними інтер'єрами в етнічному стилі, ненав'язлива музика, відсутність запахів їжі з кухні. Але найбільшу радість він відчув, що знову зустрівся з Людмилою; до цієї зустрічі подумки готувався не один місяць — зважував, що скаже їй, уявляв ситуації, де вони спілкуватимуться.

Людмила ознайомила Зарецького з програмою на час його перебування: лекційні години, зустріч із обласними журналістами, виїзні екскурсії до цікавих місцин, музеїв, на сувенірний ринок в одне з найближчих містечок. Богдан уважно слухав і зізнався, що раніше думав про нестерпну нудьгу, яка на нього тут чекатиме, а тепер, схоже, все буде набагато веселіше і він отримає купу вражень. Людмила сказала, що на сьогодні поки все, щоб відпочивав, а якщо будуть питання — хай неодмінно телефонує на мобільний. Зарецький

подякував їй за увагу. Йому навіть стало трохи прикро, що їхнє спілкування так несподівано перервалося. Він, стомлений дорогою, так сильно хотів спати, що ледве стримувався, аби в її присутності не позіхнути. Вони домовилися про наступну зустріч, і Людмила сказала, що перед лекцією зайде за ним та проведе в конференц-зал одного із санаторіїв, де відбувається семінар, вона винувато всміхнулася, що ми б із радістю поселили гостей у санаторії, але там значно гірший сервіс, аніж у готелі, єдиний плюс від санаторію — просторий і великий конференц-зал, яких тут більше ніде не знайти.

9

Зарецький згадав, як одного ранку сонна Віолетта, наминаючи на кухні омлет, ненароком кинула, що ніби його підмінили, вона потім довго жувала, поглядаючи на мовчазного і зацікавленого Богдана, але, не дочекавшись його реакції, сказала, що в чоловіків таке часто трапляється, особливо під час кризи середнього віку, що їм здається, ніби все життя пішло котові під хвіст, що вони жили не так і не на ті справи себе витрачали, їм здається, що не пізно все змінити, і вони готові на рішучі та непрогнозовані дії.

Так — зізнався тоді він собі і здригнувся, але ментально опанував себе.

Віолетта сказала:

— Нас обох кумарить те, що сталося тепер.

— Це правда, але я не знаю, що саме сталося, — глухо відповів Зарецький.

Віолетта його не почула й додала:

— Це неприйнятно.

Зарецький погодився і сказав:

— Коли повернуся з Прикарпаття, тоді можна буде серйозно все обговорити.

— Давно пора, бо ми ж марнуємо свій час...

Зарецький тоді подумав: і справді — вона даремно марнує свій час на мене, а я — на неї.

10

Богдан кури́в у внутрішньому дворіку готелю, перед тим припаркувавши в ньому машину. Він вдихав на повні груди дим, насолоджуючись легким збудженням, що пробігало судинами, потім випускав дим, який миттю розвіювався в холодному повітрі. З господарських дверей готелю вийшов охоронець, чорнявий хлопець у смугастому камуфляжному синьо-білому військовому костюмі, він поглянув на Зарецького, зміряв його поглядом і, клацнувши металевою бензинною запальничкою, також закури́в. Охоронець подивився на його «сітроен» і запитав, чи збирається він ним часто виїжджати. Богдан спершу не зрозумів запитання, той повторив, Зарецький сказав, що поки не знає. Охоронець поглянув на гори, верхівки яких танули в багряних лініях, ніби їх залили розплавленим вечірнім сонцем, і сказав, що якщо прийде великий сніг, то машину не відкопаєш, а навіть коли відкопаєш, то навряд чи зможеш виїхати.

Зарецький уявив великий сніг:

— А наскільки він може бути великим?

— Такий великий, що відпочивати будемо тижнями, — усміхнувся охоронець.

— І часто приходить великий сніг?

— Приходить. Але його давно не було.

— А ви бачили великий сніг? — запитав Зарецький.

— Старші бачили.

Богдан подумав про гараж Людмили: завтра треба поставити в нього машину.

На вечір з'явився легкий морозець, Зарецький кури́в на балконі і розглядав краєвиди. Виникло дивне відчуття, ніби тут доведеться залишитися надовго. Вечірній каскад гір, який удень був далеким, ледве зримим і тьмяним, тепер ніби наблизився й обережно поклав свою тінь на селище, навколишні пагорби та скелі з лісами. Зарецький тішився прохолоді, що обвівала його лице, тішився густим чистим повітрям, тішився безкраїми просторами, які не втомлювали око, а пробуджували внутрішній спокій і задоволення, що нема жодних незручних чи неприємних думок, ніби свідомість, зачарована краєвидами, не бажала їх продукувати. Зарецький відчував, як від легкого приморозку тремтить тіло, але йому не хотілося заходити в номер. Він подумав, що в цих місцях, певно, люди менше піддаються тривогам і страхам, аніж у містах, особливо у великих мегаполісах, де

все нуртує, кипить, пригнічує агресією та динамікою. Він заплющив очі і спробував уявити, як розчиняється в навколишньому спокої, в навколишній тихій благодаті; у стані, який він переживав, було щось неземне, нелюдське, дивне для звичайних митей і переживань.

Перед сном він узяв мобілку і поговорив із Віолеттою, але вона більше відповідала на запитання, ніж підтримувала розмову, і, як раніше, була незадоволеною та втомленою. У таких випадках Зарецький завжди залишав її у спокої, зрештою, це невдовзі перетворилося на звичку. Він переглянув на ноутбуці матеріали своїх лекцій — текст, інфографіку, слайди, перечитав базові тези вступної лекції, вимкнув лампу і невдовзі заснув.

Зарецький поснідав і вийшов на свіже повітря, щоб викурити цигарку. Близько десятої ранку на мобільний зателефонувала Людмила. Він сказав, що готовий до прогулянки, вона засміялася, і в Богдана по спині забігали приємні мурашки. Вони домовилися зустрітися через годину.

Зарецький вийшов на балкон; він подивився на синьо-білі гори, які вдалині були тьмянішими й напівпрозорими; вдихнув холодне гірське повітря і почувався як ніколи добре; він заплющив очі та витягнув обличчя перед себе, щоб морозяне повітря ще більше його обвівало; солодко усміхнувся від приємної прохолоди і від відчуття, що поволі мерзне. Можна забути себе вчорашнього, себе нічого, непотрібного, тут можна переродитися — хотів він поділитися цими думками. Богдан раптом забажав розповісти про місцеві краєвиди Віолетті, про пейзажі, які його змінювали, — змушували не думати, а відчувати рівновагу. Набрал номер, але вона не брала слухавку. Він мовчки курил. Через хвилин двадцять Богдан знову набрав її номер і почув лінивий, сонний і тихий голос. Віолетта дорікала, чого зранку дзвонити, як ненормальний. Зарецькому розхотілося з нею розмовляти, і він лише сказав: «Добре, спи далі». Богдан раптом подумав привезти її сюди, поселитися на тиждень-другий у готелі, нічого не робити, а лише вештатися без діла, розвіятися, щоб вона знову почувалася щасливою, як це було раніше. Але миттю прогнав цю думку. Він лише кисло усміхнувся і згадав, якими вони були п'ять років тому, коли лише познайомилися, коли жодного дня не могли всидіти вдома — з будь-якої нагоди зривалися з місця, сідали в машину та їхали подорожувати на південь чи на захід, спиняючись у селищах і містечках, які перед тим навмання обирали на карті, коли кохалися в холодних готелях, закутавшись у ковдри, а потім снідали у випадкових кафе і знову мандрували. Зарецький навіть не вірив, що це було з ними, що вони раніше були такими радісними, безтурботними, готовими до пригод і авантур. Але потім ніби отямився: навряд чи Віолетті ця ідея сподобається, вона ніколи не любила гір: скільки він не пропонував їхати туди відпочивати, вона завжди сприймала це в штики і обирала спекотний морський пляж якогось турецького готелю, вщерть набитого

нецікавими пострадянськими туристами на противагу гірським тінистим лісам та екзотичним краєвидам.

Він вийшов на вулицю. Навпроти готелю, метрів тридцять праворуч, якщо перейти вулицю, була сувенірна крамничка, схожа на велетенську шкатулку; крамничка тулилася до паркану території дерев'яної церкви, і біля неї стояла Людмила й розмовляла по мобіліці. У неї був серйозний вираз обличчя, правою рукою вона іноді жестикулювала під час розмови, ніби намагалася довести свою думку, переконати, і непомітно для себе користувалася звичними жестами. Від морозу щоки її рум'янилися і буквально горіли. Людмила також помітила Богдана і ніби виструнчилася, на обличчі майнула усмішка. Вона енергійно махнула йому рукою. Зарецький пішов до неї, пропускаючи транспорт, що їхав дорогою. Людмила, тільки-но привітавшись, одразу запропонувала поставити машину до неї в гараж. Він погодився і сказав, що на вихідних можна десь з'їздити — подивитися краєвиди чи накупляти різних сувенірів. Зарецький любив купувати подарунки для своїх рідних і близьких, тож випадала чудова нагода подивитися на вироби з металу, дерев'яні шкатулки, глиняний посуд із місцевими розписами, а ще на коцики й сорочки ручної роботи. Вона сказала, що знає, де сувеніри можна придбати за оптовими цінами, бо тут деруть із туристів втридорога.

— Я також у душі шопоголік, — усміхнувся він.

Дорогою, коли вони їхали до її будинку, Богдан захотів поговорити про великий сніг і про те, як до цього ставляться місцеві.

— А тут буває великий сніг?

— Сніг?

— Так — дуже багато снігу.

— Мабуть, буває. Це все-таки гори. Я, правда, не місцева. Живу тут лише чотири роки. Такий сніг може бути будь-де. Зараз клімат не той, як був колись. Важко говорити про щось чітко та впевнено. А ти хочеш побачити великий сніг?

— Хотілося б на таке подивитися, — усміхнувся Зарецький.

— Моя мати розповідала, що в її дитинстві був такий сніг, коли вони з даху хати каталися на санчатах. Виходили горою снігу, яка опиралася на хату, та їхали собі з вереском униз.

— Хотів би я так спробувати.

— Для цього потрібно повернутися в дитинство.

— Цікаво, чи це можливо, — задумано сказав Богдан.

— У наших мріях — усе можливо.

Вони звернули з головної дороги в провулок і проїхали метрів п'ятдесят.

— У тебе цікава вимова, немісцева, — сказав Зарецький, обережно об'їжджаючи невеликий тракторець із причепом вугілля, що стояв посеред дороги.

— Я з центру приїхала — із Черкащини, річка Рось.

— Гарячі місця. Бойові. Я відпочивав у тих краях, багато де бував.

— Ми вже приїхали! — показала Людмила на свій компактний двоповерховий будинок із коричневої цегли.

Вона зайшла через хвіртку і відчинила зсередини металеві ворота. Зарецький штовхнув їх, і вони подалися. Потім Людмила відчинила цегляний, теплий гараж, який стояв своїми воротами перпендикулярно до входу в будинок, і Богдан поставив машину. Він обережно здав назад і заїхав майже впритул до металевого стелажа та масивної металеві стійки, яка тримала два двигуни для рибальських човнів. Коли він вийшов із гаража, то помітив надбудову з вікном, від якої тягнувся застклений і накритий коричневою металопластиковою черепицею навісний коридор до будинку, який буквально вклинювався в нього на рівні другого поверху.

— Що це?

— У мене чоловік був трохи дивак. Ну, дуже креативний дивак. Він собі зробив над гаражем компактний кабінет, а щоб не виходити на вулицю, придумав ось такий коридор під дахом. Різне буває — злива, сніг, вітер, от захотілося в домашніх капцях і халаті ходити відразу з будинку в кабінет — і це виявилось дуже зручно.

— Прикольоно. Це як башта з чорного дерева. А що він там робив, якщо не секрет?

— Він був професійним нахлистовиком. Одного року він навіть став чемпіоном. Тримав там спінінги, риболовний інвентар, станок, на якому намотував мушки. Його мушки дуже славилися, їх замовляли наші друзі, були покупці навіть із Чехії та Польщі. Там багато чого й досі залишилося.

Зарецькому кортіло запитати про її чоловіка, як той загинув, але він не зважився, зрештою, це би виглядало нетактовно. Вона помітно змінилася, очі трохи згасли. Потім, ніби отямившись від неприємних

роздумів, Людмила всміхнулася й сказала, що пора вирушати в конференц-зал.

Юна чорнява менеджерка в діловому синьому костюмі з бейджиком, що робило її схожою на працівницю аеропорту, представила гостей одне одному; так само вона представила й Зарецького.

— Ви часом не родич художника Зарецького? — запитала пані зі Львова, з невеликою зачіскою-клумбою на голові; Богдан часто бачив її раніше на медичних заходах і лише знав, що вона власниця медичної клініки.

— Ні, ми не родичі, — усміхнувся Зарецький.

— У молодості ми були просто закохані в його роботи. У нього така цікава техніка, такі гарні теми — і національні, і молодіжні.

— У мене є його альбом, — сказав він, вибачився і відійшов, щоб відповісти на мобільний дзвінок.

Зарецький непогано відстрілявся: лекція пройшла за графіком; потім була лавина запитань від учасників; потім він дав короткий коментар кореспондентці місцевого FM-радіо, інтерв'ю обласному інформаційному порталу, який також прислав журналіста на семінар; потім був обід, де він сидів навпроти Людмили і де виголошувалися різні тости від організаторів, а також надавали слово й лекторам. Вона іноді поглядала на нього незрозумілим поглядом, Зарецький ніяковів, і лише тоді, коли привітно усміхалася, йому ставало на душі легше. Напевно, це закоханість. Богдан від своїх думок усміхався. Зарецький майже не пив алкоголю, а лише пригублював коньяк. Сусід зліва за столом, під качан підстрижений киянин-програміст, постійно реготав, голосно теревенив з іншими учасниками банкету і щоразу, розмахуючи руками, зачіпав Зарецького ліктем. Богдан зробив йому зауваження. Киянин ввічливо вибачився, але невдовзі його темперамент брав своє: він знову ненароком зачіпав Зарецького ліктем. Богдан трохи відсунувся від нього і побачив, що за ним знову спостерігає Людмила. Він усміхнувся їй, і жінка з розумінням за секунду-другу заплющила й розплющила очі. На ній було темно-коричнєве тепле плаття з квадратним декольте і цікавими, в етнічному стилі, вставками на плечах, певно, цей одяг їй шила майстриня. На тонкому золотому ланцюжку висіла маленька підківка з камінчиком. Богдан уважно розглядав її і помітив біля підківки, справа, невеличку темну цятку

родимки. Людмила, мабуть, відчула, що Зарецький її оглядає, бо обережно підвела на нього очі й застигла своїм непорушним, спокійним і ніби довірливим поглядом. Богдан почервонів і потягнувся виделкою до крученика з чорносливом і шинкою.

Він вийшов курити не в коридор, де товклися з цигарками інші учасники семінару, галасували, сперечалися, жартували, а на балкон. Зарецький подивився на засніжені перила і згріб долонею трохи снігу, зробивши в білому рівномірному шарі на перилах невелику пробоїну. Він підніс сніг до рота і лизнув його язиком. Зарецький стояв на морозяному повітрі й дивився крізь скло на учасників: їхнім вождем знову був підстрижений під качан киянин-програміст, який за столом постійно зачіпав його ліктем. Програміст збуджено розповідав, розмахував руками, робив різні гримаси — і присутні реготали, пихкали цигарками й знову реготали. Напевно, в нього була непогамовна весела вдача, якщо він навіть не помічав, скільки шуму створює. Вийшла Людмила, Зарецький бачив, як вона уважно й повільно обводить поглядом присутніх, ніби шукає потрібну людину, але не знаходить і йде до сходів. Потім він помітив Людмилу вже на вулиці, перед готелем, вона дістала з кишені мобілку. В кишені свого піджака Зарецький відчув вібродзвінок — вона зателефонувала йому. Богдан швидко зробив невелику сніжку й кинув у її напрямку, щоб вона помітила. Людмила обернулася, подивилася на балкон — і їхні очі зустрілися. Вона, не стримуючись, засміялася, а Богдан показав двома пальцями правиці, що зараз спуститься. Йдучи сходами, Зарецький думав, що Людмила приділяє йому надто багато уваги, хоча це враження може бути й помилковим. Йому було страшенно приємно, але він не хотів, щоб Людмила себе скомпрометувала, бо невідомо яким чином це могло позначитися в подальшому на її кар'єрі.

12

З Житомира подзвонив директор і трохи нетерпляче узявся розпитувати, чи все пройшло нормально, скільки гостей, із яких країн, скільки відомих конкурентів, який рівень представників — власники чи виконавці. Коли він ще запитав, як вони одягнуті — солідно чи по-дорожньому, Зарецький мало не розреготався: він не міг второпати, що це дурнувате запитання означає. Богдан відповів, що захід

організовано непогано, багато гостей, але поки що базікають переважно про живопис і будь-які висновки поки робити рано.

13

Зарецький нудьгував: чергова лекція пройшла не особливо вдало, чомусь завис його ноутбук, і неможливо було показати слайди на екрані, а ще він ніяк не міг опинитися з Людмилою наодинці. Однак, після завершення лекції, коли вляглася метушня із запитаннями, дискусійними репліками та з неформальними балачками після всіх виступів, вона сама несподівано підійшла.

Людмила сказала:

— На вечерю президент центру запрошує лекторів і представників компаній. Це буде в хорошому етнічному ресторані, тому прохання нічого на вечір не планувати. Буде цікаво: гарна кухня, жива музика — автентичні речі виконують наші музики, потім будуть танці. Буде весело.

— Танці? — Богдан усміхнувся, бо вже років сто, як не танцював.

— Так, дикі танці. Ти гарно танцюєш?

— Не пригадую.

— Там моментально згадаєш, нудно не буде, — усміхнулася вона.

— Цей ресторан — ваш місцевий «Від заходу до світанку»? Вампіри будуть?

— Усе буде. Гуцули-вампири за вами прийдуть.

— Звучить обнадійливо, — розсміявся Зарецький.

Повз них пройшло два поляки з Кракова: один у червоному, а другий у білому пуховику, також учасники семінару, вони голосно й весело розмовляли, помітили Людмилу й Богдана, запитали, де найближчий супермаркет. Людмила махнула рукою в потрібному їм напрямку, і вони пішли. Зарецький, дивлячись на колір їхнього одягу, відзначив, що в хлопців патріотичне почуття гумору.

— Тоді до вечора? Я мушу попередити інших лекторів, поки не розбіглися, — усміхнулася Людмила.

— До вечора.

— За тобою приїде мікроавтобус. Ресторан — тут поруч, недалеко, — показала вона на гори праворуч від селища, — але під гору важко буде йти. Ще побачимося.

— Добре.

Як вона і сказала, ввечері за ним приїхав чорний «Мерседес-Віто», який зібрав лекторів і повіз їх до етнічного ресторану, що знаходився неподалік від села на підйомі гори. Вони прибули на компактно, огорожену високим декоративним дерев'яним парканом територію, на якій розташувався ресторан, невеликий готель, лазня і декілька колиб для бенкетів. Вечоріло. Гості крутилися на подвір'ї, розглядали навколишні краєвиди, курили, жартували, обговорювали різні теми, травили анекдоти. Мороз міцнішав, з ротів гостей ішла густа пара. Людмила підійшла до Богдана, сказала, що можна заходити, але він попросив ще хвилинку — хотів покурити.

Зарецький потягував цигарку і думав про Віолетту, вона так йому й не телефонувала. Людмила пішла до інших лекторів, розпитувала, чи все у них гаразд, чи подобається їм відпочинок. Богдан дивився на неї збоку й усміхався. Вона була дуже привітна й відкрита, легко поєднувала почуття гумору і робочі моменти, чим одразу позитивно всіх налаштувала в спілкуванні. Зарецький відчув, що навіть трішки ревнує, коли бачить, як вона невимушено сміється з іншими чоловіками, як вони дивляться на неї, приділяють увагу.

На попелястому «порше» хвилин за п'ятнадцять прибув президент центру — сивий шістдесятирічний худорлявий чоловік із пронизливим поглядом. Він поводився досить стримано, ніби економив свої рухи, на присутніх дивився безініціативно і не особливо придивлявся до гостей. Біля нього крутилося декілька молодих помічників у костюмах. Вони вислуховували його вказівки і страшенно метушилися: дзвонили, підходили до учасників семінару, розпитували, чи все гаразд, чи не відчувають гості певних незручностей. Залунала музика, організатори запросили всіх до столу. Гостей провели в затишну, дерев'яну, обвішану етнічними килимами колибу, яка мала два великих зали: в одному широкому, круглому, стояв стіл із музичною апаратурою, а в кутку виднівся велетенський камін, обкладений світлим камінням, а в другому, видовженому, прямокутної форми — стояли довгий бенкетний стіл із наїдками та масивні дерев'яні стільці з високими бильцями. Увагу Зарецького привернула велетенська картина: одяг та військова амуніція опришка, в чому було щось грізне й величне водночас; ніби повішений на невидиме бильце крісла, стояв великий теплий кожух із етнічною вишивкою, дерев'яними гудзиками й петлицями, перед яким лежали топірець, пістоль, порохівниця і гвер.

За гостей одразу взялася господиня вечора — чорнява літня пані Марія з гарячим поглядом; вона була одягнута в етнічний урочистий стрій: у білу вишиту сорочку з великим червоним намистом, оперезана широким поясом. Пані Марія грізно стояла посеред зали у високих червоних чоботах, говорила голосно, впевнено, дзвінко й велично. Двоє музик — зі скрипкою та акордеоном — грали швидко народну мелодію. Пані Марія щебетала і наливала кожному гостеві калганівку, приповідуючи, що без чарки калганівки не буде забави. Гості пожвавилися й пригощалися. Мовчазна усміхнена прислуга, молоді хлопці й дівчата в урочистому народному одязі, доносили страви, розставляли алкоголь. Судячи з велетенської кількості різноманітних екзотичних страв, алкогольних напоїв — французьких коньяків, іспанських вин і шотландських віскі, — стіл був щедрим і небуденним. Гостей поволі розсадили. Зарецький опинився біля Людмили; коли він ненароком торкнувся ногою до неї, то його ніби вдарило приємним струмом. Навпроти нього сиділи два поляки з Кракова, поруч із ними — дивакуватий, із гострою борідкою та стрімкими вусиками, схожий на барона Мюнхгаузена, лектор, професор із Санкт-Петербурга. Також був пострижений під качан киянин-програміст, який сидів уже скраю столу, літня жінка зі світло-коричневою «клумбою» на голові зі Львова, мовчазний чорнявий грузин, один чи то словак, чи то чех, і товстий російськомовний мужчина з Таллінна, що мав трохи булькаті й погаслі очі.

Президент медичного центру обережно підвівся, привітно всміхаючись до присутніх, тактовно вичекав, коли на нього всі звернуть увагу й затихнуть. Тихим голосом він привітався і виступив із невеличкою промовою, в якій коротко похвалив лекторів за успішний початок роботи їхнього семінару, сказав про важливість їхньої спільної праці, про вагомості соціальні очікування та перспективи інноваційної медицини, побажав усім гарної робочої атмосфери, відпочинку в розкішних природних умовах і підняв келих за подальшу співпрацю.

Богдан пригубив коньяк, офіціант уважно та вчасно доливав присутнім обрані ними напої. Людмила пила біле вино і їла смажену барабульку з овочами. Зарецький запитував у неї, що куштувати, вона всміхнулася й сказала, що трохи за ним пильнуватиме: накладала страви в його тарілку, які варто скуштувати першочергово. Президент центру мовчки спостерігав за ними, а Людмила, зустрівшись із ним

поглядом, ніби відчужувалася й ніяковіла. Зарецький також упіймав на собі його погляд: непроникний, чужий, але не ворожий.

Пролунало ще декілька тостів, зокрема від місцевого чиновника з глибокими записинами, який трохи спітнів від хвилювання і, постійно запинаючись, сказав, що для них велика честь приймати гостей із інших країн і проводити семінари такого рівня, що це підвищить туристичну привабливість краю, знання про нашу культуру за кордоном. Богдан дивився, як метушаться його очі та збивається вимова, й непомітно посміхався. Чиновник випив чарку горілки, сів, витер хустинкою лоба і настроїв на виделку квашеного огірочка.

Один за одним тости лунали і все більше віддаляли застілля від урочистого й офіційного формату. Зарецького вже ніхто не штовхав, за столом ніхто не галасував, рядові учасники розважалися або в селищі, або в готелі на власний розсуд, а тут, де були лише «важливі» клієнти, панувала цілком інша атмосфера: стриманість, тактовність і лаконічність. Розмови швидко переросли в ділове русло, люди обговорювали умови співпраці, можливі проекти, обмінювалися ідеями, контактами. Зарецький розмовляв із грузином, потім із булькатим мужчиною з Таллінна та ще з кількома учасниками. Пані зі світло-коричневою «клумбою» на голові поривалася розповісти йому про естетичні вподобання, які панували в її молодості, але Зарецький тактовно уникав цих розмов і більше уваги приділяв Людмилі.

Президент медичного центру також підтримав декілька короткочасних дискусій, але невдовзі попрощався, вдаючи, що винувато виправдовується; він сказав, що на нього чекають ще справи і довга дорога до Львова. Перед відходом він знову миттю поглянув важким і в'язким поглядом спершу на Зарецького, а потім на Людмилу, і велично вийшов із колиби.

Заграла музика, і в залу зайшли музики в етнічних костюмах, а з ними сивий, певно, сімдесятирічний дід, який зотягнув коломийку. Він співав-розповідав у тій коломийці, як у баби в електроплиті перегоріла спіраль нагрівання і вона, не знаючи, що сталося, запитала в сусідів, що їй робити. Сусіди сказали: треба поміняти спіраль. Баба була глухувата. Повторили: бабо, треба поставити спіраль. І сказали, щоб ішла до міста. Там є майстер. Баба взяла електроплиту і поїхала в місто — шукати майстра. Вона розпитувала в місцевих жінок, де тут ставлять спіраль, і тій вказали на поліклініку. Баба пішла з

електроплитою в поліклініку і запитала, де ставлять спіраль. Бабі вказали на кабінет гінеколога. Вона підійшла до черги, де стояли вісімнадцятилітні, двадцятилітні, тридцятилітні жінки, і запитала, де тут ставлять спіраль. Молодиці між собою переглянулися й невпевнено показали на двері кабінету гінеколога. Захмелілі гості слухали коломийку, лукавий голос діда і від сміху мало не попадали зі стільців. Поляки із Кракова постійно просили сусідів перекласти вираз за виразом і також заходилися зі сміху. Людмила сказала, що цей дід усіх гостей так розважає і знає подібних коломийок цілу купу.

Після кількох наступних тостів і коломийок поляки трохи розігралися, їхні обличчя почервоніли, вони знюхалися з екзотичним професором Міхаїлом із Санкт-Петербурга, схожим на барона Мюнхгаузена, і попросили принести їм оту калганівку, яку наливали при вході. Півторалітрова карафка з темно-коричневим напоєм з'явилася перед ними — і вони почали самі пригощатися, відпровадивши офіціанта до інших гостей. Богдан дивився на них й усміхався, мовчки пригублюючи коньяк. Дід, який перед тим співав смішні коломийки, раптом став сумний-сумний і заспівав журливу пісню, але на нього мало хто з гостей звертав увагу. Зарецький нудьгував, він нахилився до Людмили і запитав, чи довго звідси до готелю їхати, чи можна викликати таксі. Вона сказала, що таксі в їхньому містечку нема, але є водії, які негласно підробляють.

— Краще пройтися, — сказала вона.

— Скільки це часу?

— Якщо спустатися стежкою, то йти півгодини — не більше.

Богдан вийшов курити, не одягаючи — накинув на плечі куртку. Він дивився на вечірнє небо й блискучі зорі, ніби коштовності розсипали на оксамитову тканину. В колибі гучно загував бубон і барабан, певно, музики вшкварили енергійну композицію. Відразу почулося гупання ніг, вигуки, зойки та гучний голос пані Марії, яка говорила в мікрофон. Могутні дерев'яні двері з потужними металевими, кованими одвірками зі скрипом відчинилися, а за ними на вулицю вирвалася гучна музика. Вийшла Людмила, підійшла до Зарецького, сказала, що всіх розвезуть, але можна прогулятися.

— Прогулятися буде краще.

— Я готова, — усміхнулася вона.

— Чудесно, — пожвавився Богдан і пішов до колиби за своєю сумкою.

Поляки із Кракова з бароном Мюнхгаузенем чудили просто дива: під музику вибивали ногами так, що аж підлога здригалася; професор Міхаїл від щастя чогось був уже без сорочки, лише в штанях і зимових чоботах. Літня жіночка зі Львова вихопила росіянина з їхнього товариства і закутила в танці, зачарувавши своєю енергією всіх гостей.

14

Густий, мов вата, повільний сніг. Зарецький і Людмила віддалялися від ресторану, який стояв, ніби сторож, над селищем, і йшли на вогні осель удаліні вузькою вуличкою, затиснутою між дерев'яними, дощаними парканами, яка стрімко спадала вниз. Людмила сказала, що зріжемо через потік, бо машини, щоб заїхати сюди, роблять значний гак, зайвих кілометрів три-чотири.

— Навіть не віриться, що можна отак спокійно йти і милуватися снігом, — задумано сказав Богдан.

— Ми багато чого починаємо цінувати, що не помічали раніше, — Людмила взяла його під праву руку.

— Усе через те, що ми розучилися повільно жити: спокійно, зважено, розмірено. Насолоджуватися кожною хвилиною, кожним краєвидом.

Зарецький обережно ступив нічною засніженою стежкою, вздовж якої стояли дерев'яні стовпці з довгими засніженими перилами. Стежка буквально провалилася в темряву, і Людмила сказала, що зараз мають початися невеличкі східці і що йти треба дуже обережно, одне за одним, бо східці зроблені на прохід однієї людини. Богдан пішов уперед, ступаючи крок за кроком униз, він тримав праву руку біля свого плеча, не відпускаючи пальців Людмили.

— Звідки ти знаєш ці партизанські стежки?

— Мені донька показала. Вона познайомилася зі старшою жінкою, в якої ми деколи купуємо козяче молоко. Ми якраз її хату пройшли — он там, зліва, за отими деревами. Мала мене в ці джунглі і завела.

— Скільки вже твоєї малій?

— Десять.

— Велика. Певно, дуже серйозна, — усміхнувся Богдан.

— Це правда, вона така ділова, модна. Любить, щоб усе було так, як вона хоче.

— Хотів би її побачити.

— Вона зараз у Львові — у своїх двоюрідних сестер. Гостює. Коли в мене відрядження, вона з ними, їм разом веселіше.

Вони зійшли з невеликої гори. Зарецький озирнувся і поглянув, звідки вони спускалися. Сніг був лагідний, мов пух. Заплющивши очі, Богдан підвів до нічного неба лице і відчув, як лапаті сніжинки падають на шкіру.

— Я також люблю сніг, — почувши голос Людмили, він розплющив очі й побачив, як вона взяла пригоршню снігу й лизнула.

Потім вони йшли мовчки. Вона знову взяла його під руку. На їхніх шапках і плечах була купа снігу. Вийшли в невеликий провулок.

— Я ніколи в тебе не питала: чому в тебе нема дітей?

Зарецький здригнувся, і йому здалося, що Людмила це відчула, бо пильно на нього поглянула; він помітив, як її спокійні очі блиснули у темряві. Він не знав, що відповісти, і сказав:

— Щоб це пояснити — легше, мабуть, написати роман.

— Це щось принципове? Чи інші причини? — обережно запитала Людмила.

Зарецький поглянув на її лице, але в темряві не міг його роздивитися.

— Мабуть, інші причини.

— Пробач, що я лізу не в свої справи.

— Та нічого. Буває. Але я дуже хочу мати дітей, — сказав він і попросив дозволу закурити.

Вони йшли мовчки. Можливо, Людмилі було не по собі, що вона завела мову про дітей. Вогник запальнички на мить освітив його обличчя, коли він прикурював, обличчя посерйознішало, витягнулося, стало ніби старшим і чужим. Людмила дивилася на його неквапні рухи і розуміла, що Богдан їй подобається все більше — в кожному його жесті була зваженість і впевненість, а це вона найбільше цінувала в чоловіках.

— Я зараз зовсім сама, — прошепотіла вона і трохи сполошилася своєї сміливості.

Зарецький глибоко затагнувся, цигарка спалахнула яскравим товстим розпеченим жаром і поволі стихла. Він випустив дим і тихо сказав:

— Розумію.

Людмила здригнулася: він несподівано стиснув її ліву руку. Зарецький тримав міцно, крізь рукавичку вона відчувала, як його пальці рухаються, намагаючись зігріти її долоню. Богдан затагнувся, піднісши цигарку до рота, потім повільно випустив дим. Вогник цигарки злегка виривав його лице з темряви. Він докурив і викинув недопалок у невеликий заметений снігом рівчак.

— Усі ми самотні, — сказав він, — і це добре.

— Чому? — здивувалася Людмила.

— Ось чому, — Зарецький обійняв Людмилу, міцно притиснувши до себе, і вони пішли через лагідне біле марево в бік центру, де шуміли машини, горіли вітрини, вивіски крамниць і де ходили люди.

Удома Людмила постелила на підлозі одразу біля каміна, який перед тим розпалив Зарецький. У відблисках вогню їхні тіла були бронзово-гарячі. Вона сумирно лежала на його могутніх грудях, ластячись до нього головою. Богдан гладив її довге хвилясте волосся, перебирав його пальцями, накручував на вказівного і відпускав.

— Боже, що ти зі мною зробив? У мене не було цього вже сто років.

15

Віолетта так і не зателефонувала. Богданові також ліньки було про себе нагадувати. Він скинув рукавицю, дістав із куртки мобільний, подивився на освітлений зелений сенсорний екран, але ні повідомлень, ні пропущених дзвінків не було. Зарецькому здалося, що він випав із часу, ніби потрапив у зовсім інший світ, з іншим темпом, в якому треба по-іншому думати і навіть по-іншому дихати — неквапно, спокійно, нікуди не поспішаючи, нічим не переймаючись. Навіть думки про минуле, зокрема про нещодавні миті, здавалися тут нереальними, ніби несправжніми, ніби такі думки стосувалися героїв із прочитаних романів.

16

Зарецький дивився в бездонні теплі очі Людмили, узявши її обличчя в руки; вона розтулила свої повні губи й обережно кусала його, мов заморська птаха; потім Людмила злегка кусала його обличчя, шию, груди, кусала під пахвою, потім живіт, пестячи його язиком. Зарецький застогнав, виструнчився, його груди від глибокого дихання підіймалися й опускалися.

— Ніби до тебе нічого не існувало, — сказав він із лагідною усмішкою, цілуючи її в голову.

— Нічого-нічого?

— Ні-чо-го, — по складах мовив замислений Зарецький, — тільки порожнеча, як кажуть фізики — абсолютне чорне тіло і я в ньому незримий атом.

— Так, не існувало, — прошепотіла вона.

Зарецький заплющив очі.

— Де ти блукала?

— У темряві.

— У темряві, — ніби розжовуючи це слово, промовив Зарецький, — там, де і я.

— Але ж це добре? Правда?

— Не розумію, — усміхнувся він.

— А що тут розуміти? Інакше — ми би ніколи не зустрілися.

— Справді. Значить, наша темрява була недаремною.

Під ранок вони заснули. Зарецького підняв будильник, який він виставив на мобільці. Людмила подивилася у вікно й аж присвиснула — сніг далі спокійно падав, густими клаптями неспішно летів додолу, товстим шаром укрит усе подвір'я, помітно замів ворота й хвіртку на вулицю.

— Добре, що машина в гаражі. Інакше б на готельному майданчику мені довелося зараз працювати з лопатою — розчищати навколо неї сніг.

— Це була б непогана зарядка, — всміхнулася вона.

Богдан вирішив вийти надвір і розтерти голе тіло снігом. Він гукнув Людмилі, щоб дала лопату для снігу. За лопатою треба йти в гараж. Зарецький узяв ключі від гаража. Коли він насилу відкрив двері

гаража, бо їх присипало снігом, Людмила сказала, щоб не стовбичив голим, бо так можна застудитися. Зарецький одягнувся і взявся розчищати від снігу доріжку від будинку до воріт, а також до гаража. Він виглянув за ворота — у провулок: зі слідів на снігу були лише людські, а машиною ніхто не виїздив. Богдан розчистив невелику ділянку перед воротами і повернувся.

— Ось і маєш зарядку, — сміялася Людмила.

— Якщо кожного дня так вправлятися, то можна себе непогано тримати у формі, — сказав він і подивився на небо: спокійно, рівномірно, впевнено і ніби трохи вповільнено падав лапатий сніг; Зарецький подумав: якщо сніг ітиме ще один день, то все буде паралізовано — машини не зможуть їздити.

Вони поставили у дворі, відразу під небом, пластикові стільці й столика. Людмила принесла на великій таці тарілки з омлетом, білий хліб, квашену капусту, чашки з кавою. За сніданком Богдан сказав Людмилі, що його трохи непокоїть цей густий і неспішний сніг, непокоїть те, що нема вітру, адже вітер міг би віднести опади на інші території. Він ще додав, що можуть виникнути проблеми з транспортом.

Вона розсміялася.

— Ти чого?

— Ти все надто серйозно сприймаєш.

Зарецький усміхнувся:

— Це, мабуть, водійська звичка. Мені декілька разів доводилося відкопувати від снігу свою машину — заняття не для слабодухих.

— Тобі нема чого переживати — ти ж у гостях, відпочиваєш. Хочеш, після твоєї лекції підемо в готель і заберемо речі?

— А ти не пошкодуєш?

— Я? Ха.

— Тоді можна, — поцілував він Людмилу і подякував за сніданок.

Він курил і дивився на сліпучий сніг, від якого щоразу примружував очі.

— Гарно, — сказав Зарецький.

— Майже як у Кавабати.

— Хто це?

— Ти не читав «Країну снігу»?

— Ні.

— Ну ти і валянок!

Зарецький засміявся.

До конференц-залу довелося йти пішки — машинам було важко їздити. Вулицями переміщалися переважно тільки джипи. У різних місцях стояли покинуті або забуті господарями легкові машини. Біля супермаркету купчилися люди, вони виходили і заходили. Богдан і Людмила помітили двох поляків, у білому та червоному пуховиках, вони пили пляшкове пиво й дружньо махали їм рукою. Зарецький також із ними привітався. Неподалік група чоловіків штовхала червону «міцубіші» — «акулу», яка газувала й газувала, однак рушити так і не могла. Богдан сказав, що цей уже, мабуть, не виїде, сів конкретно, хіба якщо все навколо розчистять. Ліворуч, у далині, на центральній вулиці з'явився трактор-грейдер, який повільно розчищав сніг із дороги і під невеликим кутом згрібав його праворуч від себе. Машини, що стояли там припарковані, опинилися в сніговій пастці. Спрацювало декілька сигналоч. Чимало людей, чиї будинки виходили на центральну вулицю, також взялися розчищати тротуари та місця виїзду машин. Вони дружньо працювали широкими фанерними та пластиковими лопатами, перегукувалися й жартували.

— Треба затаритися: взяти хавчик, бухло, цигарки, м'ясо. М'ясо! Багато м'яса! — сказав Зарецький, якого велика кількість людей біля супермаркету почала трохи непокоїти.

— От мужичара, — усміхнулася Людмила.

— Так!

— Не бійся — не пропадемо.

Поки вони дійшли до конференц-залу, від поту були мокрими, мов хлющі. Ноги постійно провалювалися в снігових заметах і пересуватися таким шляхом було важко. Перед лекцією Зарецький перевів подих, у холі випив із Людмилою гарячого чаю з тістечками. Цього разу послухати його прийшло лише до десяти чоловік, переважно рядові учасники семінару, всі решта — через сніг, певно, залишилися в готелі або в центрі містечка. Зарецький поглянув у вікно, і йому здалося, що сніг посилюється й став настільки густим, що дерева й будинки вдалині розчинилися в білому мареві.

Коли вони з Людмилою вийшли після лекції на вулицю, сніг іноді досягав колін. Богдан тримав її за руку, і вони йшли слід у слід, економлячи сили. На проїжджій частині, де перед тим пройшовся

трактор-грейдер, іти стало трохи легше, машин майже не було, і люди вийшли на дорогу, ніби на широкий бульвар. Позаду них почулося форкання коней. Людмила обернулася, радісно вигукнула і підняла вгору руку. Біля них зупинилися великі сани, запряжені двома чорними кіньми. Людмила познайомила Зарецького зі своїм кумом Миколою, який тримав повід і щиро до них усміхався. Той був невеликий на зріст, однак збитий, широкоплечий, ніби борець, мужчина, його повне, почервоніле від морозу обличчя було привітним, а очі — світлими й відкритими. Микола випускав із широких нізднів пару, і цим був трохи схожий на своїх коней. Зарецький від цього порівняння мало не розсміявся. З-під шапки в Миколи випиналося світле кудлате волосся, на ньому був добротний баранячий кожух. Микола запропонував їм під'їхати до центру. Вони їхали повз покинуті, заметені машини, які сніг поступово перетворював на білі засипані горбики.

— Ну що, нанотехнології, курите бамбук? — обернувся до них Микола і голосно розсміявся.

— Куримо, — жартома відповів Зарецький, дивлячись на вщент заметені дороги та безпорадні машини.

— Тут вам не цивілізація, а все — як колись! Вйо!

— Ваше таксі — надійне!

— Ха! — радісно вигукнув він і знову смикнув поводом.

Богданові здалося, що Микола на сьомому небі від снігу. Він дивився, як той збуджено зривався на ноги, шмагав своїх коней і смикав повід, аби вони їхали швидше.

— Ну, і де ваші ноутбуки і гаджети? Ха-ха! Ех, мої Середні віки! — обернулася його радісна і почервоніла від морозу мармиза.

Зарецький нахилився до Людмили й пошепки запитав:

— А що це він — про Середні віки?

— Микола — учитель історії, — усміхнулася вона, — дуже любить свій предмет. Він зі своїми учнями заснував військо-історичний клуб — лазять по горах із луками, вистежують одне одного, вчаться шукати сліди ворога, полювати невогнепальною зброєю, словом, облазили все кілометрів на тридцять навколо. Тут навіть були бойові дії — їхня група проти іншої. Оце стара баба йде лісом, а з кущів як вискочить чи то опришок, чи то індіанець розмальований — і баба в крик, тікає, падає, кошик губить, словом, прибігає до людей і давай їм перелякано

показувати на гори, що бачила дику людину. Хлопчики щасливі й дивляться на нього, немов на Бога.

— Цікаво, — сказав Зарецький.

— Що вона там знову про мене бреше? — обернувся до них Микола.

— Розповідає, що ви новий Довбуш! — пожартував Зарецький.

— Та ні — я домашній, — усміхнувся він.

— Ми домашні — до пори, до часу, — сказав Богдан.

На санях вони доїхали до готелю, Людмила залишилася чекати в холі. Богдан піднявся до себе. Набрив Віолетту, вона взяла слухавку — як завжди, трохи незадоволена. Він розпитав про погоду. Вона сказала, що їх добряче засипає снігом. Зарецький сказав, що тут те саме, порадив піти в маркет і купити все необхідне, бо невідомо, якими будуть обставини.

— Який маркет? Які обставини? Ти про що? — почув він у відповідь.

— Мабуть, прийшов циклон. Усе може бути паралізованим. Якщо ти зараз не подумаєш про наступні дні, то буде пізно.

— Господи, ну коли ти вже перестанеш мені читати нотації! Який маркет? Чого я маю кудись іти? Я зробила манікюр і не хочу поламати собі нігті через якісь ідіотські сумки з продуктами, — обурилася Віолетта.

— Дивись, щоб завтра від голоду не гризла свій манікюр, — саркастично відповів Зарецький.

— Я краще поїду до мами, поки це все не втрясється. Візьму таксі — і поїду до мами, — дружина ніби відмовлялася чути його аргументи.

— Таксі вже можуть не їздити, і до мами доведеться йти пішки. Але, звісно ж, тобі все вирішувати, ти ж доросла людина, — вже значно спокійніше сказав Богдан.

— Коли ти починаєш так говорити, то в мене відразу пропадає настрій, — в її голосі вчувалася образа.

— Добре, не буду набридати, — на цьому розмова між ними закінчилася. Віолетта не поцікавилася, як справи у чоловіка чи як проходить семінар.

Він поспіхом зібрав свої речі в дві спортивні сумки і невдовзі здав номер. Людмила підвелася зі шкіряного дивана в холі, відклавши

журнал на столик, підійшла до нього.

— У тебе все добре?

— Здається, так.

— Втомлено виглядаєш, ніби тебе щось гризе.

— Усе нормально.

Зарецький спершу вирішив покурити. Він дивився, як тихо падав пелехатий, густий сніг, як затягнув собою місцеві краєвиди — будинки, дерева, вулиці, гори, небо; йому здалося, ніби він опинився на іншій планеті, де все відбувається геть по-іншому, де в людей інші уявлення про час і простір, інші звички, інші бажання, інші тривоги і сни. Богдан замислено курив, а Людмила уважно дивилася на його зосереджене лице і не могла збагнути, про що він думає. Зарецький здавався далеким-далеким, ніби чужинець, який випадково з'явився і про якого нічого не було відомо.

— Ти думаєш про нанотехнології? — підколола його, натякнувши на жарт свого кума Миколи.

— Ні, зараз думками я ближчий до Середніх віків.

— Тут і справді є щось від Середніх віків, — сказала вона і подивилася на засніжені, ледве зримі від снігу, гори.

— Нам треба знову йти — дорога буде нелегка. Боюся, щоб снігу вже не було по пояс.

— Не страшно, — усміхнулася Людмила, — головне, що нема куди спішити. Коли нема куди спішити — дорога приємна.

— Це правда, — сказав він, але не зовсім зрозумів, що вона мала на увазі.

Коли вони добралися до будинку Людмили, то після важкого засніженого шляху були знову втомленими і мокрими. Зарецький жахнувся: провулок геть засипало, люди розчищали ділянки біля своїх подвір'їв, але не було жодної нормально вичищеної стежки. Хвіртку вони ледве відчинили — повно снігу. Подвір'я знову було вкрите рівномірним шаром свіжого снігу, а новий усе падав і падав. Богдан подумав, що битва зі снігом лише починається. Перш ніж розчищати подвір'я, він вирішив піти в супермаркет, скупитися і зняти в банкоматі гроші. Людмила поривалася йти з ним, але Зарецький казав, що це буде занадто важко, і запропонував їй готувати вечерю.

Він дійшов до супермаркету і побачив у ньому купи людей, які гасали туди-сюди з кошиками для продуктів і торбами. Люди були

зклопотані, посірілі, з полохливими, недовірливими очима. Їхні хаотичні, безглузді, поспішні рухи перетворили супермаркет на гамірливий мурашник. З полиць розмели хліб, батони, булочки, пиріжки, кекси і лаваші, із морозильних боксів люди розібрали морожену рибу, м'ясні напівфабрикати, вареники, пельмені, сосиски, сардельки, ковбаси, шинки, балики, а також сири. Люди пачками набирали також крупи, цукор, сіль, консервовані овочі, салати, лечо. Зарецький ошелешено дивився на велетенські черги до кас і зайняв в одній із них місце. Він узяв два блоки цигарок, кілька пляшок вина й горілки, також набрав кілька пачок різних каш, макарони, замість хліба взяв декілька пакетів сухариків, а ще оливки та мариновані оселедці в пластикових баночках. Потім розсміявся сам із себе — через те, що піддався масовому психозу. Він стояв у черзі понад годину і вже думав, що це ніколи не скінчиться, що поняття часу для цього місця, цього селища, для цих зклопотаних і наляканих стихією людей — незрозуміле й відсутнє. Він ліниво слухав їхні теревені і думав, коли нарешті повернеться до Людмили. Зарецький одягнув важкий наплічник, узяв два набиті пакети в обидві руки і пішов у сніг. У білому-білому мареві він наткнувся на двох веселих поляків: червоний і білий пуховики виринули на його шляху буквально нізвідки. Вони трохи порозмовляли, Зарецький розповів про те, який дурдом діється у супермаркеті, що люди розмітають усе, до чого лише доторкнуться. Поляки занепокоїлися, запитали, чи є пиво, і поспішили за покупками. Ногам ступати ставало все важче і важче, декілька разів Богдан провалювався в снігових заметілях аж по пояс, двічі втрачав рівновагу й падав, знову важко підводився і йшов далі. Під курткою чув, як спрацьовує вібродзвінок мобілки, але взяти її не мав можливості. Коли ледве дійшов до провулку Людмили, помітив кількох дядьків, які працювали лопатами. Вони розгортали сніг, розчищаючи невелику траншею, що тягнулася через провулок. Зарецькому ця ідея сподобалася і він вирішив зробити таку ж стежку-траншею на подвір'ї в Людмили.

17

— Тебе аж трусить! Що там на вулиці? — занепокоєно скидала з нього верхній одяг Людмила.

— Ху-у-у! Там справжня Арктика! Бракує тільки білих ведмедів! Снігу стільки, що неможливо передати словами! Люди всі з лопатами! Мабуть, так починався Великий потоп. Таке враження, що насувається великий льодовик. Скоро всі ми опинимося під снігом. Якщо ми не візьмемося за лопати, то звідси можемо не вийти.

— Ти так кажеш, ніби вже почався кінець світу.

— Початок нового життя, маленька! Початок нового життя! Навіть коли наші замерзлі трупи колись відкопають із цього снігу майбутні археологи — це буде прекрасно!

— Що ти мелеш?

— Вони побачать, які ми з тобою були красиві!

Боти Зарецького намокли, і він здивувався, бо такого ще ніколи не траплялося. Він миттю напхав у них сухих газет і поставив сушити біля каміна.

— Новини дивилася? — запитав він.

— Усюди — те саме. Київ паралізовано. Львів паралізовано. Харків так само. Всюди дикий і безперервний сніг. Сказали, що вже випало дві місячні норми опадів. Сказали, що це сенсація і що такого ще не було. Правда, згадували якийсь один рік, але я добре не розчула, коли було подібне також. У Києві на вулицях стоять порожні трамваї, тролейбуси, завмерли фури, дикі пробки. Кияни носять бутерброди і чай людям, які сидять у своїх машинах другу добу і не можуть через сніг ніде вирватися.

— Мабуть, усі рейси скасовано. Усе буде закрито. Державні установи, пошти, школи — всі зачиняться, — сказав Зарецький і задумався.

— Значить, ми будемо у сніговій тюрмі, — усміхнулася Людмила, пригорнулася до нього й поцілувала. Тільки ти і я. Ти і я. Одні в цілому світі. Це так здорово!

— У біло-білому світі. Повний Кавабата, — усміхнувся Богдан.

Вона ластилася до нього, цілувала його, але зголоднілий Зарецький демонстративно повів носом на смачні запахи, що линули з кухні.

— Я поставила курку в духовку, — усміхнулася вона, її очі радісно блищали.

— Повечеряємо, і я піду рити траншеї.

— Які траншеї?

— Щоб ходити. Твої сусіди вже стали кротоми — риють у провулку траншеї, бо снігу стає все більше і більше. Це схоже на якусь війну у північних широтах. Бляха, фінсько-радянський фронт. Шанці вже по коліна, а сніг усе падає й падає. Завтра буде по пояс.

— Клас! Я хочу на це подивитися! Ура! Моя Настя з сестрами у Львові біля під'їзду зараз собі зробили барліг і фотографуються коло нього.

— Ця зима — особлива, — усміхнувся Зарецький, дістаючи цигарку.

— У мене також, — подивилася на нього Людмила вже серйозним поглядом.

Він пішов курити надвір, а Людмила тим часом накривала на стіл. Зарецький дивився на сніжний шар, який усе ріс і ріс. Сніг ні на мить не припинявся — такий же густий, такий же повільний, такий же лапатий. Богданові стало страшно від завтрашнього дня, від того, що на них чекає. Про лекції, певно, вже доведеться забути. Він подивився на мобільний — декілька пропущених від Людмили і жодного від Віолетти. Чому вона себе так по-дурному поводить, чого їй не вистачає? Він курил і дивився на засніжену порожнечу, яка стала навколишнім краєвидом, йому хотілося в ній розчинитися, забути все, що він пам'ятав і знав, звільнитися від найменших тривог. Зарецький набрав Віолетту, але вона була за межами зв'язку, набрав знову — те саме. Поволі вечоріло, сніг наливався темними кольорами з відтінками сірого, синього, іноді жовтуватого, він і далі виблискував на світлі ліхтарів і неквапно лягав на землю. Людмила гукнула Зарецького, він погасив недопалок і зайшов у будинок.

18

Подзвонив директор фірми, занепокоєно розпитуючи, чи все добре, чи не завалило снігом, як пройшов семінар. Зарецький усміхнувся і сказав, що трохи завалило і, попри те, що тут починається нова Арктика, все окей, а семінар, певно, припинив свою діяльність, або ж, якщо точніше, плавно перейшов у приватний режим спілкування. Директор сказав, щоб Зарецький був обережним, щоб телефонував і розповідав новини.

Зарецький знову розчищав сніг, але Людмила силоміць забрала в нього лопату, щоб він не перевтомився. Богдан пожвавився, збуджений, ні хвилини не міг всидіти на місці. Людмила розставляла тарілки на стіл і спостерігала за ним. Вони так смачно повечеряли, випили пляшку червоного вина, що їх одразу розморило. Зарецький вже не мав сил воювати зі снігом — розчищати його на подвір'ї чи рити траншеї. Вони лежали з Людмилою біля каміна на розстелених матрацах, укритих ковдрами, і гладили одне одного.

— Цікаво, що у світі за ніч сталося, — сказала вона під ранок.

— Те саме, що й тут: когось засипало, хтось пропав, когось так і не відкопали.

— Ми ніби на дикому острові — нікого не бачимо, ні з ким не говоримо. Це так незвично в наш час, особливо коли на кожному кроці гавкають про глобалізацію.

— Ти хочеш глобалізацію?

— Я хочу тебе, — усміхнулася вона.

— Знову?

— Так, але спершу хочу знати, що діється у світі.

— Ми і є світ. Люди зараз, мабуть, усі кохаються. Сніг — це кохання, — поцілував її Зарецький.

— Я знаю. Ти — мій світ.

— Зараз поглянемо, що там діється, — Зарецький потягнувся за ноутбуком, увімкнув його, але Інтернету не було.

— Інтернет вирубило.

— Надовго?

— Надовго. У непогоду це часто буває.

— Значить, це на краще.

Богдан узяв пульт й увімкнув телевізор, скакав по каналах, але не міг знайти новини. На «5 каналі» йшла якась передача про Францію, Людмила сказала, що скоро мають бути новини. Вони їх дочекалися. Показували репортажі з різних регіонів. Україна була в полоні снігу. Державні установи не працювали, крім медичних закладів, школи та університети відмінили навчання, магазини закрилися, транспорт зупинився. У Києві на вулицях каталися лижники та сноубордисти, журналісти відзняли сюжет про голих сноубордисток, як вони

з'їжджали вниз по Андріївському узвозу. Невеликі продовольчі магазинчики перетворилися в барлоги, до яких вели лише вузькі тунелі, прорубані лопатами. Малеча гралася в снігу, центральними порожніми вулицями спокійно прогулювалися люди, гралася сніжками, будували сніжні фортеці та ліпили сніговиків. Те саме відбувалося в Харкові, Дніпропетровську, Одесі, Миколаєві, Львові, Луцьку та інших містах. Комунальні служби були паралізовані, місцеві влади капітулювали перед стихією. На трасах у різних куточках країни понад добу, відрізані снігом від світу, у своїх машинах потерпали люди, які не мали ні харчів, ні води. Їм на допомогу намагалися прийти волонтери, служби порятунку, а також добровольчі дружини та підрозділи міністерства оборони.

— Це надовго, — задумано сказав Богдан.

Людмила запитально на нього поглянула.

— Цікаво — скільки це триватиме?

— Це має для тебе значення? — усміхнулася вона.

— Мабуть, ні.

— І це прекрасно, — радісно промовила Людмила, — таке буває лише раз у житті. Ти ж ніколи про таке навіть і не здогадувався? Правда ж? А тут — маєш.

— Точно, — поцілував її в голову. — Як твоя мала? У неї все гаразд?

— Усе чудово. Я недавно з нею говорила. Я би більше переживала, якби вона зараз була тут.

— Чому? — здивувався він.

— Тому що не знати, чим усе це скінчиться.

Людмила враз стала ніби чужою, вона напружено думала й дивилася в стелю. Зарецький, поклавши голову на праве вухо, спостерігав за виразом її обличчя.

— Ти маєш на увазі... нас?

— Ні. Не нас.

— А що з нами станеться? Я вже казав — рано чи пізно нас відкопають у якомусь двадцять другому столітті, — однак на його жарт Людмила не відреагувала.

Зарецький підвівся і сів біля неї.

— Ти зараз десь далеко-далеко, — сказав Богдан і пальцем провів по рельєфу її носика, опутився до повних розтулених губ, які

поцілував.

— Не переживай, я вже повертаюся, — усміхнулася вона й розвернулася до нього.

У її оченятах не було й сліду печалі, а лише товклися веселі бісики.

— Але що ти мала на увазі?

— Ну який же ти зануда!

— Чого? — здивувався Зарецький.

— Тут все триває довше, повільніше і зі складнішими наслідками, — усміхнулася вона.

— Сподіваюся, все минеться.

— Я також сподіваюся, — усміхнулася вона, пригорнувшись до нього, — давай про це не думати.

— Давай.

— Але ж думається, — після хвилин мовчанки сказала вона.

— Це правда — думається, навіть мимоволі.

Людмила обійняла його, міцно пригорнулася, ніби боялася втратити. Зарецький дивився в її очі-безодні, бачив, як вони поблискували — чи то від сліз, чи то від вогню. Шкіра її лиця пашіла, ніби вона мала температуру. Попри шалену втому, вони кохалися, непорушно лежали, повільно блукаючи руками по тілу одне одного, потім кохалися знову.

20

Вони прокинулася від дзвінка на мобільний Людмили. Непокоїлися за Богдана Зарецького, який з'їхав із готелю. Вона сказала, що з ним усе гаразд. Потім повідомили, що семінар неможливо більше проводити, поки не розчистять дорогу до конференц-залу, а оскільки учасники не можуть виїхати, то пропонується зустрічатися в холі готелю та в барі на «дружні розмови» та для «ділових контактів». Богдан ледве встав — тіло гуділо від вчорашньої боротьби з високим снігом. Він вийшов надвір, але від побаченого навіть не здивувався: сніговий покрив уже виріс до пояса, застеливши рівною білою ковдрою все подвір'я аж до рівня замків у гаражі та до клямки на хвіртці й воротах. Пелехатий, спокійний сніг падав далі, падав безперервно й тихо, як нічого й не було. Спершу на Зарецького напав відчай, адже зі снігом доведеться боротися довго й постійно —

не знати коли він припиниться; потім він опанував себе й розмірковував, що слід робити. Траншею потрібно копати до воріт, а також робити від неї відгалуження до гаража. Зрештою, в гараж можна потрапити через навісний коридор із будинку, який веде в кабінет покійного чоловіка Людмили. Вирити траншеї — ще не проблема, міркував він, але захистити їх від нового шару снігу — це складніше. Зарецький думав про накриття для траншей. Сніг, якщо падатиме далі, перетворить захищені траншеї в такі собі тунелі, якими можна буде спокійно переходити від воріт до будинку і не думати про постійне звільнення їх від снігу. У гаражі він бачив покладані довгі широкі дошки, також можна буде розібрати стелаж під стіною.

Після сніданку Зарецький взявся за роботу, з великими боями він добрався до воріт і повернувся, потім знову пройшовся з лопатою, вибивши в снігу невелику вузьку стежку. Потреби вичищати сніг аж до асфальту не було, тому він його талував. Біля входу до будинку, де закінчувалися ганкові сходи, Зарецький розчищав ділянку від снігу ще ретельніше. Він знову повернувся до воріт і розчистив ділянку, щоб відчинялася хвіртка. Коли її відкрив, то побачив шар снігу до пояса, який буквально зупинився перед входом. Неподалік, метрів за двадцять праворуч, Богдан почув чоловічі голоси, вони розмовляли, сміялися, а іноді сопіли. Він здогадався, що чоловіки також борються зі снігом. Зарецький окликнув їх, вони підтвердили його здогадку, що пробивають траншею через увесь провулок до центральної вулиці селища, також вони запропонували йому долучитися до них. Богдан їм крикнув, що спершу мусить відкопатися і пробити прохід до їхньої траншеї. Вони перестали копати, Зарецький відчув запах цигарки і закурился також. Він чув їхнє дихання, балачки, сопіння, рипіння снігу під ногами. Мужики сказали, що зараз усе селище риє траншеї, що деякі траншеї вже сполучилися одна з одною і навіть виводять до супермаркету. Богдан усміхався і намагався собі це уявити. Вони також сказали, що сніг із траншей потрібно вичищати щодня, інакше їх знову засипле. Після перекуру вони знову взялися за роботу. Зарецький повернувся на подвір'я, і в нього знову зіпсувався настрій: він стільки працював лопатою і майже нічого не досягнув.

Сніг, самий тільки сніг. Зарецький думав лише про нього.

— Господи, та лишися ти того ровера, здався тобі сніг, — усміхалася Людмила.

— Треба зробити прохід до траншеї в провулку.

— Навіщо тобі той прохід?

Зарецький здивовано на неї поглянув, а вона стояла на порозі, закинувши одну ногу, й далі лукаво усміхалася.

— Треба, щоб був вихід.

— Нема ніякого виходу. Навіть коли він і буде — це не вихід.

— Як це?

— Пересидимо два тижні — тоді можна буде спокійно виходити, — сказала вона.

— Два тижні! Як два тижні? Але ж це стільки часу!

— У цій ситуації часу не може бути. Як ти цього не розумієш?

— Як це нема?

— Я тобі вже казала — тут усе зовсім по-іншому: хана всім дедлайнам.

— Але ж я не можу два тижні нічого не робити і лише сидіти, чекати, коли зникне сніг. Мені треба термінал, пошта.

— Навіщо тобі термінал?

— Як це навіщо? А гроші?

— Навіщо тобі гроші?

— Як це навіщо?

— Усе зачинено. Жоден магазин не працює. Що ти хочеш купити? А якщо банкомат і працює, то з нього ще вчора, мабуть, вигребли всю готівку, і навряд чи банкомат зможуть поповнити — до нього спершу треба доїхати, щоб поповнити.

— Добре, банкомат — це зрозуміло. А пошта?

— А навіщо тобі пошта?

— Як це навіщо?

— Вона не працює. Чого тобі раптом так закортіло йти на пошту? Якби не було цього снігу і пошта працювала, то вона б тобі була просто до лампочки. Зізнайся собі: хочеш ти того чи не хочеш, але доведеться все це перечекати. Я би на твоєму місці все кинула і пішла би зі мною пити каву, — усміхнулася Людмила і зникнула за дверима.

Зарецький прозрів: до нього лише зараз дійшло, що це може затягнутися не на декілька днів чи навіть тиждень, а на добрих

півмісяця або й більше. Сніг повільно падав. Богдан гнівно жбурнув лопату і пішов пити каву. Він зрозумів, що так швидко звідси вибратися не вдасться, навіть коли сніг перестане падати, не знати, скільки часу він буде танути, не знати, як довго техніка розчистить провулок, щоб він зміг виїхати на центральну дорогу і повернутися до Житомира.

— Що там кажуть у новинах?

— Те саме, — відповіла Людмила, — нічого доброго ніхто не обіцяє.

— Не зрозумів...

— Синоптики попереджають, що це ще буде довго. Уряд уже підраховує можливі збитки і подолання наслідків. Серйозна сума виходить.

— Чортові синоптики! Вони постійно всіх підводять! Де ці ідіоти були раніше?

Людмила дивилася, як він гнівається, як пихтить, мов щойно закипілий чайник, вона підійшла, сіла йому на коліна й обняла за шию.

— Але ж ми разом і нам ніхто не заважає, — поглянула йому в очі.

Зарецький заспокоївся.

— Ти переживаєш. І я розумію чому. Люди сильно переживають не за себе. А за інших.

Богдан здригнувся, бо вона ніби відчула його думки про Віолетту.

— Я не надто переживаю, — пробурчав він, — просто все це для мене трохи незвично.

— Це все гори. І вони іноді з нами роблять незвичні речі, — сказала вона і прошепотіла йому, щоб він розслабився, відпустив погані думки.

— Усе нормально.

— Ти уяви, що все це не насправді, — поцілувала його біля вуха.

— Ні. Я реально бачу, що все це дуже нереально.

— Не кокетуй зі словами.

— Добре. Не буду.

Зарецький ні на що не нарікав. Від неї приємно пахло свіжістю, він відчував її тіло і, попри втому, захотів ним оволодіти. Богдан злегка розпустив на Людмилі халат і занурився обличчям їй між груди. Вона важко дихала, відкинула голову, запустивши свої пальці йому у волосся. Зарецький підняв її, тримаючи за сіднички, й поніс на ліжку.

Людмила злизувала язиком його піт і шепотіла йому, що він солодкий, солодкий, солодкий. Вони кохалися на дивані, шалено перевернулися на ньому, потім скотилися на підлогу, знову кілька разів перевернулися, вона міцно стискала його сідниці, ніби хотіла міцніше притиснути його до себе, а потім вони довго стихали, лагідно пестили одне одного, гладили, обцілювали. Людмила шепотіла йому, що так не буває, що це більше схоже на сон.

Під вечір Зарецький знову взявся за лопату — потрібно було добратися до невеликого сараю, прибудованого до будинку ззаду, в якому лежали дрова. Під світлом ліхтаря надворі він махав лопатою майже до дванадцятої ночі, врешті-решт зробивши невеликий прохід. Богдан наносив дров у будинок і поскладав їх у коридорі. Він був настільки втомлений, що ледве заліз у душ. Серед ночі він прокинувся від нестерпного пекучого болю: м'язи рук, ніг, плечі — все дико боліло й крутило. Зарецький сказав Людмилі, щоб добряче розтерла його спиртом. Вона інтенсивно розтирала його ноги, руки, плечі і дорікала:

— Як мала дитина...

— Ну чого ти?

— І здався тобі той сніг?

— Його треба розчистити — він же сам нікуди не дінеться. Його треба буде прибрати біля стін будинку. Навіщо тобі зайва волога на стінах?

— Ти такий увесь із понтом господар, — усміхнулася вона.

— Так, я такий.

— Усе, ведмежа, можеш одягатися.

— Як ти мене назвала? — розвернувся до Людмили Богдан.

— Ведмежа, — усміхалася вона очима, — ти спиш, як мале ведмежа.

Він натягнув термобілизну, закутався у теплу ковдру і невдовзі заснув.

Людмила лежала поруч і дивилася на його могутнє тіло: він глибоко вдихав повітря, наповнюючись ним, мов велетенський міх, і плавно видихав. Богдан спав неспокійно, немов дитина, видавав кумедні незрозумілі звуки, руками бгав під собою подушку, крутився з місяця на місце. Він відсунув Людмилу на край ліжка, і вона боялася навіть поворухнутися, аби його не розбудити. У темряві вона не могла добре роздивитися його обличчя, але бачила очниці й не знала, чи в

нього розплющені очі. На певну мить їй здалося, що він на неї дивиться. Людмила наблизилася очима до його обличчя, але він міцно спав. Вона обережно поцілувала його в заплющене око, Богдан здригнувся, завмер, і його дихання знову стало рівномірним. Людмила не спала і цілу ніч думала: їй непокоїло, що буде потім, коли все це скінчиться, коли зникне сніг і всі роз'їдуться, коли життя повернеться в нудне, одноманітне звичне річище. Вона вийшла боса на двір, ступила на засніжений поділ, склала перед собою руки й почала молитися. Людмила просила одного — щоб сніг падав якомога довше й не переставав.

Зарецький знову вступив у вперту битву з могутнім і непохитним снігом, для нього це вже стало таким собі вранішнім ритуалом. Він поновому розчищав вириті траншеї — від будинку до воріт, а також до гаража, потім знову прибрав сніг із проходу до сараю, де лежали заготовлені поколоті дрова. Богдан був сильно втомленим, але й задоволеним собою. Неспішний, лагідний сніг і далі тихо та впевнено вкривав подвір'я, будинки, дерева — все навколо. Траншеї вже були на рівні плечей Зарецького, і він вирішив, що пора їх накривати, аби більше зі снігом не бавитися.

Богдан працював і думав про Віолетту: за останніх півроку їхні стосунки явно деградували, навіть досягли критичної точки, коли неможливо було обом знаходитися в одній кімнаті, в одній квартирі. Енергетика стала настільки гнітючою, що кожен шукав найменший привід, аби не бути вдома, аби провести час в іншому місці, в інших обставинах. У Віолетти з'явилися дві випадкові та дуже загадкові подружки, які не знати чим займалися, не знати на які доходи жили, не знати ким взагалі були. В однієї, довгоногої Марини з коротко стриженою головою, але ззаду довгим вирощеним волоссям, був трохи нервовий сміх, яким вона супроводжувала чи не кожен свою фразу, навіть коли не було підстав сміятися. Марина могла розповідати, як зранку встала, потім йшло тривале та неприємне «хі-хі-хі», як розмовляла з друзями по телефону, знову «хі-хі-хі», що їла на обід, «хі-хі-хі» — і так безкінечно, і так завжди. Інша, спортивної статури, з широкими плечима Даша, також була дуже веселою: вона сміялася рідко, але гучно, оголюючи всі свої великі зуби. Ці дивні подружки, коли Зарецький був на роботі, іноді любили цілими днями зависати у Віолетти, залишаючи після себе засмічений недопалками й цигарковим попелом журнальний столик, прокурену квартиру, купу брудного посуду. Потім вони виробили іншу тактику — забиралися з квартири погуляти перед самим приходом Зарецького, після чого Віолетта поверталася зазвичай дуже пізно й казала, що страшенно втомлена. Через певний час ці подружки Віолетти випадково пропали — про них не було ні слуху, ні духу, навіть по мобільному вона з ними не

спілкувалася. Тоді Віолетта знову присіла на свої серіали — і це було також безкінечно.

Поки Зарецький вовтузився із дошками — з будинку вийшла засмучена Людмила і сказала, що пропало світло.

— І що це означає?

— Ми тепер будемо сидіти в темряві. Зможемо грітися лише біля каміна та грубки в кухні.

— Погано, — сказав Зарецький, відклав лопату і закурив, — ми мусили це передбачити. Мабуть, сніг обірвав десь дроти і це навряд чи скоро відремонтують.

— Мабуть, так, — погодилася вона.

— Розморозимо холодильник, — сказав він.

— А як же заморозка? Де її зберігати?

— Де її зберігати? — запитав він і взяв лопату. — А ось де, — він почав вирубувати в стіні траншеї невелику нішу.

— У мене духовка електрична.

— Будемо їсти сире м'ясо, як англійці.

— Тобі, бачу, весело, — сказала Людмила.

— Газ є. Чого ти переживаєш?

— Так, але я люблю більше пекти в духовці.

— Ну, тоді можемо взагалі не їсти. Скоро і ми перетворимося на кригу.

— Добре, так і буде, — незадоволено відповіла вона й пішла в будинок.

Людмила принесла у великому пластмасовому тазіку пакети із замороженим м'ясом, декілька туш рибин, філе кролика, курячі ніжки, а також морожені овочі й фрукти, розфасовані по пакетах. Зарецький поглибив лопатою нішу в сніжній стіні траншеї і запхав у неї цей тазик. Він накрив траншею довгими дошками — метрів десять від будинку, але дотягнути накриття до воріт уже не було матеріалу. Людмила сказала, що в гаражі є старий лінолеум — кілька згортків, які після ремонту будинку так і не викинули. Богдан постелив лінолеум зверху на дошки. Він дивився на свій сховок із задоволенням — вийшов майже військовий бліндаж, коли його ще присипле снігом — узагалі буде непомітно.

— Але я ще не зробив головного.

— Чого саме?

— Я не вийшов на зовнішні комунікації. Нам треба зв'язатися з іншими траншеями.

Людмила зареготала і сказала:

— Псих!

— Я такий, — усміхнувся він.

— Може, не сьогодні?

— Це і справді не горить, — поцілував він Людмилу в губи.

На її світле волосся плавно й тихо лягав лапаний сніг, важкі сніжинки чіплялися навіть за вії. Зарецький обережно збирав їх устами, а Людмила тремтіла в його обіймах.

— Нам треба передзвонити всім потрібним людям — поки не сіли наші телефони.

— Так, — сказала вона, — я вже розмовляла з донькою і попередила її, що на зв'язку мене може не бути декілька тижнів.

— Хоча це не страшно. Будемо заряджати мобільні в моїй машині.

— І слухати новини!

— Теж слушно.

Зарецький відчинив хвіртку й натикнувся на суцільну білу стіну снігу — вищу навіть за його ріст. Він погладив її рукою і думав, як йому бути. Богдан так замахався за цей день працювати лопатою, що вирішив узятися за прохід до траншеї в провулку наступного дня. Людмила підійшла й іронічно з ним спостерігала.

— Ну чого ти такий непосидючий?

— На тому світі відпочинемо.

— Навіщо тобі цей сніг?

— А, може, я хочу з тобою прогулятися центральною площею?

Вона розсміялася. Раптом він підніс пальця до губ і сказав: «Тс-с-с!» Вони замовкли і слухали: з товщі снігу було ледь-ледь чути голоси.

— Там є люди! — захоплено сказав Зарецький.

— Звісно ж, є. А куди вони мали подітися? — здивувалася Людмила.

— Ні. Ти не розумієш! Там є люди і вони рухаються. А якщо вони рухаються, значить, у них є така потреба.

— Ну то й що?

— Як це «ну то й що»? Люди ходять у гості, спілкуються, бухають, обмінюються новинами. І не зарилися, немов кроти, у свої нори.

— Значить ми — як кроти?

— Я такого не говорив. Добре, пора мені знову працювати.

Його очі блищали, ніби від азарту, і він потягнувся за лопатою.

— Тільки не сьогодні! — сказала Людмила, — я тебе минулої ночі всього розтирала, думала, що від болю м'язів здурієш.

— Це корисно — треба щодня долати біль і тоді м'язи звикнуть. Це я тобі кажу як штангіст.

— Пішли готувати їсти, мій штангісте, — усміхнулася вона.

Людмила пішла в будинок, а Зарецький курив і прислухався до шуму в сніговій стіні. Певний час було тихо, потім почулися жіночі голоси, буквально поруч, ніби на відстані простягнутої руки, але за декілька хвилин голоси віддалилися вліво — в глибину провулку, в напрямку до ріки. Богдан ще дужче запалився пробивати прохід до траншеї. Він ходив сам не свій, за роботу взявся б уже, однак сильно боліли плечі та буквально відривалися руки. Він зайшов у будинок — темний, хоч виколи око, бо сніг ззовні завалив вікна і денне світло в приміщення не проникало; гукнув Людмилу; вона відповіла, що зараз порається на кухні, і Зарецький навпомацки пішов через коридор до неї, потім помітив тьмяне миготливе жовтаве світло — і пішов на вогник свічки, що стояла на столі. Людмила сиділа на стільчику, майже в напівтемряві, і чистила картоплю. Богдан сказав, що з погребя треба дістати картоплю, буряк, моркву, цибулю, словом усе, бо є небезпека підтоплення, особливо, коли сніг почне танути. Людмила схвально кивнула. Зарецький попросився оглянути кабінет над гаражем, можливо, там є речі, які знадобляться.

Людмила задумалася, а потім її зіниці радісно розширилися:

— Там є великий ліхтарик!

— Ліхтарик? На батарейках?

— Ні — з динамо-ручкою, яку можна накручувати, а потім він певний час від цього буде світити.

— Дуже добре, — усміхнувся він.

— Пішли, я тобі все покажу, — Людмила відклала ніж, витерла мокрі руки об рушник і взяла свічку.

Вони піднялися дерев'яними сходами в кімнату на горищі, через невелике вікно вона була освітленою денним світлом, яке їм боляче різнуло очі. Кімната була обшита полакованою дерев'яною вагонкою, в центрі знаходилися невеликі пластикові двері зі склом. Людмила

відчинила їх, і вони вийшли у прохолодний вузький коридор, який тягнувся метрів шість над повір'ям.

Їй подзвонили на мобільний. Людмила розмовляла дуже стримано, іноді навіть сухо, переважно короткими фразами або поодинокими словами: «так», «ні», «побачимо», «не впевнена», «це моя справа», «я сказала — це моя справа». Зарецький здогадався, що вона розмовляла з мужчиною.

Після дзвінка Людмила змінилася: стала задуманою та неуважною, ніби забула, чого вони прийшли в цей коридор.

Крізь вікна навісного коридору Богдан дивився на подвір'я, на свою траншею, яку викопував останні дні. Потім він поглянув на сусідні території: з-під снігу стирчали крони фруктових дерев, будинки були наполовину поглинуті білим, рівномірним покровом, який досягав іноді навіть металочерепиці, з коминів повільно йшов дим, а зверху й далі рівномірно падав повільний, пелехатий, густий сніг. З горбочка, на якому стояв будинок Людмили, селище нагадувало покинуте людьми поселення, яке невпинно поглинала біла-біла пустеля, затираючи найменші сліди колишнього життя. Крізь бадилля дерев удалині Зарецький розгледів пам'ятник Шевченку на центральній площі, будинок із поштовим відділенням, було видно навіть фрагмент вивіски. В одній незначній точці він помітив, як іноді з'являються шапки і голови людей, хоча їх самих не було видно. Зарецький здогадався, що люди ходять якраз там, де знаходиться центральна вулиця — певно, розчищена, якщо їх так багато. Значить, не все так погано — подумав він і усміхнувся.

— Краса. Правда? — пригорнулася до нього Людмила.

— Усе як на долоні.

— Чоловік, коли купував будинок, відразу вподобав це місце — особливо краєвид.

Зарецькому було цікаво, з ким вона розмовляла, він був упевнений, що це людина з її минулого, вірніше — з її нещодавнього минулого, яке ще не завершилося і нагадувало про себе. Вони зайшли в кабінет метрів три на п'ять, так само оббитий дерев'яною лакованою вагонкою. Він був обставлений компактними стелажками й тумбочками, вузька стіна ліворуч від входу, що навпроти вікна, тримала дві перпендикулярні підставки, до яких кріпилися рибальські снасті — переважно спінінги. Біля них, на підлозі, був квадратний люк для

спуску в гараж. Праворуч від входу в кабінет із коридору стояв довгий, але вузький робочий стіл із низкою шухляд, на ньому в різних кутках — настільні лампи, компактний станок-затискувач. Над столом, ліворуч від вікна, Зарецький побачив фотографію в рамці — Людмила була з незнайомим чоловіком у чорних окулярах і темній бандані. За їхніми спинами був знайомий краєвид. Зарецький усміхнувся, бо впізнав Лонг-Айленд, зокрема біля мису Монток. На полицях лежали рибальські ящики, коробки, зо два десятки катушок різної величини, невеликі футляри, сумки та інше спорядження. На підлозі стояли декілька пар ботів, гумаки.

Зарецький пожартував, що тут цілий рибальський магазин.

— Він любив рибалити, — усміхнулася Людмила, — ловив різну рибу, але найбільше любив нахлист.

— Ніколи не пробував.

— Це елітне рибальство. Я також нахлистовик.

— Справді?

— Так, — усміхнулася вона, — ловила невеличку форельку. Звідси ми робили вилазки на Дністер, на Тису, на озера, словом, куди душа бажала.

— А тепер все стоїть, як неживе, — задумано сказав Зарецький і поглянув на рибальські речі.

— Я би продала, але щоб одразу все забрали. Наразі нема бажуючих. Отак уже все стоїть два роки. А продавати потрохи — на це просто немає часу. Я й так постійно мотаюся між домом і Львовом. Словом, важко. Дякувати Миколі, він допоміг продати катер, який отут і стояв на подвір'ї. Покупець відразу з'явився. А всі ці спінінги, воблери, катушки... іноді дарую маленьким хлопчикам із родини — одному телескопку, іншому рибальський ящик. Малі тішаться, — всміхнулася Людмила.

— Нічого не продавай!

— А я й не продаю, — холодним поглядом глянула на нього.

— Ти ніколи не розповідала, як він загинув...

— Дурна смерть. Він джип мав — повністю переробив систему палива, я в тому нічого не розумію, але поставив симетрично ще один бак, щоб машина більше пального могла на заправці взяти. Вони їхали компанією на змагання, якраз кум Микола їхав за ним на своїй машині, і заправилися. Коли заправляли два баки в джипі, то той бік машини,

що ближчий до зустрічної смуги, ненароком облили бензином. Тільки вони виїхали з заправки, на зустріч їхала вантажівка з причепом, який трохи гуляв. Микола розповідав, що той причеп буквально чиркнув місце біля баку, облите бензином, — він навіть бачив іскри — і машина спалахнула на їхніх очах. Вона згоріла за якихось двадцять секунд. Кум казав, що вони виїжджали із заправки трохи нерівно, потім здогадалися, що водієві подзвонили на мобільний, він впустив телефон на підлогу і намацував його рукою між педалями та під сидінням, не дуже пильнуючи за рухом. Отак їх і зачепило. Я його так просила: не переробляй машину, не роби цього, але він же упертий — усе хотів по-своєму. Вони заїжджали в такі місця, звідки далеко їхати до заправок, — Людмила затихла, погляд став порожнім, лице витягнулося, ніби загострилося.

Зарецький обійняв її.

— Дурна смерть — мабуть, так мало статися. Логікою це не поясниш.

— Жах, — єдине, на що він спромігся зі слів.

Людмила усміхалася від того, що Богданові пальці заплуталися в її волоссі, обережно перебираючи його. Від доторків Зарецького в неї по шкірі йшов мороз.

Мимоволі вона сказала:

— Донька мені деколи каже: «Мамо, ти сильна, не розклеюйся. Будь завжди сильна!» Легко казати: «Будь сильна». Я хочу бути слабкою.

— Будь слабкою, — поцілував він її у голову.

— Я так хочу бути слабкою. Інакше... інакше може просто поїхати дах.

— Ні, — усміхнувся Зарецький, — ти сильна.

— І ти туди ж.

Потім він сказав:

— Ти навчиш мене рибалити?

— Тебе? Навіщо?

— Хочу!

— Добре, — сказала Людмила і взяла одне з вудилищ, з котушки змотала шнур, прив'язала довгий тонкий повідок із волосіні, до якого потім причепила мушку.

— Що ти робиш?

— Ну ти ж хотів рибалити? Пішли. Покажу тобі нахлист на снігу.

Вони вилізли на покриття траншеї, і Людмила, плавно розмахуючи вудилищем і тримаючи пальцями розмотаний шнур біля катушки, показувала Зарецькому техніку закидання мушки. Він дивився на неї заворожено. Після кількох кидків, кожен рух під час яких Людмила детально пояснювала, вона дала йому вудилище. Розгублений Зарецький незграбно тримав його і не знав, що робити. Людмила з нього сміялася, але допомагала і знову все пояснювала. Зарецький розмахував вудилищем, але його рухи були хаотичними і позбавленими ритму. Однак кілька разів він все ж таки спробував кинути, проте його мушка більше летіла вгору, і розчарований Зарецький вирішив, що це заняття не для такого тугодума, як він. Людмила його заспокоїла і сказала, що на все свій час, що за кращих обставин навчить його рибалити.

Потім вона взяла вудилище і повернулася в будинок. Зарецький залишився сам і поглянув на селище. Вечоріло. Сніг і далі повільно осідав на будинки, гілля дерев, вулиці, електропередачі. Завтра треба зробити вилазку — подумав він, дивлячись у вікно.

23

Коли він нарешті пробив сніжну стіну за хвірткою і вийшов на траншею в провулку, то здивувався: вона була настільки охайно протоптаною, із зачищеними стінами, ніби нею щодня пересуваються потоки людей. Під ногами сніг був буквально вичовганий до асфальту. В окремих місцях траншея звужувалася та нагадувала вузьку шпарину в печерах і переходила у невеликий темний тунель.

Зарецький поставив лопату на подвір'ї Людмили і вирішив розвідати, куди веде шлях. Богдан звернув праворуч і пішов у напрямку центральної площі, назустріч йому іноді йшли місцеві мешканці, одні несли важкі торби, інші тягнули санчата з поклажею. Вони незграбно вовтузилися у вузьких місцях і збивалися в невеликі затори, ніби автомобілі під час аварії. Розминутися з людьми було важко, Зарецький притискався як міг до сніжної стіни, аби людина могла пройти. Шлях траншеєю йому видавався надто довгим, але невдовзі траншея вивела його на центральну площу — попри те, що вона була засніженою, він упізнав її за пам'ятником Шевченку та

навколишніми будинками, вірніше, їхніми другими поверхами, бо перші були засипані снігом. Центральна вулиця була ретельно розчищена, на ній рухалося чимало люду. Ліворуч від провулка Людмили був невеликий каток, на якому на ковзанах гасали діти й дорослі, праворуч стояли великі ящики, саморобні столики, на яких торгували продуктами, дровами, вугіллям, свічками, сухим спиртом, зимовим спорядженням, алкоголем.

У натовпі Зарецький упізнав кількох учасників семінару, які тинялися без діла й ліниво розглядали товари, виставлені на ящиках і столиках. Незнайомий літній чоловік із гострим, пронизливим поглядом і чорними розхристаними вусами глухим непривітним голосом попросив закурити. Зарецький розкрив пачку, грубі брудні потріскані пальці потягнулися до цигарок, вхопили одну за фільтр і витягнули. Таким же непривітним голосом чоловік сказав: «Дякую», — і пішов. Богдан підійшов до іншого лектора, розговорився з ним, запитав, чим усі ці дні займаються, той сказав, що сидять у готелі без світла, мерзнуть, п'ють горілку і грають у карти, але тепер горілка закінчилася, тому й вийшли на стихійний ринок, може, хоча би самогонку вдасться купити.

Коли Зарецький повернувся у траншею провулка, то наткнувся на групу підлітків у білих маскувальних халатах із дерев'яними автоматами, права рука в яких була перев'язана синьою стрічкою, а на чолі групи був кум Людмили Микола — з почервонілим від морозу обличчям і важким від ходьби диханням.

— Здоров, Медицина! — радісно і захекано вигукнув він, упізнавши Богдана.

— Привіт!

— Ну, як там нанотехнології?

— Нормально, процвітають.

— Ви там ще з голоду не пухнете? Може, принести вам м'яса чи картоплі?

— Дякую. Не пухнемо.

— Часом диверсантів радянських не бачив? У них червона стрічка на правому рукаві, так само, як у моїх хлопців синя, — показав на юнаків у білих маскувальних костюмах із синіми пов'язками на правій руці вище ліктя.

— Ні. Не бачив.

— Вони мають підірвати пам'ятник Тарасу Шевченку.

— Терористи!

— Ми повинні їх знешкодити! Сьогодні зранку їх скинули в горах на парашутах. Ми бачили їхні сліди біля Скелі опришків, — сказав один із хлопчиків.

— Бог у поміч! — попрощався з ними Зарецький.

Густий сніг і далі неспішно падав. Богдан дивився на небо й думав, коли все це припиниться, адже так не може бути постійно. Потім він розповів про військові маневри Людмилі — і вона засміялася.

24

Зарецький думав про невідомий навколишній світ, що опинився за межами цього селища, за межами цього снігу, за межами його думок і здогадок, про світ, із яким він фізично не міг контактувати, куди не міг повернутися; він думав про те, що його насправді з цим світом з'єднує: спогади про дитинство, про шкільні та студентські роки; спогади про перші випадкові кохання і перше не менш випадкове й поспішне одруження, яке протривало неповних чотири роки; спогади про батьків та їхні могили; спогади про кілька різних робіт і думки про теперішню працю в Житомирі; спогади про Віолетту, якою вона була раніше, і думки про те, якою стала тепер; спогади, черги спогадів, каскади й цілі русла спогадів, суцільні спогади і думки, що пов'язані з ними. Зарецькому здалося, що він надто переймається минулим, надто дозволяє йому переплітатися з теперішнім, обростати, немов старе дерево, тривогами, ностальгіями й страхами, пов'язаними з далекими вчорашніми й позавчорашніми днями. Це, мабуть, невірно — подумав він і захотів більше не думати про минуле, щоб воно не кидало тінь на день теперішній, у якому була тільки Людмила.

25

Наступні кілька діб вони жили в цілковитій темряві — кохалися, варили картоплю, їли квашену капусту, відкривали законсервовану свинину, пили вино. На вечір розпалювали камін, ретельно прогрівали приміщення, а під ранок прокидалися в охололому будинку з геть

закладеними носами й охололими тілами. Іноді, прокинувшись у холоді, вони грілися одне одним, тісно переплітаючись руками й ногами. І засинали. Зарецький підводився першим; голим вибігав на сніг, ретельно обтирався ним; знову розпалював камін, поглядаючи на сонну Людмилу; робив сніданок і будив Людмилу запахом запашної кави — він тримав горнятко біля її заспаного лица, буквально водив ним перед її носиком і з нетерпінням очікував пробудження коханої. Вона солодко потягувалася, відблиски вогню вигравали на сонному обличчі, потім Людмила недовірко й несміливо розплющувала очі, придивляючись до предметів навколо, і нічого не розуміла.

— Уже ранок, люба.

— Справді?

Зарецький доглядав за нею, немов за дитиною.

— З ким ти тоді розмовляла? — нарешті зважившись, запитав він одразу після обіду, коли вони лягли перепочити.

— Коли?

— Коли ми заходили в кабінет над гаражем.

Людмила мовчала. У темряві Зарецький намагався роздивитися її лице.

— Це був мій роботодавець.

— Президент медичного центру?

— Він.

— Ти була з ним? — запитав він трохи здушеним голосом.

— Навіщо ти про це питаєш?

Зарецький опустив очі.

— Навіщо тобі це знати?

— Я не знаю, — чужим голосом сказав він, — пробач, що запитав. Я не повинен був цього робити, по-дурному трохи вийшло.

— Нічого.

Зарецький підвівся з ліжка, одягнувся, витягнув цигарку з пачки, щоб покурити надворі, але вона спинила його рукою.

— Зачекай!

Зарецький запитально глянув.

— От упертий... Він брав участь у моєму житті, особливо коли мені було дуже важко.

Зарецький усміхнувся, погладив її волосся, але Людмила пристрасно охопила його руками й звалила до себе на матраці.

— Це все в минулому, — прошепотіла вона, — ти мені віриш?

— Так, — сказав він і поцілував її в губи.

— Жодних привидів не буде — тільки ти і я, — знову прошепотіла Людмила.

— Так.

Після викуреної цигарки Зарецький знову взявся за лопату: він був переконаний, що двічі на день треба розчищати від нового шару снігу траншею на подвір'ї та прохід до сараю з дровами. Він дивився на сніг уже не вороже, а навіть із розумінням: сніг змушує з собою рахуватися, але й дозволяє бути з Людмилою, бути всупереч різним обов'язкам, звичкам, усупереч усталеному способу життя, всупереч, урешті-решт, роботі та всупереч географії, яка раніше тримала Людмилу і його на чималій дистанції. Зарецький думав про сніг і бачив у ньому свого однодумця.

— Таке враження, що нас поєднала стихія, — усміхалася вона, дивлячись, як тріскотить вогонь у каміні.

— Гарно, — сказав Зарецький і пригорнув її до себе, підтягнувши ковдру, яка з'їхала з її плеча.

— Що — «гарно»?

— Гарно сказано. Ніколи б раніше не думав, що сніг подарує мені тебе.

Людмила усміхнулася та міцніше пригорнулася до нього.

Коли стемніло, до них прийшов Микола, приніс свіжий печений домашній хліб і банку власної домашньої настоянки на травах жовтавого кольору.

— Що це за отрута? Проти колорадських жуків? — запитав Зарецький.

— Сам ти колорадський жук. Це мої нанотехнології, — гордо сказав він, — ти попробуй — бодуна ще ніколи не було.

— Давай спробуємо.

Вони засміялися. Людмила при свічках зготувала вечерю, і вони взяли за банку. «Нанотехнології» добряче всім вдарили в голову, Микола хвалився, що цю настоянку знають усі навколо, що в нього замовляють її дуже часто — навіть із ресторанів, навіть з інших сіл, клієнти приїжджають із Верховини, Косова, Коломиї, є один бізнесюк із Франківська, так той бере до сорока літрів; його база постійних клієнтів невинно зростає, щомісяця доводиться збільшувати

виробництво, деколи на 100 літрів, нічого не зробиш — людям подобається, копійка зайвою ніколи не буде.

— Де ти її робиш?

— У мене два гаражі. Один я повністю переробив під виробництво. Там сушу трави, там стоять чани, там готую свої рецепти, але вже місця мало. Я ще деколи копчу рибу і м'ясо.

— Які твої рецепти? Оцієї «радіонуклеїдівки» чи як там її?

— Це моя нанотехнологія!

— Так, так, нанотехнологівка.

— Рецепт — секрет. Кожна моя настоянка — інший букет трав, інший відтінок, інша пропорція, інший підхід.

— Цей бізнес надійний?

— Хочеш сказати, чи законний? Ну, зараз за самогонваріння нікого не саджають, це ж не часи Брежнєва. Я роблю винятково для людей, яких особисто знаю. Навіть коли буде якийсь левий замовник — він до мене не зможе прийти і попросити, тільки через знайому мені людину.

— Значить, більш-менш надійний бізнес.

— Не скажу, що це бізнес, але йде непогано. Треба ж тут якимось виживати. Туристам подобається, місцевим також. Я роблю все якісно, мені довіряють.

— А що в селищі?

— У селищі, як у снігах.

Микола розповідав, що селище повністю відрізане снігами від зовнішнього світу, що зв'язувалися з обласними рятувальними та військовими частинами і просили допомогти з медикаментами та харчами, в селищі є багато хворих на пневмонію, багато вуличок відрізані, й не знати, яка там ситуація, до багатьох пенсіонерів і хворих неможливо дістатися.

— Це наче в якомусь кіно, — сказала Людмила, — все паралізовано.

— Кабата, — сказав Зарецький.

— Кабата! — виправила вона і засміялася.

— Не знаю, як вам, а мені це дуже подобається. Стільки снігу — це прекрасно! Такого ще ніколи не було! Буде що дітям розповісти! — усміхнувся Микола й налив по новій.

— Ми забули послухати в моїй машині новини, — сказав Зарецький, закушуючи настоянку квашеним помідором.

— Які новини? — подивився на нього Микола, — вся країна у пастці. Те саме в Польщі, Білорусі, Румунії, в чехів і словаків — і в тих сніг. Кожен рятується, як може. Через негоду літаки не можуть скидати гуманітарну допомогу. США, Китай, Європа, Індія — всі вже надають допомогу. Так що скоро чудова казка завершиться.

— Завершиться, — невтішним голосом сказала Людмила і додала: — навіть не віриться, що це завершиться.

— Я так звик, що вже не уявляю, як можна жити по-іншому, — усміхнувся Микола.

— Середні віки? — усміхнувся Зарецький.

— Майже.

— А як там твої партизани? — запитав Зарецький.

— Малі? Нормально. Наказав, щоб із хат не вилазили. Але не послухають, я ж їх знаю, — усміхнувся він, — дід із бабою позасинають — відразу повтікають надвір, від рук зовсім відбилися.

— А батьки?

— Які в дупі батьки? Батьки роками на заробітках. Ці нещасні діти взагалі нікому не потрібні. Добре, що мене хоч трохи бояться і деколи слухають. Усе сильно змінилося. Не так, як було раніше. Це, певно, останнє покоління, яке ще знатиме гори, стежки, далекі маршрути. Усе тут скуплять, вирубають, засруть. Два роки тому побудували наш маркет — сміття тепер всюди викидають, ніколи такого срачу не було. А в «Буковелі» бидлота цілими готелями сере в річку — каналізації ж нема — а потім сидить у ресторанах біля річки, жере борщ із пампушками і своє гівно нюхає. Вбили все навколо, вирубали, засрали — гидко там бути.

— Миколо! — підвищила голос Людмила, — не за столом!

— А що тут такого? Про це всі знають. Ще два-три десятиліття в подібному дусі — і з наших гір залишаться лише голі горби та вбиті, загиджені потоки. Вони все в асфальт і бетон заганяють. Ще недавно навколо випасали овець. Кому тепер ці вівці потрібні чи вигідні? А вівці — це ж душа наших гір, вони дають їжу, дають одяг, дають тепло. А тепер цьому всьому настала кришка. Ви це розумієте зі своїми нанотехнологіями? Настала кришка тому, як тут постійно і за давніми звичками жили тисячоліттями, від покоління до покоління. А тепер?

Прийшов бізнесюк, у нещасних селян за безцінь скупив землю, відразу все вирубав, поставив кілька готелів без каналізації, навколо все засрав, викорчував, людей місцевих зігнав. І таке всюди — в яке село не заїдеш.

— Може, все зміниться? — заспокоїв його Зарецький.

— Що там зміниться? Це треба в голову з дитинства вдовблювати, як я своїм малим. Та й то мало допомагає — не дуже вони хочуть слухати.

— Не прибідняйся. Вони тебе люблять, — сказала Людмила.

— Раніше вони знали ремесла — вчилися у своїх дідів і батьків. А тепер? Дід кожен день бухий. Тато років десять, як у Португалії на заробітках. Малі тиняються без діла. Добре тим, які хоч навчилися заробляти на туристах. Показують старі хати, побут, миски, прядильні верстати, інструменти — і беруть за це гроші. Але вже виросло покоління, яке нічого не вміє робити. А це розрив із попередніми поколіннями. Розумієте?

— Таке в усьому світі, — сказав Зарецький, — навіть у маорі чи в народів Африки. Ми не виняток.

— Не виняток, — зневажливо повторив Микола, — це дуже погано, це реально — біда!

Коли кум Людмили пішов, Зарецький обійняв її і прошепотів:

— Я хочу, щоб ми стали дикими.

— Я теж, — відкинула вона голову, і Богдан поцілував її в шию.

Шкіра Людмили була трішки солонувата, Зарецький лагідно блукав по ній своїм язиком і думав про сніг.

— Давай покатаємося у снігу, — прошепотів він.

— Давай, — усміхнулася по-змовницьки Людмила.

Вони роздягнулися і голими піднялися на другий поверх, відчинили вікно. Зарецький і Людмила обережно вийшли на саморобний дах, якими він накрит траншею. Ступаючи босими ногами по засніженому накриттю траншеї, вони відчували, як під їхніми тілами тремтять і прогинаються дошки. Богдан обійняв Людмилу, довірливо поглянув їй в очі і вони разом упали в сніг, одразу біля траншеї. Сніг під їхніми тілами миттю осів, обпікши їх тисячами дрібних, непомітних голок холоду, вони цілувалися, залишаючись в обіймах одне одного, і відчували, як плавно провалюються в білу холодну масу. Зарецький помітив, що їм не вибратися, а тому почав

пробивати товщу в напрямку траншеї. Невдовзі вони вибралися й, калатаючи зубами від холоду, стрімголов побігли в будинок. Богдан закутав Людмилу у велетенський рушник, потім розтирав її тіло спиртовою настоянкою на травах.

— Боже, який адреналін, — шепотіла вона і підставляли своє лице для поцілунків.

26

Вони часто виходили на другий поверх і голими стрибали у сніг. Одного дня, коли пригріло сонце й прийшла відлига, а сніг поволі почав танути, вони кохалися, постеливши килим на дошках, що лежали над траншеєю. Людмила шепотіла, що вони ненормальні, що на них, певно, вже давно звернули увагу люди, а Зарецький відповідав, кусаючи її губи, що це просто чудово і що нема на те ради. Він відчував, як тіло Людмили стало пругким і вкрилося гусячою шкіркою, а її руки міцно стиснули його сідниці. Сонце було лагідно-теплим, і лише вітерець віяв холодом, оближуючи їхні голі тіла.

— Боже, яка я розбещена! Я ще ніколи не кохалася на виду в усього села! — сміялася Людмила.

— Ти тут перша сексуальна революціонерка!

— Я тобі зараз дам! Це все ти! Це все ти! — накинулася на нього з кулачками.

— Так! Це все я! Це все я!

Потім вони обтерлися насухо, зігрілися гарячим чаєм й одягнулися у теплий одяг. Далі вийшли у коридор, що вів до кабінету над гаражем, і мовчки дивилися крізь вікно на селище, яке невпинно тонуло в сніжній біло-блакитній, а де-не-де біло-кремовій пустелі. Деякі хати було заметено з дахами, і від них лише стирчали антени або димарі. Невеликі біло-сірі плавні пагорби й пригірки — все, що нагадувало про людські оселі, які тут були раніше. У різних куточках панорами було видно, як кумедні дрібненькі постаті людей вовтузилися на дахах будинків, лопатами згрібали сніг, інші каталися на санчатах і лижах, з'їжджаючи з дахів. У горах скрипіли дерева і чувся гуркіт обвалів, певно, дерева й каміння не витримували маси снігу, що виривав їх зі скель і скидав униз — до річок і потоків.

— Бодю, — прошепотіла вона, дивлячись на його могутню спину, що рівномірно рухалася від дихання.

Зарецький мовчав, Людмила відчула, як він затамував подих.

— Ну Бодю...

— Що? — здригнувся він після дрімоти.

— А за що ти мене любиш?

— Що?

— За що ти мене любиш? Ти ж мене любиш?

— Я? Люблю. А що?

— Так за що ти мене любиш?

Зарецький засопів, перевернувся на живіт і збив руками подушку під головою.

— Ну?

— Не знаю, — сказав він.

— Це добре, — пригорнулася до нього Людмила і поклала руку йому на плече.

— Що тут доброго? Хоча — ні! Знаю! Я люблю тебе за все!

— За все-все?

— Так.

— Повністю за все? Хіба так буває?

— Був такий харківський фізик Ландау. Так от: у нього була формула жіночої краси — за бажання її можна буде знайти в Інтернеті, за цією формулою можна було визначити, чи можливо полюбити конкретну жінку.

Людмила від радощів аж зірвалася й почала його термосити:

— Розкажи!

— Може, зранку? Уже пізно — і формулу не побачиш.

— Я запалю свічки! Я миттю!

Вона зірвалася, побігла в темінь кімнати, зачепила крісло, яке гримнулося об підлогу. Зарецький намагався розгледіти, як вона вовтузиться, але в темряві нічого не бачив — лише її біляве тіло миготіло. Нарешті Людмила клацнула в кутку запальничкою, запалила три свічки на високому дерев'яному підсвічнику, від чого світло вирвало її обличчя, груди, плечі й руки із темені, взяла папір і підійшла до нього.

— Хочу формулу! Хочу формулу!

— Давай спати...

— Формулу!

Зарецький ліниво підвівся, обіпершись на лікті, потім так само повільно сів, склавши ноги по-турецьки, підклав під аркуш паперу одну з книжок і взявся малювати.

— Холодно, — незадоволено сказав він.

— Камін ще не згас. Підкинути дрова?

— Потім. Я підкину.

Невдовзі він покликав до себе Людмилу і показав їй формулу жіночої привабливості за Ландау:

$$L \approx KMT \cdot N^2P$$

— Якщо я нічого не забув і не сплутав, то K — це об'єм жіночого бюсту в сантиметрах, M — стегон, також у сантиметрах, T — зріст жінки, N — її талія в сантиметрах, а P — вага у кілограмах.

— Ой, як цікаво! І що це все означає? Де краса?

— Не газуй. У часи Ландау, як стверджують його сучасники і соратники, еталоном жіночої краси були параметри, коли K дорівнювало 80, M ...

— Не спіши! Що таке K ?

— K — це бюст.

— Ага, давай далі...

— Так от, M — 80, N — 60...

— Що таке N ? Талія? Точно — талія...

— Ти постійно мене перебиваєш, — незадоволено сказав Зарецький.

— Пробач.

— Я вже заплутався.

— Ти сказав, що груди і стегна мали в об'ємі по 80 сантиметрів, а талія 60.

— Справді? Тоді поїхали далі. Зріст — T — 170, а вага, P — 60. Так от, сумарно ці показники 80—80—60—170—60, атрибут тогочасної жінки-моделі, відповідали за п'ятибальною шкалою найвищій оцінці — 5. Якщо взяти показники 120—120—120—170—100, тоді, за формулою Ландау, отримаємо лише 2 бали.

Людмила задумалася. Зарецький уважно на неї поглянув й усміхнувся. Вона помітила, що йому раптом стало весело, і її обличчя

напружилося.

— Навіщо ти мені розказав про цю ідіотську формулу? Хотів натякнути, що я для тебе товста і не вписуюсь у «5 балів»?

— З чого ти взяла? — здивувався Зарецький.

— Думаєш, я не бачу, як ти оглядаєш мої груди і стегна? Думаєш, я не бачу, як ти вже все порахував?

— Що я порахував? — витріщив очі Богдан.

— Що в мене груди неповні 80, стегна за 90, і талія далеко не 60...

— Господи...

— Значить, я тобі за формулою Ландау не підходжу? Мені лише цікаво: я трійка з плюсом чи тверда четвірка?

— Людо, ну навіщо молоти повну дурню?

— Я з тобою більше розмовляю.

— Людо!

— Ти — злюка.

— Кохана!

— Не торкайся до мене, — ображена, вона лягла на матраци і накрилася ковдрою з головою.

Зарецький усміхнувся, дмухнув і загасив свічки, у темряві обійняв її, наткнувшись ротом на її розтулені уста.

28

Від нудьги Зарецький і Людмила гуляли, бо сидіння в темряві при свічках дуже пригнічувало. Провулковою траншеєю вони вийшли на центральну площу. Біля зачиненого супермаркету помітили поляків, у білому та червоному пуховиках. Їхній вигляд був геть кепський. Неголені, почорнілі, змарнілі, вони були схожими на водіїв-далекобійників, які зупинилися на кілька днів, аби відпочити від дороги. Людмила запропонувала підійти і поговорити з ними.

— Б-ю-х-л-о є? — з наголосом на перший склад сказав до них червоний пуховик.

— Бухло? — перепитав Зарецький.

— Так! Так! Бухло, бухло! — радісно залопотів білий пуховик.

— Пішли, — усміхнулася Людмила й покликала їх у гості; поляки спершу розгубилися, але коли здогадалися, що їх запросили на обід, одразу пожвавилися й зраділи.

Зарецький поставив варитися велику каструлю картоплі, дістав із погребя квашену капусту та помідори. Поляки радісно говорили, що це найдрайвовіша їхня поїздка за все життя, що це крутіше, ніж було в Норвегії та на Камчатці. Після вчорашньої Миколиної настоянки Зарецький почувався не дуже впевнено, а тому йому кортіло поправитися. Під картоплю із соліннями вони випили кілька пляшок горілки. Один поляк, у червоному пуховику, вийшов покурити надвір, але миттю повернувся дуже збуджений та ошелешений. Він сказав, що сніг перестав падати. Здивовані, всі вибігли з будинку. Вечірнє темно-синє небо було чистим-чистим; снігу як і не було; жодної хмаринки; відчувався легкий морозець.

Зарецький зайшов у гараж, завів машину й увімкнув радіо. Ловлячи хвили, він упіймав новини і дізнався, що важкий, безпрецедентний циклон нарешті покидає Східну Європу. Науковці та експерти вже встигли цей феномен обізнати «сніжною тюрмою», ділилися своїми спостереженнями, зазначали, що з кожним десятиліттям клімат ставатиме все далі більш нестабільним і непрогнозованим. Особливе занепокоєння викликала ситуація з можливим підтопленням басейнів річок Тиса, Дністер, Дніпро, Десна, Прип'ять, Західний Буг, Дунай, Вісла. Реальна загроза підтоплення нависла над Києвом: місцева влада та мешканці столиці готуються до підняття води у Дніпрі на п'ять чи шість метрів.

Коли поляки пішли, Богдан задумався. Стільки снігу — це серйозні проблеми. Він сказав Людмилі, що треба подумати про будинок: його потрібно чимшвидше відкопувати зі снігу, інакше, коли все потече, будуть серйозні проблеми, стіни змокріють і може з'явитися грибок. Вона сказала, що тут сніг швидко не тане, а в горах узагалі стоятиме до середини літа. Зарецький розгубився: він ніяк не міг вирахувати, скільки ще часу доведеться тут пробути: тиждень чи навіть більше. Першим ділом він вирішив очистити сніг бодай на відстані одного метра від будинку, а також повністю звільнити від снігу виїзд із гаража до воріт.

Людмила уважно за ним спостерігала й трохи засмучено сказала:

- Ти хочеш їхати.
- З чого ти взяла?
- Бачу по тобі.
- Ні. Не хочу.

— Але ти — неспокійний.

— Це правда. Але їхати — не хочу, — усміхнувся він.

Він підійшов, обійняв її і сказав, що вони не розлучаться. Зарецький здригнувся від цих слів, які сказав необдуманно, але повірив у сказане. Людмила підвела свої блакитні очі й пильно на нього подивилася. Богдан узяв її обличчя в долоні й подивився в її смуток. Він обережно поцілував спершу праве, потім ліве око, й пальцем втер сльозу з її лиця.

— Я знаю, ти поїдеш.

— Ні.

— Час відліку почався: сніг розтане — і ти поїдеш.

— Але я повернуся!

— Не кажи так, — вона заридала, занурившись лицем у нього.

— Я справді повернуся.

Людмила його не чула: від ридання її плечі здригалися, а ноги підкошувалися. Розгублений Зарецький підхопив її на руки й поніс у будинок. Вона плакала, як мала дитина, яку ненароком образили. Він обережно поклав її на ложе біля каміна, зняв із неї зимову куртку, светр, боти й штани, турботливо вкрив ковдрами, підмостивши під голову подушку. Людмила скрутилася калачиком і ридала. Зарецький ліг поруч і шепотів, як маленькій дівчинці, що злякалася темряви, шепотів, що все буде гаразд, що на них чекають чудесні дні, місяці й роки спільного життя, що вони будуть ходити в гори, рибалити, мандрувати. Але Людмила схлипувала, а її плечі здригалися.

— Я тебе втрачу, — шепотіла вона, і Зарецькому від цього розривало душу.

— Ні, — заспокоював він її, пристрасно обіймав, відчуваючи тремтливі тендітні плечі.

— Так — я це знаю, — чужим та іншим голосом сказала Людмила.

— Рідна, — шепотів Зарецький; він не знав, як поводитися, щоб це припинити.

— Я просто не уявляю, як без тебе жити.

Богдан ще міцніше пригортав її до себе; він шепотів найтепліші та найвідвертіші слова, які лише знав, він розповідав, якими вони будуть щасливими, що вона не пошкодує, що піднімуть малу, поставлять на ноги, що разом будуть відпочивати, подорожувати, ходити в гори, збирати гриби, кататися на лижах.

Людмила мовчала й більше не плакала, лише щільніше пригортала руку Зарецького до своїх грудей. Того вечора Богдан, вийшовши курити на мороз, раптом усвідомив, наскільки делікатним і невпевненим є спокій Людмили, який вона демонструвала впродовж цих днів, яким намагалася приховати свою внутрішню невпевненість і біль утрати колишнього чоловіка. Зарецький не впізнавав Людмили — тієї, про яку мріяв усі останні місяці, тієї, з якою кохався в несподіваній сніжній навалі. Лише її світлі довгі кучері, спокійний вираз лица та пишні форми нагадували про жінку, яку він знав раніше. Вона була тепер настільки відчуженою, ніби пізнала таємні, лише їй відомі речі, за якими розкрилося справжнє бачення світу.

Зарецький думав, що все це від його невпевненої та непереконливої поведінки, він не знав, як правильно вчинити, які сигнали їй подати — поглядом, жестом, теплим словом, інтонацією. Він, як ніколи раніше, хотів, щоб Людмила йому повірила, щоб вона повірили в них обох — не як тимчасових коханців, а в спільний завтрашній день, який змінить їх, окрилить і ніби знову народить на світ. Богдан не міг дібрати необхідних слів і заспокоював себе: на все свій час, на все свій час. Він не знав, чи варто одружуватися з Людмилою, але йому страшенно хотілося бути поруч, відчувати її дихання, спілкуватися з нею, бачити її ранкову усмішку, цілувати цю жінку, кохатися з нею, разом готувати їжу, прогулюватися чи навіть просто, по-дитячому, казиритися.

29

Віолетта часто блукала засніженим вечірнім Житомиром і почувалася самотньою. Було так дивно — на проїжджих частинах дороги, де раніше була тьма машин, тепер спокійно гуляли люди. Одного разу — посеред вулиці — вона зустріла кількох своїх однокласниць із двома незнайомими їй подругами і страшенно втішилася. Вони пішли в кафе, замовили мартіні і розговорилися. Вони розважали себе дурнуватими балачками про подружнє життя, сексуальні стосунки і таке інше, жартували зі своїх чоловіків, але з повагою й любов'ю. Віолетті раптом здалося, що вона насправді завжди була одна, навіть коли в них із Зарецьким усе було добре. Віолетта ридала цілу ніч і запитувала у стін, чого така нещасна.

Зарецький був трохи стривожений. Людмила пильно за ним стежила. За сніданком, коли вони сиділи на стільцях під зимово-весняним сонцем, спершу почули далекий шум двигуна, який наближався. Потім обоє здригнулися: з боку гір розвернувся і наближався до них гелікоптер. Шум гвинтів зростав і ставав уже нестерпним. Вони скочили зі стільців на ноги і замахали у бік вертольота. Людмила радісно викрикнула, бо розгледіла пілотів у кабіні. Гелікоптер наблизився, буквально завис над подвір'ям, бокові двері відчинилися, і звідти висунулася голова вусатого чоловіка в зимовій шапці, він голосно їм гукав і махав руками, але вони нічого не могли розчути. На столику задзвенів посуд. З вертольота висунувся пеналоподібний зеленого кольору контейнер і впав у сніг на подвір'я Людмили, неподалік від гаража. Гелікоптер трохи набрав висоту, виструнчився, кабіна з пілотами злегка подалася вниз, і він полетів, роблячи невелику дугу.

— Що це?

— Не уявляю. Можливо, гуманітарна допомога, — сказав Зарецький, він підійшов до столика і взяв свою чашечку з кавою, але вона була розлита.

Зарецький видряпався на сніговий замет, куди впав контейнер, проте дістатися до нього не зміг.

— Це гуманітарна допомога! — гукнув він Людмилі.

— Справді?

Вона допомогла йому накидати на сніг дошки та дрова, на які вони змогли обережно ступати й добратися до контейнера.

— Господь про нас пам'ятає!

— Американський Господь, — сказала Людмила, читаючи написи англійською та назву країни-постачальника.

— О, наші гелікоптери розкидають американські цукерки — прикольно! Може, там є наколоті апельсини?

— Ага, ще безкоштовні порножурнали.

— А що ти маєш проти порножурналів?

— Так, менше базікай — відчиняй!

Зарецький відкрив замки-защіпки і відкинув верхню герметичну кришку контейнера. Всередині лежали цілі купи різноманітних

пакетів, переважно з крупами, сухим молоком, в'яленими фруктами, металеві банки з кавою, чаєм, ананасами, бобами, квасолею, невеликі пластикові пляшечки з віскі, печиво, шоколадки, цукерки, медикаменти, бинти, вата, тюбики з мазями й гелями, коробки з лікарськими сиропами та пігулками, купа блоків цигарок і навіть презервативи.

— Тепер точно не помремо, — усміхнувся Зарецький і взяв пластикову пляшку віскі.

— О, тут є корм для домашніх тварин! Здається, для котів.

— Покажи, — Зарецький узяв у неї металеву банку, на якій була етикетка із зображенням морди kota та сосисок, — нормально! Піде на зажарку.

— Фу!

— Чого ти? Люди ще не таке їли!

— Ти збоченець, — розреготалася вона.

— Ну якщо не хочеш — віддамо сусідам.

Гелікоптер віддалився, але вони чули рівномірний гул його гвинтів. Людмила показала витягнутою рукою в напрямку церкви, де щойно з вертольота скинули контейнер із гуманітарною допомогою. Богдан сказав, що джек-пот не лише у них.

— Сюди точно ніхто не може добратися, — сказав він, дивлячись на цятку гелікоптера, який віддалявся.

— Думаєш, це надовго?

— Дороги, мабуть, конкретно завалило снігом, деревами і камінням. Зліва село підпирають стрімкі скелі з лісами, справа — яри з рівчачками, а ще ця ріка — невідомо, як вона поведеться, коли почне все танути.

— Підніметься і все заллє.

— Тому, мабуть, із неба і падає гуманітарна допомога.

— Ти не боїшся, що в усе це вляпався? — запитала вона.

— Боюся, — сказав він і розсміявся.

Зарецький миттю посерйознішав: він згадав минуле, нудні та монотонні вечори в квартирі, постійні звуки серіалів, непорушну мумію Віолетти на шкіряному дивані, застиглу перед пласким екраном на стіні. Подумки він неодноразово думав, що не варто було переїздити в Житомир, навіть на непогану роботу. Зарецький зізнався собі, що й справді боїться — боїться повертатися назад. Потім він подумав, що

втрата внутрішнього зв'язку з Віолеттою — можливо, його провина, бо вона раніше не була такою: банальною та зомбованою серіалами; ніби вона втратила інтерес до життя, ніби в ній надламався раніше важливий стрижень, який робив її цікавою і який робив навколишній світ для неї також цікавим. Зарецький, ставши коліном на сніг, механічно перебирав товари в ящику, переставляв їх із місця на місце, оглядав, а насправді тільки думав; раптом рука Людмили лягла йому на голову, від чого він здригнувся і глянув догори.

— Не думай, — сказала вона, — все буде добре.

— Я знаю, — усміхнувся він.

Вони позносили речі з контейнера в будинок, потім Зарецький знову взявся за лопату. Він захотів відлоти і відійшов аж за сарай із дровами. Жовта цівка сечі пробивала сніг, розбиваючи в ньому дірку. Зарецький подумав, що зі снігом можна буде боротися ним же самим: топити сніг у баліях біля каміна чи грубки, а потім виливати на сніжні маси, роблячи в них велетенські діри. Ця ідея його настільки пройняла, що він радісно побіг ділитися нею із Людмилою. Вона ще не бачила його таким окриленим й азартним. Зарецький виносив надвір відра, миски, балії, великі тазики та каструлі й насипав у них сніг, який прибирав від стіни будинку. Потім він заносив цей посуд зі снігом у будинок і ставив топитися біля тепла. Головне — метод, — говорив він собі й брався знову.

Зарецький піднявся на другий поверх, відчинив вікно і вийшов на покриття траншеї, яке збудував над входом у будинок. Він узяв два відра з гарячою водою і вилив його на сніг ліворуч від себе: гаряча вода миттю випалила в снігу глибоченьку діру. Богдан думав, що цього недостатньо і ефект незначний: заради невеликої діри треба робити цілу купу зайвих рухів — спершу набрати в посуд сніг, потім занести до будинку і поставити топитися, потім підігріти воду і знову виносити її надвір. На це потрібно витратити в декілька разів більше сил, ніж на звичайне відгортання снігу. Розрахунки його засмутили. Але ще більше його засмутило інше: відгорнутий сніг, фактично, нема куди дівати. Зарецький поглянув на сонце — наразі це єдиний союзник.

31

У гаражі Зарецький відчинив машину, увімкнув двигун і почав

ловити радіохвилі. Коли нарешті спіймав новини, то почув, що найбільше потерпають від снігової навали декілька селищ, повністю відрізаних від усією країни, підрозділи порятунку та військові частини роблять усе можливе для покращення ситуації. Невеликий коментар дав полковник, який керував операцією відновлення комунікацій із відрізаними селищами, серед яких він назвав і те, в якому зараз перебував Зарецький. Полковник сказав, що місцевий штаб порятунку з ними постійно перебуває на зв'язку, що в селищі зафіксовано кілька летальних випадків: одна людина загинула під сніжним завалом, одна — померла від застуди, доля ще дванадцятьох — поки невідома, однак мешканці, потерпаючи від дикого холоду та нестачі їжі, тримаються героїчно, і на них дивиться вся країна. Зарецький здивувався, бо люди, які щодня катаються в центрі селища на катку, вештаються туди-сюди, були мало схожі на жертв трагедії. Полковник пафосно сказав, що в селище гелікоптери міністерства надзвичайних ситуацій уже доставили міжнародну гуманітарну допомогу, переважно поляків, американців і турків, забрали кількох хворих і скинули мобільні медичні бригади, що ситуація під контролем і що нема чого хвилюватися.

— Виявляється, ми — герої, — задоволено сказав Богдан Людмилі, обіймаючи її.

— А ти цього не знав?

— За нами стежить уся країна. Усі хвилюються, — трішки підняв Зарецький розкриту долоню й потряс нею у повітрі, ніби показував вагомість своїх пафосних слів.

— Це лише початок кінця, — усміхнулася вона.

— Справді? Гм, добре, що хоч не кінець початку.

Сонце припікало, сніг поволі танув і блищав, ніби блакитно-зеленуваті кристали. Зарецький відгортав його відразу з розчиненого вікна будинку на другому поверсі. Однак і це не дало бажаного результату: сніг вибирати вздовж стіни необхідно до самого низу, де фундамент будинку, і цей сніг нема куди дівати. Товща снігу здавалася Богданові нескінченною і нагадувала високий лабіринт, у якому загруз будинок, провулок, решта хат і будівель, решта провулків і вуличок, у ньому люди спромоглися зробити лише випадкові ходи та траншеї. Людмила іноді допомагала Зарецькому і виливала на сніг гарячу воду, для якої вони перед тим брали сніг біля стін будинку. Богдан сильно

стомився. Він виліз на дах будинку і дивився навколо. На сусідніх дахах, неподалік і вдалині, також були люди, вони голосно говорили, сміялися, перегукувалися, було чути стукіт молотків, з боку ріки долітав звук болгарки.

Зарецький гукнув Людмилу, щоб вилазила до нього.

— Цей сніг — упертий, — сказав він їй, коли вона лягла на даху будинку біля нього.

— Він так просто не поступиться, — усміхнулася Людмила й заплющила очі, витягнувши обличчя до сонця.

Зарецький сказав, що всі їхні дії безнадійні, однак у снігу варто пробити діри для вікон, щоб потрапляло денне світло.

— Ти ніяк не попустишся, — сказала вона.

— Я не можу сидіти склавши руки.

— Я вже тобі казала: від тебе нічого не залежить, вірніше — від тебе *взагалі* нічого не залежить.

— Не зовсім.

— А що від тебе залежить? — підвелася вона, обіпершись на лікті, й, примружуючи від сонця очі, поглянула на Богдана.

— Від мене залежить те, що я тут.

Людмила голосно розсміялася:

— Ну, так — те, що ти дихаєш, — оце справді залежить лише від тебе.

— Якраз те, що ми дихаємо, — від нас не залежить.

Зарецького її репліка зачепила. Він думав, як бути. Але нічого не придумувалося. Він думав про сніг, але снігу менше не ставало.

— Ти тут будеш стільки — скільки захоче сніг. І не дмися як хлопчик. Це ж правда.

— Хочеш сказати, що ми не виграємо навіть день-другий?

— Виграти взагалі нічого неможливо. Хіба це виграш — день-другий? — розвернулася до нього й, усміхаючись, провела долонею по його обличчю.

— А ти, виявляється, жорстока.

— Я?

— Ти все це знала.

— Що я могла знати?

— Про цю аномалію. Ти знала.

— Нічого я не знала. Звісно ж, що здогадувалася: буде крутіший сніг, ніж у всі минулі роки.

— І тому зробила тут семінар?

— Навіщо ці дитячі розмови? Тебе запросили — ти прийняв рішення. Якщо ти думаєш, що у твоїх невдачах винні інші, а не ти сам, тоді мені тебе дуже шкода.

Зарецький дістав цигарку, лежачи закурив і повільно видихнув дим: ледве помітна цівка одразу розвіювалася за вітерцем. На його мобільний прийшла есемеска: Віолетта з'явилася в мережі. Людмила мовчки спостерігала за Богданом, а він спокійно кутив і дивився на селище, яке поволі пробуджувалося від снігу. Нарешті він докурив, мовчки підвівся і пішов. Невдовзі Людмила почула, як внизу Зарецький розгрібає лопатою сніг, і посміхнулася. Потім Богдан знову набрав Віолетту, його непокоїло, як вона пережила негоду, однак слухавки та не брала. Зарецький послав їй есемеску «як ти?», але Віолетта не відповіла.

Зарецький знову вийшов у провулкову траншею, але наштотхнувся на несподіваний завал зі снігу, видряпався по ньому на стіну траншеї, іноді провалюючись, і знову спустився у траншею, проминувши перешкоду. На центральній площі вже було менше людей; кілька десятків підлітків грали в хокей без ковзанів: вони кумедно бігали по льоду, ковзали, падали, розмахуючи своїми ключками. Зарецький зустрів знайомого по семінару, перекинулися новинами, той сказав, що важка техніка поступово розчищає дороги і що невдовзі будуть розбирати завал, який виник на шосе. Богдан ліниво його слухав, мовчки курих і думав про Людмилу: мабуть, вона така роздратована через відчуття розлуки, яка от-от настане. Електрики у селищі так і не було: палили переважно свічки, але й ті закінчувалися. Гелікоптери також доставили дрова, вугілля, балони з газом; на центральній площі місцевий комітет порятунку все це розподілив між пенсіонерами й бідними.

Потім він сказав, що на окраїні, в одній із траншей, вирили капличку, і там править один монах.

— А монах де тут узявся? — здивувався Зарецький.

— Мабуть, жив тут і раніше, але не був коло храму. Можливо, не дуже вписувався у звичний формат. А тепер сам собі створив власну парафію. За бажання — будь-що можна створити, лише б мати для цього уяву. Люди ж додумалися рити тунелі й траншеї, правда? Але колись давно це вже робили.

— І що, до цього монаха ходять люди?

— Трохи ходять. Він постійно править службу: кажуть, нікого не повчає, просто служить Богу, як уміє. Люди ходять кожного дня. Приносять свічки, ікони. Збираються навколо і слухають проповідника. Вони вірять, що сніг — це Боже випробування і що всі скоро опиняться під снігом, ніби під землею, а тому мусять готуватися до загробного життя вже зараз і закопуватися від світу в сніг.

— Це чистої води секта.

— Можливо. А що зараз не секта? Навіть те, що ми під снігом, — і це, по-своєму, теж секта.

Знайомий також розповідав, що в багатьох гостей, які приїхали на семінар, закінчилися гроші — вони просадили їх у карти, на самогон і їжу. Дехто поселився в місцевих жіночок. Зарецький від цих слів насторожився — йому здалося, що співрозмовник натякнув на нього, але той і далі белькотів про все на світі й мало звертав уваги на реакцію Богдана.

Вечоріло. Зарецький попрощався, сказав, що неодмінно зазирне до них у готель, і пішов дивитися на хокей підлітків. Це ніколи не закінчиться — дивився він на них скляними очима й нічого не відчував. Не було ні розпачу від ситуації, ні хвилювання за завтрашній день, ні думок про вчорашнє. Зарецький думав, що більше не належить часові. Сутінки поволі вкривали небо й полонили селище. Богдан озирнувся і помітив Людмилу, яка була в тій же куртці, коли він приїхав, і стояла біля входу до траншеї провулку, з якого він хвилини десять тому вийшов. Зарецький також непорушно дивився на неї, йому здалося, що вона його кличе очима, ніби манить до себе в сніги. Він не відводив погляду і побачив, як Людмила йому всміхнулася. Повз нього пробігли п'ять хлопчиків у білих маскувальних костюмах, у руках вони тримали дерев'яні автомати. Зарецький підвів угору руки і сказав: «Здаюся», — хлопчики суворо на нього поглянули і побігли далі. Богдан шукав очима їхнього бойового вождя Миколу, але не знайшов, і проводжав їх поглядом, поки вони не зникли з поля зору в кучугурах снігу. Він пішов до Людмили, а вона не відводила від нього погляду.

— Що нового почув?

— Техніка вже рухається сюди — розбирають завал.

Людмила кисло посміхнулася, розвернулася й пішла в траншею. Зарецький ішов слідом і мовчав. Відчувався мороз. Богдан міркував, що це відтягне танення снігу, а значить — і його перебування тут. Він не міг дати відповідь собі на питання: чого він непокоїться? Чого його тягне вирватися зі сніжної пастки? Яка внутрішня сила його кличе з цього місця?

— Та не думай ти стільки... — почув він голос Людмили, яка це сказала, навіть не повернувшись до нього, ніби в неї на потилиці були очі й вона бачила обличчя Зарецького; вона продовжувала йти траншеєю, наче й не було нічого, — ніби від твоїх думок і переживань щось зміниться.

— Саме думається. Я тут ні до чого, — Зарецький увімкнув ліхтарик і посвітив у траншеї дорогу.

Вони завернули в її двір. Богдан зачинив зсередини хвіртку. Людмила миттю підступила до нього, охопивши його голову руками, й розтуленим ротом почала цілувати й покусувати його обличчя — сантиметр за сантиметром.

— Ну, невже тобі тут погано? Невже ти мене не хочеш? Я ж більше не можу без тебе — як ти цього не бачиш? Чому ти мовчиш? Чому? Що я не так зробила? Скажи! Що не так?

— Усе нормально.

— Ні. Не приховуй! Щось не так. Скажи!

— Усе добре.

— Я ж бачу, що ти страждаєш! Я не хочу, щоб тобі було погано. Чуєш? Не хочу, щоб ти страждав!

— Я не страждаю.

— Ти зовсім змінився. Ти не такий, яким був ще кілька днів тому.

— Ми обоє трохи змінилися.

— Що ти маєш на увазі?

— Ми поволі звикаємо до думки, що повинні завжди бути однаковими: вчора, сьогодні, завтра.

— Ні. Це не так.

— Тоді давай просто кохатися, бо ми надто багато говоримо.

— Давай, — усміхнулася вона.

Вони впали на сніг, сплівшись руками й ногами. Людмила вся тремтіла від збудження й хаотичними рухами розстібала на ньому куртку, потім штани. Вони кохалися на нічному подвір'ї, слухаючи, як у провулку поверталася по домівках молодь і голосно розмовляла про своє. Зарецький прикрив рукою рота Людмилі, аби вона не стогнала. Вона кусала його пальці, облизувала, знову кусала, до болю щипала його сідниці, аби він ні на мить не спинявся. Очі Людмили гаряче блищали в темряві, а волосся ніби розсипалося по снігу. Зарецький від насолоди скрикнув, а Людмила міцно розтирала долонею його хребет, ніби прагнула вичавити його всього в себе. Вона відчувала, як він увесь тремтів, стихав, обм'якав, і ще міцніше стискала його в обіймах.

Зарецький шепотів їй:

— Нехай сніг твій буде вічно.

— Так, — тихо з усмішкою відповідала йому, — нехай мій сніг не сходить.

Богдан хапав ротом шматки снігу і підносив до її губ. Людмила усміхалася й злизувала сніг із його обличчя. Коли вони повернулися в будинок, зготували вечерю й сіли за стіл при свічках, Зарецький дивився на Людмилу та задоволено усміхався.

— Ти чого?

— Давньокитайські стратеги в битвах використовували вітер, хвороби, вогонь.

— Ну, і?..

— З тебе вийшов би непоганий давньокитайський стратег.

— Ти знову зациквився на снігу, — вдавано невдоволено сказала Людмила.

— Сніг, — замріяно сказав Зарецький, обіпершись ліктем на стіл і підклавши кулак під щоку, — я скоро почну ним дихати.

Після вечері він зібрав брудний посуд і поніс його надвір — витирати снігом. Зарецький закурив, але в горлі неприємно перчило, через що не зміг зробити навіть декілька затяжок. Він викинув цигарку, витер посуд снігом, повернувся в будинок і поскладав тарілки в мийку на кухні. Підсвічуючи собі майже згорілою свічечкою, Зарецький мив у каструлі з гарячою водою тарілки, складав на купу, щоб потім знову витирати їх снігом. Усе більше боліла голова, а плечі, спина й руки ніби гуділи від втоми. Людмила поглянула на нього й занепокоїлася.

— Господи, та ти весь гориш!

— Трішки розклеївся, — сказав він і поцілував її сухими губами.

Вона вклала його біля каміна — на їхньому ложі, засунула під руку термометр, хоча він усіляко пручався і казав, що абсолютно здоровий, а потім поставила чайник. У Зарецького таки була температура, не висока, але вночі може бути вищою. Людмила занепокоїлася. Він розбухикався, голос швидко змінився: став ніби глухішим, захриплим. Людмила зробила йому чай із малиною, сказала, що треба добре спітніти. Зарецький кволо усміхався й казав, що зі снігом ніколи не розстанеться.

— От дурень, — усміхалася вона й витирала піт із його чола.

— Твій дурень.

На мобільний Зарецького подзвонили, він вібрував, пересуваючись по столі, але коли Людмила хотіла подати йому телефон — мокрий від

поту Богдан відмахнувся. Навіть у темряві, при тьмяному світлі вогню в каміні, вона бачила, як той весь горить. Зарецький шепотів їй слова подяки, таке враження, ніби він більше говорив їх для себе. Людмила сиділа поруч, гладила його по голові. Він говорив, що ні про що не шкодує, що навіть якщо доведеться померти, то нічого кращого йому не треба.

— Дурний піп тебе хрестив! — сміялася вона з його удаваного пафосу.

— Я знаю.

— У тебе буйна фантазія!

— Я знаю. Зараз такі форми пневмонії, коли людина згорає від високої температури за три-чотири дні, жодні ліки не рятують. І людина вмирає від того, що легені просто згоряють.

— Що ти таке мелеш? Ти будеш жити! — Людмила не розуміла, чи він жартує, чи говорить серйозно.

— Я знаю. Але коли помру, я хочу, щоб ти мене поховала на своєму городі або ж біля річки, щоб було видно гори, скелі, ліси.

— Ото вже мені, — розсміялася вона, — отак відразу і на своєму городі.

— Яка ти неромантична, — сказав Зарецький.

— Я знаю, — усміхнулася вона.

Зарецький лежав із напіврозплющеними очима, знову сильно забухикав — спершу хвилями, а потім безперервно; кашель настільки сильно на нього нахлинув, що його тіло здригалось, обличчя стало схожим на розпечену праску, щоки й скроні надулися, а очі налилися слізьми й запухли.

— Завтра піду шукати лікаря.

— Де ти його знайдеш? У траншеях?

— Не знаю. Попитаю людей.

— Усе минеться. Нічого страшного нема.

— А раптом і справді — помреш мені тут, — і що тоді робити з твоїм трупом? Похорон нормальний не зробиш — лишається закопати на городі.

Вони обоє тихо розсміялися.

— Добре, — посерйознішала вона, — я наберу кума — він лікаря з-під землі дістане.

— Він такий, — усміхнувся Зарецький, — нехай іще приведе своїх головорізів.

33

Зарецький марив, кидався, змахував руками, викрикував окремі слова, його тіло горіло. Він розплющував свої почервонілі, страждальні очі й нічого не бачив, нічого не впізнавав. Богдан знову викрикував незрозумілі слова, іноді медичні терміни, і знову затихав; важкий кашель його настільки вимотав, що через нього він не міг заснути і лише під ранок, геть виснаженим, провалювався в сон. Його тіло вкрилося густим липким потом, який струмком стікав по лобі, віях і щоках, пасма мокрого волосся прилипли до чола. Зарецький виглядав зовсім кепсько, і Людмила дуже переживала; вона добряче розпалила камін, роздягла Богдана, витерла насухо й натягнула на його в'яле, обважніле від хвороби тіло чистий одяг. Температура була високою. Людмила так і не спала, не на жарт злякалася. Під ранок Зарецький заснув.

34

У двері постукали. Вона скочила на ноги і відчинила. Збуджений ранковим морозом кум Микола з дружиною Жанною стояли на порозі.

— Спите, як кролики, — танком не розбудиш. Я гукав вам, гукав, щоб відчинили. Та де там — дрихнуть. Мусив перелазити через ворота і відкривати зсередини хвіртку.

Вони зайшли в будинок, Микола скинув теплого кожуха з дружини, а потім роздягнувся сам. Людмила показала на сплячого Зарецького, сказала, що цілу ніч мучився.

— Аль-льо! Медицина! Я не пойняв — ти сюди, шо, хворіти приїхав? Шо це ти тут розлігся?

Зарецький ворухнувся, підвів голову і поглянув сонними очима в їхній бік.

— А дрова хто буде рубати? А сніг вичищати? Це тобі не нанотехнології, а серйозні природні умови, — збуджено продовжував Микола.

— Не кажи! Середні віки! — пожвавився Зарецький.

— Жанко, подивися, що з ним, — сказав Микола дружині, невисокій, але кремезній чорнявці із відкритим усміхненим лицем; у неї було красиве овальне лице, вискубані брови із намальованими тонкими чорними лініями, що надавало їй вигляду східного воїна.

Потім він поглянув на Зарецького:

— Ти не переживай, Жанка — ветеринар, п'ятнадцять років стажу. Ще не таких бугаїв на ноги ставила.

Жанка всміхнулася Зарецькому, потім простукала його груди, перевернула і так само простукала спину.

— Ну що він там? Не здохне? Нам ще тут похоронів бракувало — шукай священика, замовляй труну, хрін до цвинтаря доберешся. Ну як він, Жанко? У неї золоті пальчики! — похвалився Микола, дивлячись на дружину, — не бійся, Медицина, вона отак і свиней простукує і знає, чи є мокрота.

— А биків? — запитала Людмила.

— О! Биків особливо! — засміявся Микола.

Жанка сказала, що треба дати укол, буде боляче.

— Навіщо? — запитала Людмила.

— Можливо, двостороннє запалення легень, — сказала Жанка.

— Ого! — присвиснув Микола.

— Точно сказати не можу — для цього треба було б зробити рентген, але підозра є, — подивилася Жанка на Зарецького.

— Укол так укол, — сказав Микола, а потім Зарецькому, — давай, скидай труси бігом, а то, певно, думаєш, що на курорт приїхав.

Зарецький, перевертаючись, застогнав і видав важкий, надривний хрип. Людмила витирала рушником піт із його мокрої спини. Він був схожий на велике дрібне ситце, крізь яке постійно стікав піт. Жирна, волога шкіра виблискувала у світлі рухливого світла від вогню в каміні. Богдан ліг на живіт, поклавши руки вздовж тіла, його долоні були розкритими й ніби завмерлими. Жанна акуратно розрізала камінчиком маленьку ампулу, встромила в неї тоненьку голку шприца, перевернула ампулу, набрала ліки в шприц, потім так само акуратно надавила на поршень, виштовхнула зі шприца повітря, від чого він вистрелив дрібненьким фонтаном. Вона розтерла місце на сидниці ваткою зі спиртом і швидко зробила укол. Зарецький забуркотів, що укол дуже болючий, а Микола хихикнув, що нічого страшного —

коровам допомагало. Людмила сиділа поруч нього і навіть не приховувала, що дуже стривожена. Вона пристрасно дивилася на Жанну й запитала, чи це серйозно. Лікар-ветеринар усміхнулася й відповіла, щоб не переживала. Тим часом Микола підкинув у камін дрова, сказав, що заглянуть ще завтра. Вона провела їх до хвіртки і коли повернулася, то Зарецький уже спав. Людмила лягла поруч, залізла під ковдру, де було його гаряче тіло, і пригорнулася.

35

Дрова в каміні тріщали від вогню, кімната на певну мить посвітлішала, на стінах замиготіли каламутно-червоні відблиски, вони хаотично рухалися: то зникали, то знову спалахували, освітлюючи навколишній інтер'єр. Людмила слухала важке нерівне дихання Богдана, переважно дрімала, іноді вона розплющувала очі, коли їй здавалося, що він стогне або страждає, примружувала вії від золотистого багаття, що вогнями пронизувало тьмянний морок. У сні він шепотів, сказав спершу «Людмила», потім «сніг», різко здригнувся, розправивши плечі, знову обм'як і провалився в сон.

— Скільки я спав?

— Довго, — усміхнулася Людмила, миючи підлогу.

У будинку було холодно, в каміні не горів вогонь. Зарецький перевернувся на інший бік — лицем до Людмили, яка ганяла швабру з ганчіркою по темній дерев'яній підлозі.

— Тобі холодно?

— Трохи, — сказав Богдан.

— Я провітрювала — це допоможе одужати. Зробила тобі сніданок, але ти так довго спав... Каша охолола. Почекаєш, коли я розігрію?

— Не спіши, — прошепотів він і простягнув до неї руку.

— Тобі постійно дзвонили на мобільний. Я вимкнула звук, щоб тебе не розбудили, — підійшла Людмила до нього і сіла поруч.

— Ти за мене так тривожися, — горіли його очі.

Людмила погладила його по обличчю, прибрала мокре від поту волосся з чола, повільно провела долонею по щетині.

— Заріс? — усміхнувся Зарецький.

— Нічого — ти ж моє ведмежа.

Потім вона допомогла йому поснідати, випити чай із медом, прийняти ліки. Зарецький дико бухикав, і йому важко було сидіти, навіть лежати, обіпершись на лікті. Людмила захоплено розповідала, що надворі справжня весна, що сніг тане, однак і далі стоїть неприступно, траншеї непорушні, лише трохи оповзли й посіріли.

— Усе, як ти хотів, — сміялася вона.

— Весна, — прошепотів він, — як-не-як квітень. Такого бурхливого і холодного квітня в моєму житті ще не було.

— І в моєму, — сказала вона, усміхаючись крізь сльози.

— Я знаю, чого ми тут не замерзли.

— Чого?

— Це еволюційна корекція.

— Що це таке?

— Є антарктичні риби, дуже схожі на наших азовських і дніпровських бичків. Так от, вони живуть у солоній воді із мінусовою температурою і не замерзають. А знаєш, чому не замерзають? Їхні тіла виробляють антифриз. Ще трохи — і ми також почнемо виробляти антифриз.

Людмила нервово розреготалася, що було більше схоже на захисну реакцію; на її лиці була розгубленість і навіть відчай.

Чому вона плаче? Зарецький хотів запитати, але відповідь і так знав, хоча й не зміг би її пояснити словами, бо не про все можна сказати, навіть коли здається, що це дуже просто. Від постійного кашлю та напруги судини в голові просто гуділи.

Людмила часто збивала йому подушки, аби вони були м'якшими, однак це не допомагало — голова все одно розколювалася, і він ніяк не міг знайти для неї підходяще місце. Врешті-решт, Зарецький змирився з болем і не звертав на нього уваги. Тьмяна кімната, світло свічок чи багаття в каміні йому вже настільки набридли, що він не міг це терпіти; не уявляв, яка пора доби — день чи ніч, ранок чи вечір. Йому здавалося, ніби його свідомість навіки зупинилася, немов годинник, розчинилася у цій темені, і єдиними новинами про такі-сякі зміни у світі були розповіді Людмили. Зарецький тішився, коли вона приходила з двору, холодна, з рум'яними щоками, збуджена, енергійна, коли вона розповідала, як припікає сонце, як тане сніг чи про що розмовляють люди. Іноді, коли на декілька секунд відчинялися двері в будинку, йому здавалося, ніби він чує голоси птахів або шум вітру.

36

Микола привів фахового лікаря, літнього вусатого дядька з сивим волоссям — не ветеринара, як Жанна, а терапевта, який працює в районній лікарні, а живе тут, у селищі. Лікар уважно послухав Зарецького, детально розпитав про характер кашлю, температуру, режим лікування та препарати, які він приймав. Мовчки вислухавши Людмилу, він декілька хвилин дивився на хворого і підтвердив підозри Жанни, що це двостороння пневмонія, але ще більше налякав Людмилу своїми розмовами про нетипову пневмонію, яка дуже часто буває в цих краях, коли під час лікування практично мало які ліки допомагають і людина може згоріти від високої температури; він додав, що під час розтинів у таких потерпілих були чорні легені. Людмилу калатало, вона не на жарт непокоїлася, торкаючись губами Богданового палаючого чола; вона ні на мить не покидала Зарецького, знімала з нього мокрий від поту одяг, його руки, важкі, обвислі, безвольні, важко піддавалися; Людмила так само з боями одягала на Богдана сухі сорочки, давала йому ліки і годувала з ложки, бо в нього навіть не було сил, аби підвестися на лікті, не те що контролювати свої рухи.

37

...Солодкий... солодкий... солодкий... голос Людмили то наближався, то віддалявся. Волога губка витирала сухі потріскані губи. Богдан намагався розгледіти її обличчя, коли прокидався серед ночі, але нічого не бачив, лише голос, схвильований, тихий, ніжний, благав його спати і ні про що не думати.

38

Зарецькому стало легше аж на четвертий день хвороби, і Людмила від радості ніби перемінилася, наспівувала популярні пісні англійською, стрибала по будинку, чепурилася та щоразу підбігала до Зарецького й запитувала, в якому одязі їй краще. Богданові теж полегшало на душі. Це виявилася не та страшна пневмонія, від якої під

час високої температури згорають легені і людина, виснажена, згасає на очах. Микола зарубав курочку і приніс її, щоб готувати для Зарецького бульйон.

— Розгребли нарешті прохід, — розказав новину.

— Прохід? Який прохід? — не зрозуміла його Людмила.

— Завал на трасі, перед селом. Працювали бульдозери.

— І що там сталося?

— Там скеля гепнулася — тонн десять, а ще дерева і сніг. Порвало асфальтне полотно.

— Справді? — ніби не вірячи, промовила Людмила й розгубленим поглядом зиркнула на нього.

— Думаю, через кілька днів сюди приїдуть автобуси і маршрутки. Кінчилася наша лафа, наші Середні віки! Тепер знову почнуться ваші чортові нанотехнології.

— Миколо, які в сраці нанотехнології? У нашій країні нема нанотехнологій, — обізвався Зарецький, який непорушно лежав спиною до них, накритий кількома ковдрами.

— А що в селищі відбувається? — запитала Людмила.

— Наші також не сплять, майже розчистили площу, тепер розчищають дорогу в напрямку гір. Люди запитували, коли розчистять бічні вулиці і провулки, сказали — чекати недовго. А ваші учасники семінару — повністю деморалізовані, скавулять, ніби малі вовченята, — усміхнувся він.

— Усі живі-здорові?

— Здається, всі. Бабця якась на краю селища померла, кажуть — від застуди.

— Вічна пам'ять.

— Ну, так — сто один рік мала, — додав із усмішкою Микола.

— Нам стільки не жити, — сказала Людмила.

— Це правда. Так що Медицина скоро поїде, — вже іншим голосом несподівано сказав він і показав поглядом на лежачого Зарецького.

Богдан почув про завал, але не подав виду — лежав на боку, обличчям до каміна, і намагався куняти. Людмила розгублено дивилася то на Миколу, то на спину Зарецького, закутаного в ковдру. В неї тремтіли руки й губи, вона не знала, куди себе подіти, а тому пішла на кухню. Це кінець, сказала вона собі, обмиваючи курячу тушку.

Коли кум пішов, вона поставила варити бульйон із курки, підійшла до Зарецького, торкнулася долонею до його гарячого чола, той нічого не відчув, бо несподівано задрімав і лише тихо хропів. Людмила вийшла на свіже повітря. Сніг помітно танув: кучугури осіли майже на півметра, місцями просіли ще нижче, одна стіна траншеї також трохи подалася, ніби осипалася й втратила колишню чітку форму. Людмила усміхнулася, згадавши сцени боротьби Зарецького зі снігом: він ходив цією траншеєю з лопатою, такий заклопотаний, такий увесь господарський, серйозний, неприступний, виношував стратегічні плани ліквідації снігу, як володар ситуації дивився вдалину, його погляд був пронизливим і мужнім. Людмила відчула збудження, уявляючи Зарецького. Вона згадала його міцні руки, як вони брали її під сідниці й носили по будинку, його запах шкіри, його напористий темп, із яким він приємно підкорював її, його гарячі й жагучі губи, які клітинка за клітинкою обпалювали її ночами, шастаючи, немов непокірні павуки, її тілом. Людмила поглянула на найближчі скелі, вкриті високими смереками, їх раніше білосніжний покрив тепер помітно зістарився, посірів, а місцями крізь нього проглядали чорні смуги каменю та землі. Вона зрозуміла, що скоро кінець. Хороший настрій і відчуття щасливих днів, які вона переживала ще буквально декілька днів тому, тепер непомітно танули, як цей несподіваний весняний сніг. Вона думала про розкішні та сповнені кохання дні, які минули разом із Зарецьким, і їй здалося, що ті дні насправді були неможливими, що це відбулося не з нею, а з іншою, значно щасливішою жінкою. Зарецький і та щаслива, безтурботна, налита любов'ю жінка — вони прожили свої найдорожчі дні так, ніби думали, що найменші зміни будуть малоймовірними, вони прожили, не озираючись на минуле, на обставини, які їх звели, на обов'язки, що прив'язували до минулого. Вона дивилася на Зарецького й на себе, вчорашню й радісну, ніби на кадри легкої мелодрами. Людмила подумки усміхалася й шепотіла собі: тільки не падати духом, не падати духом.

39

Зарецький вийшов надвір у день, коли зранку відновилася електрика. Було незвично й трохи ніби сором'язливо після суцільної

темряви, будинок дивився всіма предметами, які раніше здавалися нереальними, ніби відсутніми. Сонце добряче припікало, як у липні. Зарецький, розкинувши руки, солодко потягнувся, вдихаючи свіже повітря із запахами пробудження природи. Він поглянув на дерева і побачив набряклі бруньки, з деяких уже пробилися листочки, скручені в трубочки, ніби солодощі.

Людмила була спокійна й усміхнена, вона мало говорила, а лише мовчки, з теплом і розумінням дивилася на Зарецького, ніби очікувала від нього важливих дій. Вона уважно спостерігала за ним. Богдан розмовляв із різними людьми по телефону, з одними жартував, з іншими говорив серйозно, а з директором навіть трохи погризся, доводячи свою правоту й об'єктивні причини своєї тривалої відсутності на роботі. Потім із його інтонації та незвичного голосу Людмила здогадалася, що він розмовляв із Віолеттою, говорив стисло, без докорів, але й без виправдань, говорив терпляче — так, як говорять із небажаними людьми, які напружують і вриваються непроханими у життя.

— Я мушу піти — сьогодні відправляємо учасників семінару.

— Для них це, мабуть, день визволення, — усміхнувся Зарецький.

— А для тебе?

— Для мене? Для мене — кінець початку.

— Початок був багатообіцяльний.

— Справді? Дякую за довіру.

— Не кокетуй, — сказала Людмила.

— Більше не буду. Я підійду також. Як-не-як — ми були в одному ковчезі.

— Як хочеш.

Зарецький уже не рвався в бій проти снігу, а трохи байдуже дивився, як той виблискував під теплим сонячним промінням. Він ліниво і трохи незвично походжав туди-сюди подвір'ям, повільно курив і так само повільно струшував попіл, який падав дрібками на сніг то біля гаража, то біля хвіртки. Чути було рев двигуна: трактор-грейдер розчищав прохід у їхньому провулку, нещадно руйнуючи залишки траншей, які з такими важкими зусиллями викопували люди, аби мати можливість пересуватися по селищу. Високі купи снігу все одно ще височіли, ніби нагадували про свою колишню велич, коли із ними доводилося всім без винятку рахуватися. Тепер цей тьмяний і

непривітний сніг усе частіше втрачав свою територію, свій об'єм, він непомітно танув, осідав, округлювався, ніби хотів поступово провалитися під землю. Також сніг поступово відступив від стін будинку, особливо з сонячного боку, коли сонце ніби пропікало його своїм промінням. Від того, що сніг поволі відступив, у вікна, хоча й не повністю, потрохи пробивалося денне світло. Але дерева й город, який тягнувся в бік скель і поступово спадав до бурхливої ріки вниз, були в білому полотні — сніг стояв непорушно, вперто, навіть грізно, наче жодного потепління, жодних сонячних променів він не бачив, все стоїть незмінно, ніби з часів льодовикового періоду, який, здавалося, не припинявся і завжди був тут.

Зарецький не міг виїхати машиною з гаража, бо високі айсберги снігу ще стояли перед воротами, а також за ними, крім того трактор-грейдер знову завалив непотрібним, понівеченим, потемнілим снігом прохід, який доведеться розгрібати, щоб пробитися до провулку. Зарецький усміхався — це лише початок кінця, про який він так затято мріяв раніше, який він із такими нелюдськими зусиллями щодня наближав, розгрібаючи сніг лопатою, риючи в ньому ходи. Він здивувався собі: тепер, коли момент звільнення від снігу такий близький, такий незворотний, йому зовсім не хочеться чіпати цей сніг, розчищати від нього проходи й подвір'я, відгрібати його від будинку, навіть тривожити його; йому навіть не хочеться наближати той день, коли це трапиться, коли снігові настане кінець. Зарецький озирнувся на будинок, у якому була Людмила: він також побачив їхні спільні дні, над якими нависла загроза зникнення разом із цим нещасним потемнілим і немічним снігом.

40

Зарецький непокоївся і запитував ніби сам у себе: чого вона не телефонує? Хоча би надіслала есемеску, що все гаразд, чого вона так поводить? Усе, що трапилося (навіть із цим химерним снігом), — неймовірно, навряд чи це можливо пояснити; такого не буває — це випадок, який вирішує все. Він набрав на мобільному Віолетту, але — та сама історія. Його смішила й дратувала така поведінка: поривати з минулим можна вишуканіше, по-людськи, без непотрібних недомовок і образ, не в дусі невірноважених і озлоблених підлітків.

41

Із Житомира подзвонив директор, він сухо вибачився, що раніше гарячкував, сказав, що не до кінця усвідомлював усю картину, яка склалася в тому селищі під час семінару. Він розпитував у Богдана про здоров'я, цікавився, коли його чекати, бо все стоїть, усе завалюється, нові відрядження на носі. Зарецький відповів, що виїхати поки нереально, що машина завалена снігом і що потрібно ще трохи часу. З тону розмови та надутої ввічливості свого директора Зарецький інтуїтивно відчув, що невдовзі втратить роботу, що це лише питання часу. Молодші вдвічі дешевше коштують і погодяться працювати навіть без відсотків від продажів. Дівчинка, яку він привів на фірму півтора року тому і зробив своєю помічницею, впорається. Зарецький кисло посміхнувся і закурив — із минулим його більше нічого не пов'язувало, Житомир доведеться покинути.

42

— Що з тобою? — запитав Зарецький після того, як Людмила повернулася до нього, порозмовлявши по мобільному на кухні; він чув її напружений голос, який іноді ставав роздратованим і нетерплячим, а іноді чужим і байдужим; він чув тривалі «паузи» в тій незвичній розмові, її короткі та несміливі слова між ними.

— Нічого.

— Ти говорила майже годину. Щось важливе?

— Ні.

— Але ти засмучена. Чого ти засмучена?

— Так. Я засмучена.

Зарецький підвівся спершу на лікті, потім сів, обійнявши Людмилу. Він гладив її плечі, цілючи їх ніби штрих-пунктиром, відчув, як вона вся тремтить.

— Боже, з тобою все гаразд?

— Не знаю.

— Хто це дзвонив?

— Він.

— Він? — занепокоївся Зарецький. — Він тобі погрожує? Він тебе шантажує? Скажи!

— Ні. Він просто зараз бухий, як чорт. Він ридає за кермом і каже, що себе грохне.

— Тоді не розумію.

— У нього зносить дах. Що візьмеш із п'яного? Каже, що навмисне зараз піде на лобову — чекає, коли назустріч попадеться фура.

Зарецький засміявся. Людмила запитливо і прохолодно на нього поглянула.

— Що тут смішного?

— Він тебе любить. От, старий пердун! Блііін, та він від тебе сходить із розуму!

— Не любить. Він просто боїться бути без мене. Він — сам. У нього нікого нема. Ні-ко-го.

— Любить чи боїться бути сам, ну це одне і те ж, — усміхнувся Зарецький.

— Ні — це не одне і те ж!

— Тоді я не розумію, чого ти така засмучена.

Людмила мовчки зігнула ноги, охопивши коліна руками. Вона дивилася на багаття в каміні й була непорушною, ніби бронзова фігура. Вогонь переливався по її шкірі, від чого вона виглядала гарячою й пишнішою. Зарецький також задумався, він прибрав руку з плечей Людмили, відкинув долоні назад і оперся на руки.

— Я не знаю, чим усе це закінчиться.

— Це закінчиться нічим, — сухо сказав він.

— Я не знаю, як далі жити.

— Я також не знаю — і це прекрасно. Насправді це перевага, а не глухий кут. Ми просто не завжди правильно бачимо речі.

Людмила опустила голову в коліна і прошепотіла, що скоро втратить роботу, це лише питання часу, що не зможе утримувати цей будинок, бо він і так тягне багато грошей, а ще квартира у Львові, навчання доньки в приватній гімназії та хворий батько, якому треба робити операцію за операцією; вона заридала і сказала, що не витримає. Зарецький обійняв Людмилу, міцно притиснувши до себе, і прошепотів: «Ш-ш-ш», — заспокоюючи й погладжуючи її кучері.

— Усе буде добре, — шепотів він і повторював, мов мантру, — все буде добре.

— Так, усе буде добре.

— Усе буде добре. У нас уже все добре, ми ще цього просто не усвідомлюємо.

— Це, мабуть, такий період — чорна смуга, коли буде важко. Так? — не чула його Людмила.

— Не чорна смуга. Ні. Це лише наша внутрішня невпевненість. Але це не страшно. Це зовсім не страшно. Постійно добре бути не може. Ти ж це розумієш?

— Не може. Розумію, — зітхнула вона.

— Ми викрутимося, обов'язково викрутимося.

— Так, викрутимося.

Зарецький гладив їй спину, і Людмила поволі заспокоювалася.

— Підлога холодна, — сказала вона.

— Я докину в камін дров.

— Давай трохи поспимо. Голова розколюється.

43

На мобільний подзвонила мати Віолетти, і Зарецький не знав, як бути. Дзвінок був настирливий, довгий, йому здавалося, що цей дзвінок не припиниться ніколи. Богдан вирішив не відповідати, бо тоді — що цілком імовірно — доведеться брехати цій старшій жінці про її доньку, зокрема про неможливість спільного майбутнього; як-не-як, вона буде випитувати, що між ними не так, як їм бути далі, що вони планують робити, можливо, благодатиме його першим зробити крок назустріч чи навіть повернутися. Зарецький не міг собі цього дозволити і проігнорував дзвінок. Невдовзі від неї прийшла есемеска: «Віолетта у мене, дуже хвора». Зарецький був непорушний і водночас допускав, що ці слова можуть бути правдою, а не жіночою хитрістю, однак твердо знав, що це аж ніяк не завадить визначеному плинові речей, визначеному шляхові, на якому він прагнув знайти себе — себе раніше невідомого, несподіваного, нового або ж так і ненародженого; минуле варто сповна віддати минулому, а майбутнє сповна вручити в руки цьому ж майбутньому, бо інакше будуть постійні замкнені кола докорів і сумнівів, страждань і страхів; попри те, що невблаганний час зі своїми брутальними обставинами вкриває тіло шарами свого пилу, іноді під силу від цього звільнитися, протерти та промити почервонілі очі, що печуть від навколишнього світу, і сміливо поглянути на небо й

сонце над головою; Зарецький, як ніколи раніше, п'янів від своїх думок і вірив у них, навіть якщо вони завтра виявляться помилковими чи за них доведеться гірко поплатитися; насправді існує лише завтра, жодних озирань і жодних ноток ностальгії, бо це пришвартовує нашу долю, ніби корабель, до сталого і набридливого берега. Він раптом отямився, взяв мобільний і набрав Віолетту, але її номер був поза межами зв'язку. Потім набрав її матір і попросив дати Віолетті слухавку.

— Вона спить, — тихим голосом сказала Віолеттина мати. Зарецький вимкнув телефон, але на душі йому було трохи не по собі.

44

Зарецький вирішив прогулятися до готелю. Видерся кучугурами снігу на ворота і стрибнув у розчищений провулок. Він вийшов на центральну площу, пройшов біля пам'ятника Шевченку і підійшов до готелю, де раніше зупинявся. Богдан помітив високий двоповерховий червоний автобус із затемненими вікнами, біля якого крутилася група учасників семінару. Одні курили, інші вантажили сумки в багажне відділення автобуса, ще інші фотографувалися, сміялися, обмінювалися контактами. Людмила розмовляла по телефону, в руці тримала папку з паперами, потім давала вказівки водієві. Зарецький стояв на віддалі й курил. До нього на квадроциклі під'їхав Микола:

— Ну що, Медицина, ще не їдеш?

— Поки ні.

— З гір іде висока вода. Такого давно не було. Це дуже серйозно. Ти готовий до нових пригод? Тут можна не тільки трусики промочити.

— Не знаю. Мабуть, готовий, — усміхнувся Зарецький.

— А твої, бачу, вже роз'їжджаються?

— Так, — сказав Зарецький, дивлячись на радісних учасників біля автобуса. — А як виглядає висока вода?

Микола подивився на його усміхнене відкрите лице й нічого не відповів. Квадроцикл під'їхав до автобуса. Микола радісно і збуджено махав руками в західному напрямку, доводячи щось мовчазному водієві. Людмила помітила Зарецького і непорушно дивилася на нього, а потім махнула йому, щоб підійшов. Богдан рушив до них. Чимало учасників гаряче з ним віталися, трясучи його руку під час потиску,

розпитували, як він перебув сніг. Дехто чув, що Зарецький хворів, і запитував, як здоров'я. Колега-професор із Санкт-Петербурга, схожий на барона Мюнхгаузена, сердечно дякував за знайомство, запрошував у Росію, сказав, що дуже цікаве обладнання і що можуть бути навіть спільні інтереси.

Потім до Зарецького підійшла юна тележурналістка з Києва, вона попросила дати невеликий коментар для новинної програми одного з центральних каналів, як люди тут перебули сніг і весь той кошмар, що був пов'язаний із порушеними комунікаціями та доставками.

Поки оператор із довгими темними дредами, що стирчали з-під плетеної шапки, одягав йому мікрофон-«петельку», вона запитала:

— А художник Зарецький вам часом не родич?

— Ні, — усміхнувся він, — але в мене є його альбом.

— Окей, поїхали, — сказала вона оператору, і той почав налаштовувати камеру.

Зарецький говорив переважно загальні речі: що насправді ніхто не втрачав надії й не сприймав ці події трагічно, а продовжував жити, як жив би за інших, звичайних і нормальних, обставин. Він також розповів, як люди комунікували та солідаризувалися — розчищали вулиці, подвір'я, робили траншеї та тунелі, коли була така необхідність, а загалом селище жило своїм звичним темпом, лише без техніки та машин, і що так, мабуть, жили наші предки, тому нічого страшного насправді не відбулося. Журналістка подякувала йому і пішла за коментарем до екзотичного професора із Санкт-Петербурга, схожого на барона Мюнхгаузена, потім вона вчепилася ще до кількох учасників, після чого стала з оператором на тлі автобуса та юрби й наговорила на камеру текст репортажу.

Через півгодини учасників покликкала до себе чорнява дівчина з оргкомітету й запропонувала заходити в автобус. Люди заметушилися. Зарецький помітив поляків, які наближалися до автобуса з боку супермаркету. Вони весело розмовляли, обіймалися з іншими учасниками семінару, деякі з яких докурювали біля автобуса, потім поляки міцно потиснули руку Зарецькому та Людмилі й зайшли до салону. Вони з'явилися в третьому вікні, довго мостилися, потім широко розсунули фіранки й з усмішками подивилися на вулицю. Нарешті всі зайшли в автобус. Людмила обережно взяла Богдана під руку. Автобус рушив, увімкнув лівий поворот, пропустив синій

«мінівен» і виїхав на трасу. Учасники махали їм з вікон автобуса, Зарецький з Людмилою відповідали.

Під вечір вони ходили подивитися на річку: там, де був раніше пішохідний дерев'яний міст, тепер панував бурхливий каламутний потік, що зносив кущі, дерева, шматки великого снігу й льоду. Вода в річці стрімко підіймалася, затоплюючи прибережне каміння, огорожі людських ділянок, провулок і город Людмили, що межував із берегом. Сполохані сусіди казали, що на деяких вулицях вода підійшла до будинків, захопила погребки, затопила подвір'я. Зарецький, дивлячись на гори, ніби сам до себе сказав, що нічого не може встояти на місці.

— Що ти хочеш цим сказати?

— Наше прив'язування себе до обставин і місця — це самообман, — усміхнувся він і пригорнув Людмилу.

— Це від нас не залежить.

— Залежить — ми можемо ніколи не повертатися і бути вільними. Інакше, нам доведеться дуже довго спати, як цьому снігові, як цим горам, а потім одного разу зрушити з місця і знищити все на своєму шляху.

— Ти говориш дуже загадково, — усміхнулася вона, — тобі, мабуть, здається, що ми живемо заради чогось.

— А як по-іншому? Ми живемо заради того, щоб ні для чого не жити. Мені здається, це такий час дивний, коли живуть заради нічого, бо життя заради чогось є формою тюрми.

— Життя заради нічого — це також, по-своєму, тюрма, і невідомо, де комфортніше, — зауважила Людмила.

— Подивися на місцевих — вони все більше відтісняються, звільняючи поступово свій колишній простір для таких, як ми. Вони живуть заради чогось такого, чим переймалися тут століттями, поки сюди не прийшов асфальт, супермаркет і джипи. Їм незатишно з нами. Вони щодня втрачають крупинки свого способу життя, крупинки себе. Мені здається, що це дуже гнітючі відчуття.

— Це правда. Таке, мабуть, скрізь, — зітхнула Людмила, — більшість моїх сусідів тут — це дачники зі Львова, Києва, Франка, люди зовсім із інших і різних світів.

Богдан мовчав, але через кілька хвилин сказав:

— Ти знаєш — і навіть не уявляю, як це пояснити, — чим більше ми втрачаємо ці колишні світи, тим сильніше мені хочеться

повернутися до них, навіть до їхніх витоків, коли ще нічого не було ясно.

— Не розумію — про що ти. Але себе погано уявляю в кам'яну добу. Без шампуню, запашного мила ручної роботи, без моїх суконь і прикрас... ні, це не для мене, — засміялася Людмила.

Зарецький задумано крутив пальцями цигарку, але не закурював. Вони мовчки дивилися на горизонт. Їм здалося, що гори стали небезпечними — більшими, грізнішими, що вони вступили своїми скелястими могутніми ногами у бурхливу воду й зупинилися прямісінько перед ними, що от-от — і вони будуть, як небажані й небезпечні гості, вже на порозі, що вони ожили після тривалої, багатолітньої сплячки, налилися життям і тепер зметуть усе на своєму шляху.

45

Під пекучим сонцем Зарецький знову розчищав сніг біля гаража та воріт, щоб можна було виїхати у провулок. Він навіть роздягнувся і залишився у картатій фланелевій сорочці. Людмила розсміялася і сказала, що він схожий на фермера з Аризони, лише бракує ковбойського капелюха, чобіт, ласо, власного ранчо та табуна великої рогатої худоби.

— Брехня. В Аризоні нема снігу. Ти хоч уявляєш, який клімат в Аризоні?

— Не уявляю.

— Відразу видно — вестерни не любиш.

— Окей, тоді з Монтани.

— Там в одній сорочці, певно, холодно.

Людмила застерігала не перевтомлюватися, бо від праці знову можна спітніти, і є небезпека промерзнути й повторно застудитися, а наслідки тоді можуть бути ще гіршими. Богдан легковажно віджартовувався і демонстративно взявся за роботу. На квадроциклі приїхав Микола, він побачив Зарецького з лопатою і повчально закивав.

— Що вже не так? — із усмішкою запитала Людмила.

— Дорогі мої голуб'ята, вода піднялася на три метри, — показав він рукою вище себе, — підмила опори мосту. Ви тут, бачу, любитеся і

наче на Марсі живе.

— Якого ще мосту?

— Нашого мосту. Одразу на виїзді.

— Ми знову не зможемо ніде піти? І виїхати не зможемо? — запитала Людмила.

— Не зможете — вода. Сніг тепер стане водою і знову прийде до вас, — усміхнувся Микола.

— І що нам робити? Що тепер буде? — втрутився Зарецький у розмову.

— Нічого особливого, — лукаво усміхнувся Микола, — відпочивайте. Живіть, ніби на курорті.

— Легко сказати, — пробурмотіла Людмила.

— Міст посунувся і тріснув. Проїхати ним неможливо. Я вертаюся до себе, поки ще можна. Всюди вода прибуває. Ледве до вас добрався — завтра вода буде ще вище. У низовинах люди тікають із хат — переселяються до родичів, які живуть подалі від ріки. Вода просто дика, з кожним днем її рівень стає вище.

— Наскільки вище? — занепокоїлася Людмила й розгублено поглянула на Зарецького, потім знову на Миколу.

— Так високо, що будете тут сидіти і кукурікати ще тижнів два, не менше. Вам ще добре — хата на горбочку, а внизу — хоч бери і з вікон впливай на байдарці.

Зарецький це уявив й усміхнувся. Він подумав: було би здорово таким чином плавати в гості на човні, запливати ним у хату, прив'язуватися у вітальні, біля столу, гомоніти з господарями, пити чай, а потім таким же чином назад крізь вікно і плисти до своєї хати.

— Чого смієшся? Будете тепер робінзонами — на своєму острові. Приїхати не зможу, хіба що вплав, як риба, — він засміявся і поклав на подвір'ї великий клунок. — Тут Жанка вам дала трохи різного — ліки, свіжого кролика, хліб, масло, настоянку, уколи.

— Дякую, — сказала Людмила, — передавай їй вітання.

— Як це — на острові? — не зрозумів Зарецький.

— А ось так — на дикому острові, без нанотехнологій. Звикнеш! — засміявся він.

Зарецький і Людмила спершу спантеличено переглянулися, обвели поглядом усе навколо, зупинилися на горах; ріка неподалік гуркотіла, повітря було сповненим важкою вологістю; певну мить вони мовчки

дивилися на Миколу і раптом розреготалися, як ненормальні. Сонце добряче припікало. Гори до них наближалися шумом вітру і гуркотом розбурханої ріки, вологою прохолодою й велетенською тінню, що невпинно зростала, лягаючи на будинки й дерева.

— І вчепився він із тими нанотехнологіями, — сказала Людмила, а потім, задумавшись, різко обернулася й поглянула на темно-сірі, тьмяні гори.

— Які в дупі нанотехнології, — усміхнувся Зарецький і згадав батькового приятеля Жору. Він неодмінно віднайде його хату і покаже Людмилі.

14 квітня — 12 червня 2013, Київ

Долина річки Ізонцо

Данило й Ксеня їхали машиною і побачили жахливу картину нещодавньої аварії: розбитий темно-кавовий джип «ніссан» злетів із проїжджої частини дороги і «обійняв» своїм передком бетонний електричний стовп, а позаду нього, на відстані десятка метрів, лежала догори колесами малолітражна сіра «хонда»; за місцем аварії, засипаним уламками скла, шматками бамперів, за тридцять метрів, на обочині стояв із обдертим лівим боком білий «ланос». Біля джипа крутилися працівники міліції — робили заміри, обгородили місце дорожньо-транспортної пригоди; на тротуарі біля будинків стояло близько двох десятків людей, інша група роззяв була коло двох дітей із перебинтованими кінцівками; у карету «швидкої допомоги» на ношах несли вкрите гумовим простирадлом тіло потерпілої людини, а позаду цього всього, під невеликим кіоском, розпачливо голосила розчервоніла літня жінка з розпатланим волоссям і перебинтованим коліном.

Картина настільки приголомшила молоде подружжя, що вони їхали після цього хвилин десять мовчки, втупившись очима в дорогу перед ними та у випадкові зустрічні машини. Ксені здалося, що чоловік надто сильно натискає на газ, бо вони стрімко наближалися до машин перед собою, а потім їх різко обганяли. Від настирливого вечірнього сонця Данило одягнув чорні окуляри, на декілька сантиметрів опустил своє бокове віконце й закурив. Коротко підстрижена русявка Ксеня, яка сиділа поруч, спостерігала за ним скоса. Він затулювався, від чого цигарка на кінчику спалахувала червоним жаром, випускав дим, і той тонкими пасмами тягнувся до шпарини у спущеному вікні й вивірювався назовні.

— Ти боїшся потрапити в аварію?

— Не знаю, — після кількох десятків секунд відповів чоловік, — я про це ніколи не думав.

— Там були діти — я бачила, як медики перебинтовували дівчинку.

— Бідні, — сказав Данило і викинув цигарку.

— Таке нещастя... — промовила Ксеня.

Траса пішла на спуск, простягаючись уздовж охайної посадки дерев, унизу виднілася автобусна зупинка, кілька людей на ній і

неширока другорядна дорога ліворуч — до одного з пришосейних селищ. Вечірнє літнє сонце било Данилові й Ксені в лице. Потім траса знову потягнулася тонкою блискучою змією вгору й буквально врзалася в темний листяний ліс, де одразу загубилася в гущі дерев. Машина пішла на спуск, Данило, тримаючи кермо, витягнув руки й відкинувся на спинку крісла.

— Чого ти найбільше боїшся? — запитала Ксеня.

— Не розумію питання.

— Ну, чого ти боїшся найбільше у житті? Про таке ніколи не думав?

— Ти про аварію?

— Ні, — сказала вона, — я взагалі. Кожен із нас, мабуть, чогось боїться, але не зважується про це сказати. Або не знає, що чогось боїться. Правда? У дитинстві, скажімо, всі бояться Бабая чи іншої нечистої сили. Підлітками — хуліганів.

— Підлітком я ніколи не боявся хуліганів, — усміхнувся чоловік і перемкнув на іншу передачу коробку.

— Ну, це до прикладу. То чого ти боїшся?

— Звідки я знаю — чого саме боюся? Ось ти боїшся павуків?

— Боюся.

— А мишей?

— Також боюся, — усміхнулася Ксеня.

— От бачиш — коли говориш щось конкретно, тоді знаєш, чи боїшся.

— Добре, — пожвавилася його дружина, — чого конкретно ти боїшся? Є таке чи ні?

— Я боюся втратити праву ногу.

— Що?

— Я боюся втратити праву ногу.

— А до чого тут права нога? — здивовано усміхнулася Ксеня й розвернулася до нього корпусом.

— Ну ти ж запитала? Я тобі й відповів.

— Дивно, — сіла вже рівно Ксеня і далі дивилася на дорогу.

— Нічого тут дивного нема. Я боюся втратити праву ногу.

Потім вона знову поглянула на чоловіка, усміхнулася, торкнулася лівою рукою його русявих кучерів і розреготалася. Данило, й собі усміхаючись, поглянув на неї. Машина вискочила на підйом і невдовзі

опинилася в тіні густого лісу, а потім дорога пірнула, немов у тунель, у гущаву, яка буквально обійняла асфальт своїми високими листяними деревами. Данило скинув чорні окуляри і подав дружині, щоб поклала їх у бардачок.

— Ми з тобою живемо вже рік, а я й досі тобі дивуюся, — сказала вона.

— Чому?

— Ти таке деколи говориш, що я не можу зрозуміти.

— Справді?

— Ти такий весь загадковий, — промуркотіла вона, пестячи пальцями його праве вухо.

Данило впіймав одного пальця губами, потім нахилився до дружини і поцілував її. Дрібні сонячні зайчики іноді пробивалися крізь густе листя й бігли лобовим склом і капотом машини. Повз них проїхав високий червоний рейсовий автобус із номерами Євросоюзу. На трасі стояло декілька продавців із розкладками дубових віників для бань і саун, потім місцеві селяни зі своїм товаром, який був на саморобних дерев'яних столиках: скляними банками з консервованими грибами, овочами, фруктами, медом, а також із відрами картоплі і свіжим салом, нарізаним довгими брусками.

— А чого ти не боїшся втратити ліву ногу? — усміхнулася Ксеня.

— Теоретично я боюся втратити будь-яку частину свого тіла, — сказав Данило, — але праву ногу найбільше.

— Чому?

— От нетерпляче дівчисько, — засміявся він, — приїдемо на місце — розкажу!

— Ну розкажи! Хочу вже! Розкажи! — капризувала Ксеня, зумисне надимаючи свої повненькі, як у Скарлетт Йохансонн, губки, що завжди дуже подобалося чоловікові.

— Добре, — врешті погодився Данило.

Він дістав нову цигарку і закурив. Чоловік попередив, що не відповідає за точність історії, бо вона передавалася різними людьми і до нього дійшла від його бабусі. Ксенині очі палали від нетерпіння.

Ця цілком містична, незрозуміла та фатальна історія — як чоловіки в його роду, кожен у свій час, втрачали праву ногу, тягнулася ще від його прадіда — Івана Дементійовича Гойцика. Можливо, Гойцики свої ноги втрачали й раніше — до Івана Дементійовича, але про це не було

жодних згадок. Данилова бабуся Катерина дуже детально розповідала про життя свого свекра — Івана Гойцика, і саме від неї внук дізнався про початок цієї історії.

Після початку Першої світової війни, коли Гойцику виповнився двадцять один рік, його призвали до цісарської австро-угорської армії. Попри те, що більшість галичан записалася до українського легіону, Іван Гойцик не зміг туди потрапити. Він дуже хотів воювати в Галичині, захищати свій край від наступу російських військ імператора Миколи Другого, але не судилося. Його односельчан та хлопців із інших округ записали до польських підрозділів, але насправді це були змішані польсько-українські батальйони та полки, в яких, утім, переважали поляки. Після вишколу в Підляшші їх перекинули на італійський фронт, і Гойцик встиг взяти участь у кількох боях. Іван Гойцик страшенно втішився, бо і тут — на італійсько-австрійському пограниччі поблизу Альп — серед угорців, австрійців, словенців і поляків зустрів земляків, солдатів-галичан, декого навіть зі свого краю. Один літній гуцул, високий, міцний цугсфюрер^[1] Василь Завалюк, був родом із Надвірної і знав Гойцикових родичів — тету Галину та тету Параску.

У долині ріки Ізонцо, де тоді тривали запеклі бої, Василь Завалюк лежав серед трав та чагарників і казав своїм землякам-солдатам:

— Якщо хочете вернутися додому живими, то робіть, як я.

— Як?

— Ось так, — лежачи на спині, він підіймав вгору праву ногу і тримав її під час артобстрілу та кулеметної стрілянини.

Вони з нього сміялися, але Василь Завалюк сказав, що цього його кілька тижнів тому навчив один капрал із польського батальйону, і невдовзі поляка легко підстрелили та відправили у шпиталь. Тепер він, певно, дивиться на молоденьких сестер милосердя і розповідає їм різні історії. Усі сміялися, курили, потім так само лягали, поклавши поруч свої гвинтівки, і тримали над собою витягнуту праву ногу. Гойцик кпинив із них і думав, що це дитячі забави, а тому лежав на животі, придивляючись до усього підозрілого навколо, і тримав свою гвинтівку Манліхера напоготові.

Італійські артобстріли тривали, їхні стрільці також вели дошкульний вогонь, але нікого в праву ногу так і не поранило. Після кількох днів стрілянини і підіймання правої ноги вгору всі змирилися,

що це даремна справа, і більше не підіймали. Одного вечора, коли стемніло, італійці знову почали пострілювати. Василь Завалюк і його хлопці слухали, як далеко тріскотить кулемет, як гєпають важкі гармати, — і раптом всі вони здивувалися: Іван Гойцик підняв угору праву ногу. Всі розсміялися. Від італійського артобстрілу здригалася земля. Почалася третя битва в долині ріки Ізонцо. Артобстріл посилювався. Вибухи лунали все ближче й ближче. І раптом бабахнуло зовсім поруч, аж під ними усе загуло та сколихнулося. Солдатів накрило купою землі й вирваних корчів. Василь Завалюк помітив, як у темряві від диких мук корчився Іван Гойцик — осколком йому відірвало праву ногу вище коліна.

— Нога мого прадіда десь там і залишилися — в долині ріки Ізонцо.

— Фантастично! — вигукнула дружина Данила Гойцика. — Блін, такий випадок — один на мільйон! Про таке треба писати в газетах!

— Так, це правда, — замислено сказав він.

Вона подивилася на нього трохи ошелешено, але ніби з розумінням.

— А що ж було далі?

— Прадід вернувся з війни інвалідом. У нього син народився, мій дід Дмитро, коли він ще був на фронті.

— Я маю на увазі, яка історія сталася з твоїм дідом Дмитром?

— А-а, — засміявся Данило, — це ще кумедніша історія, але давай спершу заправимося.

Вони плавно звернули на автозаправку і стали в чергу за білою «тойотою». Данило пішов платити, а Ксеня вирішувала по мобілці робочі питання, говорила трохи невдоволено, підвищувала голос і повторювала сказане.

— Що там? — запитав Данило щодо її роботи.

— Та задовбали. Лиши курник на кілька днів — і почнеться анархія.

— Вимкни телефон і не парся.

— Ну да — вимкни, а потім через них вигрібати? Добре — проїхали. Слухай, так що там із дідом Дмитром сталося? Це страшенно цікаво! Ніби роман!

Данило сказав, що Дмитро Гойцик також втратив праву ногу. Це сталося в тридцять дев'ятому, поблизу Варшави, коли війська

Вермахту от-от мали захопити столицю Польщі. Дмитро Гойцик служив у авіарозвідці, вони літали на легкому планері і фотографували переміщення ворожих частин. Коли вони поверталися з завдання, німці їх підстрелили і вони розбилися, не долетівши до аеродрому.

— Після падіння літака дід залишився без ноги. Він не любив розповідати про війну і те, як служив у польській армії, як втратив ногу, бо за це комуністи потім могли вислати до Сибіру. Уявляєш, навіть після незалежності України дід сильно остерігався згадувати про минуле. Лише бабця Катерина трохи згадувала, але дуже туманно, певно, багато чого забула. Дід дуже здивувався, коли в дев'яностих поляки передали йому орден за оборону Варшави та нарахували військову пенсію.

— Господи, у скількох арміях твої предки служили? — засміялася Ксеня.

— У яких державах були — у таких арміях і служили. Шкода, що ти не застала діда Дмитра — ти б йому страшенно сподобалася. Біля нього завжди всі сміялися. Уявляєш, стільки часу прожити без ноги — і не втратити почуття гумору. Він себе так поводив, ніби не був інвалідом. Був найкращим столяром у селі — до нього всі ходили. Робив колеса, бочки, відра, всілякі ступки, маслянки. І дуже любив жінок. Інвалід! Баба Катерина його так ревнувала — досі пам'ятаю їхні сварки.

— Ти ще не розповідав, як тато втратив ногу. Казав якимось, ніби то нещасний випадок. Це сталося також в армії?

— Ні, — усміхнувся Данило, — тато не був учасником жодних бойових дій, хоча й служив у радянській армії. Це сталося на виробництві. У монтажному цеху. Я навіть у школу не ходив, ми тоді ще навіть в Івано-Франківську не жили. Батько так докладно про це нічого і не розповів. Знаємо тільки, що ногу відрізало — ніби бритвою.

Вони певний час їхали мовчки.

— Я тебе оце слухаю, — сказала Ксеня, — і це все виглядає дуже неймовірно та нереально. Фантастика!

— Це правда. Мало хто в таке вірить.

— Така історія — для кіно!

— Можливо.

Перед ними їхало декілька фур, які затримували рух. Легкові машини одна за одною йшли на обгін, і Данило, обравши зручний

момент, також їх обігнав. Ксені подзвонили на мобілку, вона відповіла, щоб підготували угоду, а вона з понеділка її розгляне.

Гарячий диск сонця вже закотився за горизонт, залишивши після себе багряну заграву. Ксені знову подзвонили — цього разу друзі зі Львова, сказали, що вже приїхали, облаштувалися на базі. Розводять мангал. Запитують, коли їх чекати.

— Скажи, що нам ще їхати хвилин зо двадцять, — сказав Данило.

— Рома сказав, що якщо запізнимося, то стейки сома вони з'їдять самі.

— На здоров'я, — усміхнувся він дружині і натиснув на газ.

Коли вони приїхали на базу, вже стемніло. Данило поставив машину і серед дерев'яних альтанок зі стрімким конусоподібним дахом вони почали шукати своїх друзів. Усюди шуміли компанії, горіли мангали, смажили шашлики. Вони знайшли свою альтанку вдалині, біля потічка. Данило розпізнав худорлявий силует Роми та його подруги Мар'яни. Вони обнялися, і Рома похвалився, що якраз зарядив барбекю стейками сома. Дівчата курили і розмовляли про своє, а Данило з Ромою пили пляшкове пиво і говорили про машини. Потім, коли сіли за стіл, хлопці налили дівчатам прохолодне італійське біле вино, а собі віскі. Рома виправдовувався через те, що забув наморозити лід до віскі, але напої все одно були прохолодними — пляшки лежали в потічку.

Данило переважно мовчав і лише посміхався від жартів друзів і дружини.

— Що це з ним? — здивовано запитав Рома.

— Він розказав мені про праву ногу роду Гойциків, — сказала Ксеня.

— Страшна історія, — сказав Рома, — мало хто в це вірить.

— Але це фантастично!

— Це правда.

Сипалися тости за тостами, а коли всі конкретно захмеліли, Рома запропонував тост, щоб права нога Данила була завжди при ньому. Данило здригнувся. А Ксеня голосно засміялася. Потім вони розійшлися по своїх номерах, Ксеня прийняла душ і лягла, а Данило кутив на балконі і думав про долину річки Ізонцо. Він загасив недопалок у чорну кам'яну попільничку і пішов спати.

Наступного дня за сніданком, коли Рома і Мар'яна ще спали, Ксеня намастила масло на грінки, почистила декілька варених курячих яєць, задумано поглянула на нього і сказала:

— Я тепер нарешті багато чого розумію.

— Що саме? — запитав Данило, п'ючи каву й переглядаючи у смартфоні стрічку новин.

— Я розумію твою поведінку, — усміхнулася вона.

— І яка моя поведінка?

— Ти дуже багато чого остерігаєшся.

— Усі люди чогось остерігаються, — відповів Данило, жуючи грінку, яйце та свіжий огірок.

— Ні, — задумано сказала Ксеня, — ти навмисне остерігаєшся ситуацій, які можуть створити небезпеку.

— Ксеню, — розсміявся Данило, — ну що ти собі понавигадувала?

— Це правда. Ти боїшся ситуацій, які можуть загрожувати твоїй праві нозі.

— Ксеню...

— А хіба не так? Ти мене возиш на гірські бази, а сам ніколи на лижі не ставав. Чому так? Ти добре знаєш відповідь. Так само ти ніколи не одягаєш ковзанів. Боїшся покалічитися. Це просто смішно.

Данило жував і усміхався.

— Чого ти минулого літа, коли ми були в тому готелі, купався тільки в басейні?

— Маєш рацію, — перебив він її, — я боявся заходити в море, щоб не наступити на якусь тварюку чи морського їжака, щоб не поранитися.

— От бачиш, — усміхнулася вона.

— А раптом від шипів почнеться гангрена і мені відріжуть ногу? Що ти будеш робити з безногим? — голосно засміявся Данило.

Прийшли бадьорі Рома і Мар'яна.

— А ви знову все про праву ногу? — запитав сонний Рома.

— Ромо, уявляєш, він усе життя всього боїться — боїться тих ситуацій, у яких може втрати ногу.

— Правильно робить! — серйозно сказав Рома й почав накладати собі в тарілку варені яйця, нарізку сиру й ковбаси, огірки й помідори.

— Я справді боюся, — сміючись сказав Данило, — боюся їздити в екзотичні країни, щоб не поранити ногу. Он, Артур Рембо поранив

ногу в Африці — і попав: відрізали через гангрену. Боюся їздити з друзями на кабана чи зайця, бо ще відстрелять ногу. Мене запрошували у сплав по Дністру — навіщо мені це? А раптом об підводний камінь я розтрощу праву ногу? Усі ці лижі, сноуборди, альпінізм — те саме. Я не ідіот, хочу прожити нормальною, здоровою людиною. А головне — двоногою істотою, як створив мене Господь.

— Але ж це забобон! — схвильовано сказала Ксеня.

— Ну і що з того? — знехотя запитав Данило.

— Усе життя собі у всьому відмовляти, бо можна втратити ногу! З цим постійно жити — це, це, я навіть не знаю... це просто жахливо! Але ж ногу можна втратити будь-де і будь-коли. Якщо це і справді доля — втратити ногу, як твої предки, тоді треба просто жити, бо від тебе нічого не залежить.

— Старий, твоя дружина має рацію, — сказав Рома, — якщо маєш втратити ногу, ти її втратиш, незалежно від обставин і заходів безпеки. Тому я би на твоєму місці сильно не парився, а жив собі на втіху. — Він голосно розреготався, аж присутні за іншими столиками звернули на нього увагу. — А якщо ти не повинен втратити свою ногу, то ти її не втратиш, навіть якщо стрибатимеш у горах, ніби в дупу підстрелений Рембо, ну, той, який Сильвестр Сталоне.

Данило замислився, йому здалося, що в їхніх словах є своя логіка. Він стільки разів хотів стати на лижі, стрибнути з парашута чи спуститися на плоту Дністром, але постійно собі у всьому відмовляв, постійно пам'ятав про неприємну історію свого роду, пов'язану з правою ногою. Ксенія усміхнулася йому й запропонувала просто розслабитися і не думати про погане, від цього життя стане кращим і легшим.

— Ну ти ж розумієш, що я маю рацію? — поглянула на нього з любов'ю.

— Так, — усміхнувся він і поцілував її.

— Забудь про свої страхи, — прошепотіла вона.

— Так! До лампочки всі страхи! — вигукнув Рома.

Під вечір Рома потягнув його в паб, сказав, що на іншій базі зупинилися його колишні однокурсники, що такий рідкісний випадок треба відзначити, бо не бачився з ними майже десять років, а це такі друзяки — у вогонь і воду підуть. Дівчата залишилися самі, а вони пішли.

Данило й Рома нализалися з тими однокурсниками просто в драбадан, замовляючи пляшку за пляшкою. Потім вони поверталися і дійшли до моста через бурхливу гірську річку. Рома пішов новим мостом, який звели кілька років тому і по якому їздили машини та ходили люди, а Данило пішов на старий бетонний міст без перил, що знаходився паралельно метрів за двадцять від нового. Вони гукали один до одного, намагаючись перекричати шум гірської кам'янистої ріки. Данило горланив до Роми, що забобони — це справді повна туфта, що треба бути вищими за них, через ці кляті забобони він позбавив себе багатьох приємностей життя. Данило люрив із моста у ріку, а Рома кричав, що завтра можна буде покататися на конях, неподалік є спортивна база. Данило схвально махнув витягнутою рукою, бо давно мріяв покататися на коневі. І коли розвернувся, щоб піти, в темряві ненароком наступив на металеве пруття арматури, яке стирчало з покритого від років бетону та зірвався. Він упав з висоти десяти метрів — праве коліно розстрошив об кінець рейки, вертикально забитої в камінний берег. Дикий біль був настільки нестерпний, що він безперервно кричав і скавулів.

Коли його везли в обласну лікарню й над ним в істериці билася Ксеня і постійно кричала, що це її провина, першою йому спала думка про свого прадіда Івана Гойчика і долину річки Ізонцо.

15 квітня 2013, Київ

Стінгазета

1

Це трапилося у далекому тисяча дев'ятсот сімдесят восьмому році, коли я був ще безтурботним і наївним студентом. Тоді багато подій сприймалися зовсім по-іншому, ніж зараз, коли про все дозволено говорити і коли більшість людей уже не дивуються з того, що раніше було заборонене чи невідоме загалом. На моїх очах відбулася одна з таких на перший погляд непримітних історій, яка багато кому може здатися вже тривіальною чи цілком очевидною як для того часу.

Так от, як би сьогодні сказали, контркультурний студент, а потодішньому — просто бунтівник, Вася Долото одного дня повісив на дошці філологічного факультету велетенський ватман із широким помітним заголовком «Чорне і біле: випуск 1-й». Заголовок одразу кидався в очі, бо слово «чорне» було написане великими друкованими буквами на білому тлі, а слово «біле», відповідно, на чорному. На канцелярських кнопках до цього ватману було прикріплено декілька аркушків з блокнота із віршиками, один із них на тему студентського поточного життя, в якому легко пізнавалися окремі дівчата — «зірки» нашого факультету, красуні, на яких усі заглядалися і з якими мріяли зустрічатися хлопці, на інших папірцях від руки були написані вірші, чи то пейзажні, чи то лірично-медитативні, словом, уже не згадаю.

Ця спонтанна стінгазета «Чорне і біле», в якій кожен охочий за бажання міг стати автором — лише прикріпивши канцелярською кнопкою свій папірець із текстом, одразу припала до душі студентам. Після кожної лекції біля стінгазети був справжній бум: студенти просто товклися від цікавості, що ж протягом останніх кількох годин з'явилося новенького. Дописувачі, переважно анонімні, з велетенським ентузіазмом вхопилися за цю газету і щогодини її наповнювали своїми матеріалами. Після кожної лекції на ватмані виникали нові й нові папірці, пришпилені канцелярськими кнопками: одні поспіхом вирвані з блокнотів, інші охайно вирвані з зошитів чи конспектів. Жартівливі епіграми, записки на кшталт «Надю, я тебе люблю, але сьогодні йду бухати в общагу на Ломоносова. Не переживай. Діма», різні оголошення, сонети та восьмивірші юних поетів-початківців, фейлетони і статті, вихоплені з класиків цитати і крилаті вислови — словом, усе це викликало справжній захват і на кожній перерві біля

«Чорного і білого» юрмилася купа людей. На газету одразу звернули увагу викладачі: вони уважно читали повідомлення, прикріплені на ній, ретельно вишукували натяки, підтексти чи навіть згадки своїх імен, усміхалися й оповідали про жартівливі епіграми потім на своїх кафедрах. Найбільше їх цікавило — чиїх рук це були витівки, і висувалися різні версії, але більшість сходилася на тому, що це все Вася Долото.

Наступного дня про газету дізнався декан і його заступники, вони також прийшли подивитися на «вільну пресу», що так несподівано виникла буквально «нізвідки», виникла несанкціоновано і надто демократично. Декан пожартував, що наші студенти — талановиті у всьому, але дав доручення своєму заступнику контролювати процес і знімати небажані матеріали-папірці, щоб не було жодних непристойностей і нічого такого, за що по голівці можуть не погладити. Його заступник із розумінням кивнув головою і взявся ще ретельніше вивчати дописи. Високий, худий, мов швабра, він зігнувся, ніби шаховий кінь над ватманом, настромив окуляри на кінчик носа і взявся читати написи на папірцях.

Вася Долото, який постійно епатував викладачів і студентів своїми вибриками — чи то літературними вечорами, коли юні літератори виступали, обкладені пляшками молока на підлозі, чи то постановками спонтанних пантомім і п'єс буквально на вулиці, біля входу до факультету, чи фарбуванням свого волосся в сивий-сивий колір... словом, Вася Долото став справжньою знаменитістю, і на нього дивилися, як на чудо природи, однак були й такі, що засуджували і намагалися вести виховну роботу. Його неодноразово попереджували, щоб не розводив на факультеті «патлату бітломанію», і Вася час від часу затихав і його не було чути.

Декан викликав до себе старосту курсу, також поетку, як Вася, Марійку Шовкоступ, а також голову студентської комсомольської організації Володимира Ситого.

— Зізнавайтесь, чиїх рук справа? — посміхнувся декан і пильно подивився на них із-під густих чорних брів, сидячи за своїм столом.

Шовкоступ і Ситий сполохано Perezирнулися, але Марійка, як чемна дівчина з райцентру, донька парторга спиртзаводу, забелькотіла наввипередки Володі:

— Це Долото! Це все він!

Ситий нерозбірливо пробубонів, що це він, і опустил голову.

— Я так і знав, — засміявся декан і відпустив їх.

Газета й далі висіла, однак із кожним днем епіграми ставали в'їдливішими і стосувалися переважно викладачів. Особливо студенти любили в цих жартівливих і саркастичних віршиках римувати прізвища викладачів, у яких збігалися закінчення: «Євсеєва задовбала Корнеєва» — всі відразу згадували стару дрібну бабусю-фронтівичку, завжди знервовану та сварливу, яка ходила коридорами та постукувала своєю паличкою, а також молодого асистента Льоню Корнеєва, який читав семінарські заняття після лекцій цієї бабусі, а вона постійно встромляла свого носа в його справи. Але діапазон тем про викладачів невдовзі почав змінюватися: з'являлися анонімні папірці про те, хто, коли і які бере хабарі, хто з викладачів є гульвісою та любить студенток. Деякі подружні пари працювали на одному факультеті, й особливу увагу читачів почали привертати папірці з інтимними подробицями про подружню зраду. На перервах біля газети юрмився такий натовп студентів і викладачів, що пройти коридором іноді ставало неможливо.

Декану доповіли, що ситуація стала неконтрольованою і що знімання анонімок нічого не вирішило, вони виникають — ніби гриби після дощу.

— Але це не найстрашніше, — сказав заступник декану.

— Що там ще?

— Ось, — він розкрив зірвану газету «Чорне і біле» на столі перед деканом і показав на дрібні написи кульковою ручкою на ватмані. Декан уважно читав сині каракулі, і в нього очі буквально лізли на лоба. Це були дуже страшні вірші — вірші, за які могли посадити. Він миттю зрозумів усю небезпеку:

— Коли це з'явилося?

— Минулої перерви ще не було. Це написали під час третьої пари лекцій. І не прикріпили папірчик, а написали! — сказав заступник декану.

— Провокація?

— Думаю — так.

— Ви точно впевнені?

— Важко щось сказати...

— Цю гидоту треба знищити, — сказав переляканий декан, — і ми зробимо це зараз.

Вони взялися разом витирати гумкою крамольні вірші, але це нічого не дало. Тоді декан узяв ручку і почав нею замальовувати написи. Його заступник також узявся це робити. Потім вони пошматували ватман на дрібні шматки.

— Дурні дітиська, — сказав декан.

— Боюся, що це робив не дурень.

— Ви так думаєте?

— Про це вже знають майже всі.

— Хто всі?

— Студенти. Декілька викладачів — це точно.

— Значить, відреагуємо, — невдоволено сказав декан.

Наступного дня декан дав доручення публічно засудити витівку Васи Долота і доручив розглянути його поведінку спершу студентській комсомольській організації факультету, а потім на засіданні факультету. Він викликав до себе Васю, сам зачинив за ним двері і посадив за свій довгий стіл, за яким відбуваються наради. Декан став за спиною Долота, який сидів за столом, і неголосно почав його пиляти:

— Що ж ти, сучий сину, наробив?

Вася Долото засмикався, але важкі руки декана лягли йому на плечі:

— Сиди! Ми тебе пропісочимо — від цього вже ніде не дінешся. Але знай — це буде останнім попередженням.

— Я ж... я ж...

— Сиди! Ти з бідної сім'ї, ростеш без батька. Хоча би матір свою пожалів. Хочеш вилетіти з університету? Ти ж талановитий хлопець і мені дуже симпатичний! Візьмися за розум — живи так, щоб про тебе не було ні слуху, ні духу. Коли закінчиш університет — тоді хоч ірокезом ставай.

— Віталію Семеновичу!

— Сиди! Дотягни ці два курси — не довго залишилося. Дотягни! Я ж не можу постійно закривати очі на твої дурниці!

— Віталію Семеновичу!

— Мовчи! На зборах публічно покайся і не привертай до себе зайвої уваги. Це все, що я можу для тебе зробити. Ти зрозумів?

— Так, я зрозумів, — озирнувся на декана Вася Долото.

На засіданні студентської комсомольської організації факультету Васю пісочили по повній програмі. Марійка Шовкоступ виступала з довгою, полум'яною промовою, в якій описала всі гріхи Васі Долота, всі його витівки, всі його злочини проти колективу. Декан та ще кілька викладачів, які сиділи в президії, довго її слухали, але мовчали. Наприкінці промови Марійка Шовкоступ запропонувала відрахувати Васю Долота з комсомолу — це автоматично тягнуло на виключення з університету. Декан аж зблід і виструнчився у кріслі, певно така несподівана ініціатива Шовкоступ його вразила і, вочевидь, з ним не обговорювалася.

— Пропоную це питання винести на голосування. Хто за? — запитала вона в залу.

— Почекайте, — втрутився занепокоєний декан, — може, ми спершу це обговоримо?

Шовкоступ розгубилася, поглянула на обличчя в залі, потім на декана, знову на присутніх.

Цієї миті в актовий зал факультету зайшли двоє чоловіків у цивільному, пробігли очима по обличчях присутніх і зупинилися на Васі Долоті. Один із них, у довгому коричневому плащі пальцем покликав Долота до себе. Вася, який сидів у першому ряду залу одразу навпроти президії, підвівся і пішов до виходу. Марійка Шовкоступ, яка стояла за кафедрою, від несподіванки розкрила рота. Зал дивився на Васю Долота. Коли він зник за дверима, чоловік у коричневому плащі з дрібними вусиками сказав до президії:

— Продовжуйте, товариші.

Декан відразу покинув президію і пішов за ними.

Більше Васі Долота ніхто не бачив. Через декілька місяців усі дізналися, що його все ж таки відрахували. Декана звільнили з посади, факультет очолив його заступник, із яким — як стверджувала легенда — вони разом шматували газету «Чорне і біле». Заступник через рік захистив свою докторську дисертацію, а колишній декан, перенісши три інфаркти, несподівано помер.

Наприкінці п'ятого курсу, перед самісіньким випуском, одногрупники Васі Долота дізналися, що його чи то посадили, чи то запроторили до психіатричної лікарні. Подейкували, що все було значно серйозніше, що Вася Долото займався протизаконною

діяльністю, що його вірші друкувалися підпільно в таємних зошитах і їх знайшли під час шмону аж у Львові.

2

Одного дня, приблизно в середині дев'яностих я, як завжди, вийшов із радіо і пішов на обід до забігайлівки, де любив їсти варені сардельки — найсмачніші у центрі, також тут готували найкращу заварну каву. В невелике кафе з дюжиною круглих столиків приходило чимало знайомих, які працювали неподалік: журналісти, диктори радіо, редактори, художники, фотографи, викладачі. Я дуже любив це місце, бо тут постійно товклися і «перетиналися на каві» знайомі й приятелі, з якими було приємно поговорити. Я стояв у черзі, щоб зробити замовлення, як раптом мене гукнули:

— Пане Ярославе, шанування!

У глибині залу я помітив знайомого правозахисника, колишнього дисидента і депутата українського парламенту першого скликання, який махав мені рукою та кликав до себе. Він сидів за столиком у правому дальньому кутку кафе із незнайомим чоловіком. Я зрадів, бо часто запрошував цього дисидента до себе на радіо — він був бажаним гостем у моїй передачі, подобався слухачам, говорив чітко, зрозуміло, по суті, й робив це майстерно, але найбільше приваблювало в ньому — багата пам'ять і спогади про спілкування з відомими людьми в таборах і на засланні.

— Ніно, мені як завжди, — сказав я чорнявій жінці, яка видавала клієнтам їхнє замовлення. Вона з усмішкою кивнула і відповіла, що покличе, коли все буде готово.

Я пішов у глибину кафе і привітався з колишнім дисидентом. Він запропонував сісти до його столика, за яким мовчки сидів сивий дід.

— Ви не знайомі? Це Василь Долото — політв'язень, — показав він на незнайомця.

По шкірі забігали мурашки. На мене дивилася стареча копія колись живого, енергійного, задерикуватого, завжди скептичного до світу Васі Долота. Білий, мов сніг, чоловік, не був схожим на мого сорокарічного ровесника. Змарніле обличчя, згаслі, але трохи підозріло запалені очі, суха порепана шкіра, випуклі гострі вилиці, дикий рубець на верхній губі, а головне — цілковита непорушність і безініціативність у

спілкуванні — таким був новий Василь Долото. Він мляво протягнув для потиску правицю, однак погляд був привітним. Переважно говорив колишній дисидент, депутат першого скликання, але Василь Долото його несподівано перебив, дивлячись на мене:

— А я вас пам'ятаю. Ви інколи приходили на наші поетичні вечори.

— Так, я це також пригадую, — усміхнувся я.

— У вас там на курсі ще вчилася дуже гарна поетка Марійка Шовкоступ. Вона якраз запросила нас із Василем в гості, — вставив колишній дисидент.

— Так, справді, — сказав я, згадавши в молодості теперішню лідерку однієї з опозиційних жіночих організацій, депутатку демократично-опозиційної фракції.

Мене голосно гукнула з-за прилавку Ніна. Я перепросив і пішов за своєю кавою та сардельками, які любив їсти з гірчицею й чорним хлібом. Заодно я ще попросив у Ніни три келихи по п'ятдесят грамів закарпатського коньяку. Знайомий журналіст люб'язно пропустив мене поза чергою. Коли я все це приніс на таці, то колишній дисидент бурхливо розповідав Василеві Долоту про останній з'їзд однієї з опозиційних сил. Він гаряче жестикулював руками, переповідав закулісні ігри спонсорів партії, а Василь Долото мовчки все це слухав і усміхався.

— Щасливий чоловік — не п'є, — показав, усміхаючись, колишній дисидент на Василя і розлив коньяк із його келиха у два наші.

— Ну що — тоді за зустріч, — усміхнувся я.

Ми випили, а Василь Долото лише мовчки дивився на нас і усміхався. У нього не було жодного замовлення, він сидів, склавши пальці в замок, і не рухався. Колишній дисидент трохи розповів про нього, що він пройшов психлікарню — це була найбрутальніша та наймерзенніша форма покарання системою інакомислячих. Погляд Василя став порожнім, а вираз обличчя напруженим. Я подивився на його міцно стиснуті пальці і помітив, що вони тремтіли. Він перепросив і підвівся. Попрямував у туалет. Колишній дисидент сказав, що бідака дуже натерпівся і несподівано запропонував запросити його на радіо, на передачу. Я сказав, що подумаю.

Василь Долото повернувся, і ми взяли ще по одній коньяку. Отак ми пили, а він лише усміхався й відмовчувався. Мою пропозицію

прийти на радіо він сприйняв спокійно і сказав, що залюбки.

Через два тижні ми зустрілися перед входом до радіокомпанії. Я виписав на нього перепустку, і ми піднялися в студію. Розпочався ефір, я представив слухачам гостя, і ми завели нашу розмову про переслідування інакомислячих за часів тоталітаризму. Зайшли здалеку, потім поступово перейшли до подій у нашому університеті. Василь Долото говорив спокійно та дуже скупко, з нього буквально доводилося витискати кожну фразу. Раптом він занервував, скинув навушники і прошепотів, що хоче в туалет. Я розгубився і на автоматі почав говорити слухачам всілякі «складнопідрядні» речення. Василь Долото вийшов зі студії.

Дівчата за скляною перегородкою заметушилися, одна з них моментально організувала «дзвінок слухача» і почала говорити за цього слухача — говорити не менш довго за мене, ведучого, вивалюючи цілий монолог із низкою риторичних запитань. Я імітував уважність і підхоплював її думки, розвивав їх, полемізував із окремими положеннями, періодично звертаючись до ніби присутнього в студії Василя Долота, і, не дочекавшись його відповіді, казав, що «пан Василь по-філософськи усміхається і це вірно, бо всі ми, тверезомислячі українці, знаємо відповідь на це складне питання — тоталітаризм був безжальним до всіх без винятку».

Василь Долото тихцем повернувся до студії і сів у своє крісло, винувато поглядаючи то на дівчат за скляною перегородкою, то на мене, він знов одягнув навушники і запитливо подивився. Мене вразив його погляд — відчайдушний і страждальний — ніби він просив милосердя. За скляною перегородкою дівчата — режисер і звукооператор — розгублено презирнулися. Я знову обережно взявся за гостя, почав ставити йому запитання. До кінця ефіру ще було довгих 20 хвилин, і я ще ніколи не був на грані провалу.

Дякувати Богу, дівчата показали, що є «вхідний». У студію додзвонився нелиповий слухач, який також згадав про психлікарні як форму покарання, розповів історію про свого далекого родича. Василь Долото скупко сказав, що це правда, і несподівано додав фразу: «Колись кагебісти зневажливо мені сказали в психлікарні, що на табір і заслання треба ще заслужити. Я спершу цього не зрозумів. Але після тортур у вінницькій психлікарні та Глевасі мені стало страшно від їх

слів. У Павлівці, третій психлікарні, де я був, у мене вже не було сили, словом, я не витримав і пішов на співпрацю».

Він раптом знову зняв навушники, обережно поклав їх на стіл і вибіг із студії. Дівчата за скляною стінкою були спантеличені. Я жестами показав їм, щоб готували «музичну заставку» і сам повільно почав підводити до неї. Представив композицію та її виконавців, і звукорежисер включила в ефір музику, показуючи мені своє незадоволення. Я розвів руками.

Коли Василь Долото знову повернувся у студію, я був шокований: штанини його світлих вельветів були мокрими. Він певно не добіг до туалету й обісцявся. Я більше про психлікарню не розпитував і перемикнувся на літературу часів його молодості. Василь Долото трохи пожвавився, згадав один дотепний епізод під час його знайомства з Миколою Вінграновським. Потім згадав кількох однокурсників, які зробили успішні партійні кар'єри. Він сказав одну непримітну фразу: «Тоді просто був зовсім інший час». На цьому ефір поступово докотився до свого завершення. За скляною стінкою дівчата, дивлячись на нас, перехрестилися. Я вийшов зі студійної весь мокрий: сорочка буквально прилипла до моїх плечей, мокрими навіть були труси під попереком.

Василь Долото винувато та з приреченою усмішкою поглянув на мене і сказав, що з ним це трапляється — показав на штани — часто, особливо тоді, коли згадує про лікарню, і що він це ніяк не може контролювати, тому намагається не пити зайвої рідини. Я викликав йому таксі і провів до виходу. Перед тим він спускався вниз сходами радіокомпанії на перший поверх із опущеною головою, певно не хотів ні з ким зустрічатися поглядами. Ми майже не розмовляли, видно, що його ця історія з перерваним ефіром сильно засмутила. Я не знав, як його втішити і потрібних слів не знаходив. Нарешті посадив його в таксі, і він поїхав.

Ще хвилин п'ять я курих на вулиці, дивився на незнайомих людей, мов крізь скло, і думав. Мене непокоїло лише одне: про що він говорив у гостях у Марійки Шовкоступ. Хоча, звісно, як я не здогадався відразу: «Тоді був просто зовсім інший час».

30 березня 2013, Київ

Порушена традиція

1

У далекому тисяча дев'ятсот вісімдесят четвертому році русявий, дев'ятнадцятирічний художник-початківець Женя Бублик завітав у гості до свого наставника, викладача училища культури, відомого в місті художника-аматора Миколи Григоровича Хорошевського. Він дуже хвилювався, коли той його запросив: для юного Жені це була перша розмова з живим художником. Хорошевському вже було сімдесят. Він збирав своє біло-сиве волосся кумедною помаранчевою гумкою в хвіст, мав трохи неохайну бороду, яку любив безперестанку чухати, жмакати, пестити, теревити, ніби в ній товклися воші.

Вони сиділи в кабінеті трикімнатної хрущовки Хорошевського, повністю закладеної дерев'яними стелажми грубої роботи, на яких виднілися хаотичні завали з книжок, рулонів паперу, художніх альбомів, невеликих скульптур, підрамників для картин, а також банок, пензлів, брудного, вимазаного фарбами, ганчір'я та іншого творчого непотребу. Одразу було видно, що Хорошевський як людина творча не дуже дбав про свій побут, який підкреслено ігнорував, і його мало цікавило, в яких умовах він мешкає. Женя Бублик дивувався, як можна жити в такому свинарнику, його батьки цей розгардіяш прибрали б за один день — усе вимили, повичищали, охайно поскладали, а різний непотріб із цими жахливими стелажми, яким місце хіба у хліві, просто викинули.

— Тобі потрібно розвиватися, — задумано говорив наставник, художник-аматор Микола Григорович Хорошевський.

Женя його захоплено слухав, бо йому ще ніхто в житті не говорив про нього як про художника, не говорив про те, що варто робити, аби досягти найдорожчої мети — стати художником.

— А що мені треба робити? Ну, що треба робити правильно? — несміливо запитав Женя й густо почервонів.

— Передусім треба знайти підходяще творче середовище. Таких же юних хлопців і дівчат, які хочуть стати художниками. Їх багато, дуже багато. Кожне покоління приходить — цих хлопців і дівчат дуже багато. Вони так само зараз киснуть у собі, скніють, думають, що самі у цьому світі. Нещасні і нікому непотрібні.

— І в нашому місті? — прохопився Женя.

— От цього я, на жаль, не знаю. Але вони є. Вони є в кожному місті.

— Навіть у Чернігові?

— І в Чернігові. І в Києві.

— Навіть у Бахмачі і Носівці?

— Думаю, і там також.

— Я попитаю у своєї двоюрідної сестри. Вона живе у Чернігові. Може, вона знає там молодих художників. Я би хотів із ними познайомитися, — замріяно сказав Женья.

— Ти з ними познайомишся, якщо не закинеш малювання.

— Я не кину! Клянусь!

— Добре. Так-от — треба знайти своє покоління, стати одним цікавим середовищем, завжди бачити одне одного. Тобі треба знайти своє покоління, підтримувати тісні стосунки зі своїми митцями-ровесниками, обмінюватися ідеями, враженнями. М-да.

— І де таке середовище тут взяти? — з досадою в голосі запитав Женья Бублик, згадуючи свою компанію в гуртожитку училища-«кулька»: щоденні пиятики, мордобій, карти на гроші, дівчата, які віддаються всім, хто підвернеться під руку, тупі та примітивні балачки, розборки з місцевими.

Микола Григорович уважно стежив за змінами на лиці Жені Бублика і з розумінням кивнув.

— М-да, з таким середовищем у нас тут не густо. Місто базарників. І від цього нікуди не дінешся. Пустеля. І я в цій пустелі, чоловіче, живу вже сто років. Чуєте-чуєте? Сто років! Колись мені здавалося, що збожеволію. Таке все огидне, мерзенне, тупе навколо. Хоч би одна жива душа! Навколо — мертвяки! Самі морди торгашів і спекулянтів. П'яні рожі. Ідіот на ідіотові. М-да. Але це не страшно, чуєте, Женю, це не страшно! Або пустеля зжере тебе, або ти піднімешся над нею! — несподівано пожвавився Хорошевський і збуджено заходив туди-сюди своїм кабінетом, розмахував руками і продовжував свій монолог.

Женья задумано склав на колінах руки: він усвідомив, що його в рідному місті більше ніхто ніколи не зрозуміє, окрім Миколи Григоровича. Хорошевський дружньо поплескав його по плечу.

— Мама каже, що я мазюкаю дурню, — пригнічено сказав Женья й опустив голову.

— Вона у тебе не вірить?

— Не знаю. Мабуть, не дуже.

— М-да.

— Вона каже: це не принесе грошей і зробить мене нещасним. Вона часто запитує, коли дивиться на мої картини...

— Що вона каже? — насторожився Микола Григорович.

— Каже: «І де ти будеш працювати? Як будеш заробляти на хліб?» Я не знаю, що їй казати. Вона постійно говорить так, що мені стає страшно, — ображено сказав Женя.

— А ким мати працює?

— Вона вчителька.

— М-да. Дивно, — пробурмотів він, — вчителька... мала би розуміти. М-да.

Женя замовк і опустил голову. Хорошевському здалося, що малий от-от заплаче.

— Нікого не слухай! У тебе є талант і тобі треба його розвивати! Твої ескізи цьому підтвердження! Правда, ще треба серйозно попрацювати — поставити техніку, навчитись керувати світлом, опанувати простір і форму, навчитися її зображувати. Одним словом — треба постійно малювати і не відступати. Тільки досвід і читання хороших потрібних книг. М-да.

— А які книги треба читати? — загорілися очі в Жені Бублика.

Хорошевський знову почав туди-сюди ходити своїм кабінетом, зупинився перед дерев'яними і запиленими стелажми, почав бігати очима, ритися на них своїми великими руками, перевертати купу мотлоху. Нарешті він витягнув декілька книг: «Муки й радості» Ірвінга Стоуна та «Мартіна Ідена» Джека Лондона.

— Тобі спершу треба гідні приклади для наслідування. Ось — почитай романи про митців, про те, як їм було важко, але вони не зламалися і не відступили. Відкинь сумніви і витри шмарклі! Ці романи — якраз для твого віку, коли юний митець ще розгублений і йому здається, ніби він найнещасніша людина у цьому світі. Прочитай — і ти зрозумієш, чоловіче, що людям було гірше. Людям було гірше! Чого це ти розкис? Чоловіче, люди не мали що їсти, сиділи в тюрмах, гнили у таборах, пропадали посеред вулиці — і творили! А ти отут розкис. Нема середовища, нема того, нема сього... До лампочки! Чуєте-чуєте, до лампочки! Після цих книг ти сміятимешся над собою і над своїми так званими невдачами.

— Дякую! — захоплено сказав Женя і взяв запилені книги. Він охайно повитирав долонею з них пилюку, почав гортати, але Хорошевський сказав, щоб дивився і читав їх удома. Він усміхнувся і додав, що ті мавпи, з якими доводиться жити, після прочитання цих книг будуть здаватися наївними смішними комашками. Женя Бублик не зрозумів. Як це можуть його знайомі і друзі після книжок стати комашками.

У кабінет обережно постукали, з-за дверей виринула голова дружини Хорошевського, вона сказала, що на стіл уже накрито, можна сідати вечеряти.

— М-да, — ствердно сказав Микола Григорович і запросив юного художника Женю Бублика до столу.

Вони перейшли у вітальню з ветхими вицвілими шпалерами сіро-жовтого кольору, кімната також була закладена книгами, підрамниками, картинами і всіляким творчим мотлохом. Сіли за стіл без скатертини, на якому стояла здоровенна каструля з черпаком і з якої підіймалася запашна пара. У глибині кімнати, на стосі книжок під стіною, флегматично сиділа миша і мало звертала увагу на присутніх. Женя Бублик здивувався, чому за нею ніхто не ганяється. Микола Григорович Хорошевський запропонував скуштувати його сливівку або калганівку, він вихвалявся, що кращої ніхто не робить у районі, не те що в місті, за старовинними родовими рецептами, не якась бормотуха для алкашів. Женя сконфузився, бо ніколи ще не пив із дорослими: в гуртожитку чи за клубом у селі — це зовсім інше, а тут — із самим викладачем, дарма, що пенсіонером! Микола Григорович важко підвівся з-за столу, мало не перевернувши свою металеву миску, і пішов на кухню, де заворкотів до дружини. Потім він повернувся з купою пляшок, горлечка яких були затиснуті між його величезними пальцями і закриті саморобними паперовими корками. Він поставив цю батарею повних пляшок на стіл біля каструлі і сказав «ось». Тим часом його дружина, згорблена старша жіночка, принесла на тарілці грубо нарізаний хліб.

— Ось бачите, Ніно Іванівно, — пожвавішав Микола Григорович, — юний талант, художник, митець, але... от досада, бідака не має одnodумців. Та й де їм тут узятися? Торгаші, спекулянти, базарники, перекупники. Хлопчина може збитися і пропасти. М-да. Бачите, який

красень! І головне ж — дитя малює! Живе у гуртожитку з неотесаними ідіотами і малює!

— Ой, та бачу, бачу, — бурчала жінка і наливала борщ у металеві тарілки. Вона поставила одну миску перед Женею, а іншу — перед чоловіком.

Женя Бублик кисло дивився на погано помиту ложку, непомітно взяв її зі столу й почав обережно нігтями здирати залишки сухої їжі, але робив це так, щоб не бачив господар. Потім він ложку ретельно витирав об свій светр, витирав ретельно, ніби полірував. Раптом Хорошевський скрикнув і несподівано викинув своєю ложкою велетенський шматок м'яса з тарілки, заляпавши бризками борщу весь стіл і навіть папку ескізів, яку Женя необережно поклав біля своєї миски. Сірий шматок вареного м'яса опинився аж біля батареї під вікном.

— Скільки можна тобі, жінко, казати: я ж харчовий маніяк! Не давай мені багато їсти! Не давай мені м'яса! Ти хочеш, щоб я геть розжирів і перестав думати? Ти хочеш моєї смерті? Скільки тобі казати! Розгодувала мене, як кабана, аж перед людьми і сусідами соромно! Скільки тобі казати?

— Ох, ну чого ти, чого ти знову завівся! Люди в хаті, а ти отаке виробляєш. Ну чого ти? Чого? — нарікала на нього жінка і, важко погойдуючись із ноги на ногу, йшла за м'ясом біля кімнатної батареї.

— Садистка!

Вони ще хвилин п'ять огризалися одне до одного, висловлюючи на адресу одне одного гнівні і довгі тиради, поки жінка не зникла за дверима своєї кімнати і не залишила їх самих. Микола Григорович мовчки налив самогонку в склянки з підозрілими плямами, і вони хильнули. Жені Бублику міцна самогонка так гепнула в голову, що він аж почервонів, скривився і ледве перевів дух. Хлопець одразу заїв самогонку борщем, гамуючи сльози, а Микола Григорович, ніби нічого не бувало, почав згадувати про своє минуле. Вони випили ще дві склянки — Женя лише половину, і Хорошевський, довгий ніс якого моментально почервонів і тримав на своєму кінчику великі окуляри, ударився у ностальгію:

— А тут раніше все було по-іншому. Було товариство. Яскраві особистості. Чудові вечори. Зустрічі. Ми тут не нудьгували. Творча компанія — це багато значить. Це осердя. М-да. Були деньки.

— Розкажіть! — захоплено вигукнув Женя, в нього очі аж заблищали від згадки про інших художників.

— А ти знаєш, що в мене була своя школа? — наблизився всім корпусом через стіл до Жені Хорошевський і запитливо застиг на його обличчі.

Женя Бублик розгубився і не знав що сказати.

— Яка школа? — тихо запитав він.

— Своя школа. Творча школа. Свій метод і своє бачення світу, — твердо сказав Хорошевський, не менш твердо киваючи після кожної рубаної фрази. Він уважно вивчав обличчя Жені Бублика, намагаючись зрозуміти, чи вразило його від почутого.

Юний художник ковтнув ложку борщу, потім другу.

— М-да, — ніби сам до себе сказав Микола Григорович і налив у склянки знову.

Вони хильнули, закусили борщем, і тут Хорошевського ніби осяяло. Він сказав уже урочистим, бадьорим голосом, від чого Женя аж переполошився:

— Знав би ти, яка у мене була учениця! Який талант! Яка вродлива дівчина! Вона робила такі роботи, що на них приїздили подивитися з Києва, а перекупники картин так і крутилися навколо, щоб їх у неї витягнути.

— Вона зараз малює?

— Звісно ж малює! Ще й як малює! Ось, недавно прислала листа, вийшла заміж, має дитину, хлопчика Іллю, три роки, написала кілька нових циклів картин.

— Так вона живе не тут?

— Ні, — раптом засумував Микола Григорович і задумано сказав: — якби ж вона жила тут. — Потім він виструнчився, ніби його осінила важлива думка, і покликав дружину. Але дружина на його голос не відгукнулася. — Ну де ж це вона? Ніно Іванівно!

— Чого тобі ще? — вийшла зі своєї кімнати дружина.

— А де отой останній лист від Валюші?

— Що?

— Я кажу: де недавній лист від Валюші?

— Від якої Валюші? — незадоволено перепитала жінка.

— Від якої-якої Валюші? — почав крутитися в кріслі і перекривляти її Хорошевський. — Від нашої єдиної, дорогої Валічки,

від нашої художниці.

— А-а-а! Від Ва-а-алічки! Секунду, він десь тут, — Ніна Іванівна взялася перекладати стоси папок, спертих на стіну, один зі стосів гепнувся на підлогу й розсипався купою паперів, від чого Микола Григорович на неї насичав.

Не маючи терпцю спостерігати, як повільно мудохається з папками дружина, він вискочив з-за столу і взявся їй допомагати, жбурляючи непотрібні папки зі словами «це — не те» вбік. Бухий Женья Бублик терпляче чекав, тримаючи ліву руку на папочці зі своїми ескізами, на якій виднілися краплини борщу. Нарешті через хвилин п'ять Микола Григорович голосно вигукнув, що знайшов, він на декілька секунд застиг на конвертом, натягнув тугіше окуляри на перенісся й повернувся на своє місце за столом. Він повагом відкрив конверт, дістав із нього білий папірець, розгорнув його і почав урочисто читати: «Дорогий мій Миколо Григоровичу!» Хорошевський читав її розповідь, що в неї все гаразд, живуть у великому селищі на Сумщині, нарешті перебралися у свою хату, чоловік завершує оздоблення другого поверху, що вони тримають чотирнадцять курей, собаку Джека, планують завести свиней. Після слів «завести свиней» Микола Григорович сказав, що це не дуже цікаво, потім мовчки пробіг очима по рядках, вигукнув «ага!» і продовжив читати:

— «Недавно я нарешті завершила цикл своїх картин, над яким працювала останні чотири роки. Пригадуєте, я Вам про нього розповідала?»

Микола Григорович поглянув на захмелілого Женю і сказав, що це чиста правда, вона і справді розповідала про свій задум, це було, здається...

— Ніно, коли це було? Коли нам спалили дачу? Так, так. Це було тоді, коли нам на Десні спалили нашу дачу.

Юного художника добряче хилило на сон, але він з усіх сил намагався слухати старого. Нарешті Хорошевський дійшов до рядків, де художниця Валя запрошувала його в гості, подивитися на славетну Сумщину, оцінити навколишні краєвиди і, можливо, намалювати один із пейзажів. Коли він закінчив читати, його окуляри, підперезані гумкою від трусів навколо шиї, знову плавно сповзли на кінчик його довгого, хрящуватого носа.

— М-да, — сказав він після читання, ніби промовив «амінь».

Хорошевський знову налив своєї чи то калганівки, чи то сливівки, але Женя Бублик запротестував, що більше пити не може, та старий мало на нього звертав уваги й перехилив свою склянку. Він лише відкусив шматочок чорного хліба і підвів погляд на Женю.

— Чоловіче, а в мене є колосальна ідея!

— Яка?

— Чи не поїхати нам у гості до Валентини?

— Що? — здригнувся від дрімоти Женя.

— Залізницею до неї їхати годин чотири-п'ять. Встанемо з самісінького ранку — та й поїдемо. Як тобі ця ідея?

— Не знаю, — закліпав очима Женя Бублик.

— Так тут, чоловіче, і знати нема чого. Виберемо зручний для нас день. Посеред ночі підемо на вокзал, сядемо в експрес і, дивись, на десяту-одинадцятую дня будемо вже у Валюші. То як? Приймається?

— Можна, — позіхнув юнак.

— От і чудово, — сказав Хорошевський і налив ще по одній.

Він знову хильнув, подивився на Женю, який хропів на столі перед порожньою мискою, поклавши голову на папку зі своїми ескізами, гукнув дружину, і вони обережно перенесли юнака на ліжко.

Микола Григорович Хорошевський і юний художник Женя Бублик через декілька днів прийшли о четвертій ночі на залізничний вокзал, купили квитки і сіли в експрес-потяг до Хутора-Михайлівського. Перших кілька годин вони куняли, але коли вагон наповнився ранковими балачками нових пасажирів, які сідали на попутних станціях, прокинулися й узялися за читання. Женя Бублик читав детектив, а Хорошевський переглядав газету. Юнак жував очима сторінки роману, але вони ніяк не лізли в голову і він одразу забував, про що йшлося. Микола Григорович час від часу сварився з газетою, лаяв авторів, потім відклав її і сказав, що такою газетою навіть дупу не варто витирати — можуть повискакувати прищі.

Вони замовили собі чай із печивом, Микола Григорович дістав пакет із бутербродами. Поснідавши, Хорошевський дивно подивився на юнака, нахилився до нього й тихо сказав:

— Бачив би ти, яка це дама.

— Хто? — удав, що не розуміє про кого йде мова.

Микола Григорович здивовано на нього поглянув, але продовжив:

— Вона там вовком виє. Художник! Тонка душа! І замужем за агрономом-свинопасом. Ти хоч розумієш, як їй важко?

— Уявляю.

— Нічого ти, чоловіче, не уявляєш, — спересердя сказав Хорошевський.

Потім він трохи дивно продовжив, що ви, Женя і Валюша, обоє молоді, сильні творчі та емоційні натури, що вам буде цікаво підтримувати стосунки. Женя уважно слухав і не перебивав. Микола Григорович сказав Жені, що між тобою й Валентиною різниця не суттєва — якихось п'ятнадцять років, вона така красива жінка, що в неї не важко навіть закохатися.

— Ти можеш їй бути потрібний, як ковток води, — знову поглянув на Женю, але той дивився у вікно на чудесні краєвиди Чернігівщини, що мигтіли рівномірними фрагментами між придорожніми білими стовпами.

Женя Бублик лічив стовпи, лічив довго, але збився. Йому набридло рахувати і він почав думати. Вдалині в полі мирно паслися ранкові корови. Так довго Женя ще не їздив. Він усю дорогу уявляв художницю Валентину, старшу від себе жінку, матір хлопчика Іллі, дружину агронома, яка мешкала в далекому краю, в невідомому селі на Сумщині, він дуже хотів побачити її картини, поговорити з нею про живопис, бо ще ні з ким із художників, окрім Миколи Григоровича, про це не говорив. Женя Бублик віз папку своїх ескізів і хвилювався, як вона сприйме його малюнки.

Вони вийшли у селищі Валентини о десятій двадцять. Сонце вже добряче припікало, і вони пішли широкою асфальтною дорогою від станції в глибину села. Хорошевський постійно бурмотів, що біля продовольчого магазинчика має бути невеличка площа з облізлим пам'ятником Леніну, потім ще три квартали ліворуч, і в невеликому провулку хата Валентини буде третьою. Вони все йшли, а Жені Бублику здавалося, що кінця цій мандрівці ніколи не буде, що вони вже не знати де опинилися. Вулицею переміщалися незнайомі люди, хто на велосипедах, хто на підводах, деякі з них дивилися на них із цікавістю, а деякі просто віталися й прямували далі.

Хорошевський і Женя знайшли потрібний провулок. Микола Григорович бурмотів собі під носа, що нічого не впізнає, дерева надто порозросталися. Біля потрібної хати вони помітили гори піску та

щобеню, певно, господарі вели будівельні роботи. Вони відчинили високу металеву хвіртку, й на них загавкала здоровенна волохата московська сторожова, прив'язана до тросу. З будинку вибіг хлопчик в одних трусиках, і Хорошевський сказав йому, щоб той покликав маму. Невдовзі вийшла жінка, коли вона підійшла до Хорошевського, то сильно здивувалася, але моментально стала веселою.

— Боже мій, дорогий Миколо Григоровичу! — кинулася йому в обійми.

— Валюшо, ось — перечитував твого останнього листа і вирішив заскочити.

— Якого листа? Отого, що я писала ще років п'ять тому? Ха-ха-ха, — голосно розсміялася Валентина і запросила гостей на веранду, бо в хаті повний розгардіяш.

На подвір'ї стояла бетономішалка, лежала купа піску та поскладана червона цегла. Валентина сказала, щоб не звертали увагу, вони з чоловіком розібрали частину старої хати і женуть три поверхи, а потім будуть перекривати, майстри десь на підході — везуть бетонні плити. Вона посадила їх за довгий стіл, що стояв посеред веранди. Стіл був закладений мисками, банками, пакетиками насіння, посудом, іншими речами. Валентина, розпитуючи в Миколи Григоровича про його життя і здоров'я Ніни Іванівни, швидко звільнила половину столу.

— Оце привіз вам, Валюшо, молоде обдарування, — показав Хорошевський на Женю, — це ху-дож-ник.

Бублик сконфузився від слова «художник» і того, як воно було вимовлене. Валентина пильно подивилася на Женю і знову дзвінко розсміялася. Вона покликала сина і сказала, щоб приніс тарілки, виделки і чарочки. Малий миттю побіг до хати.

— Ну, як ти, дорога Валюшо? — запитав Хорошевський.

— Та все добре, маю трьох діток...

— Трьох діток! — перебив її вигуком Микола Григорович.

— Так, меншенькій, Марічці, — оце на днях рочок відгуляли. Старший, Іллюшка, ну ви його знаєте...

— Да, да, Іллюшка.

— Побіг на річку рибу ловити. Зовсім від рук відбився. Середній — Максимчик. У всьому мені допомагає, — усміхнулася Валентина, підвелася й пішла на кухню за стравами.

Микола Григорович сидів на лаві, задоволено цмулив домашній квас і підморгував Жені, що все добре. Женя також попивав квас і оглядав подвір'я, яке йому нагадало його рідне. Валентина поставила на стіл голубці, нарізку ковбаси й шинки, малосольні огірочки, домашній хліб, а також пляшку сливової наливки, яку завжди полюбляв Микола Григорович.

Тільки вони сіли за стіл і пережили по чарочці, як прибіг Максимчик:

— Ма, Марічка проснулася.

— Добре, добре, я щас, іди з нею поіграй, — сказала вона синові суржиком, а не літературною, якою розмовляла з Хорошевським.

Хорошевський почав розповідати, що юного художника Женю розпирає цікавість — так він хоче побачити картини Валентини. Господиня знову усміхнулася, але вже трохи в'яло, погладила Бублика по голові й сказала, що картин більше нема. Микола Григорович перестав жувати.

— Як це нема?

— Вот так. Продала. В нас тут відкривала супруга першого секретаря музичну школу, так дівчата — директриса і завуч — зробили мою персональну виставку. Секретарова ходила по школі з делегацією, навіть мою виставку відвідала, словом їй так усе сподобалося, що вона рішила купити усю колекцію.

— І ти нічого собі не лишила?!

— Нічогісінько, дорогий Миколо Григоровичу. Вся колекція, двадцять дві картини — все продала. Зате тепер маю на що хату закінчити. Нас багато — треба більше місця.

— І що? Та кікімора все купила? Все-все?

— Так, усі картини.

Хорошевський аж потух від почутого. Він настільки швидко перемінився, що Валентина занепокоїлася, чи не стало йому часом погано. Женя лише кліпав очима і доїдав другого голубця.

— Мамо, Марійка тиснеться і какає, — знову прибіг малий.

— Іду вже, іду.

Микола Григорович сказав, що Женя привіз свої ескізи і мріє почути оцінку. Валентина знову добродушно розсміялася, оголюючи свої білосніжні зуби, і сказала, що з неї поганий критик, але малюнки подивиться залюбки. Тільки-но Женя почав викладати свої малюнки

на стіл, як прийшов чоловік Валентини. Він з'явився настільки тихо і несподівано, що Женя аж злякався. Помітивши Хорошевського, чоловік Валентини ніби крізь зуби процідив «добрий день», миттєво почервонів, побуряковів і пішов із подвір'я та зник за воротами. Валентина, провівши його постать поглядом, знову засміялася.

— Що це з ним? — здивовано запитав Микола Григорович.

— А хто його знає, — відповіла Валентина.

Тільки вона взяла перший малюнок Жені, як знову прибіг Максимко:

— Ма, Марічка покакала і плаче.

— Іду, — втомлено сказала Валентина і підвелася.

Хорошевський поглянув на годинник і сказав Жені, що через три години буде потяг додому. Валентина невдовзі повернулася, тримаючи дитину на руках, загорнуту в білу пелюшку. Синьооке дитя, схоже на маму, мугикало й плавно махало кистями рук. Хорошевський пожартував, що з доньки, певно, вийде диригент. Валентина сміялася, потім дістала з-за пазухи халату свою розкішну праву цицьку з темним масивним соском і взялася годувати дитину. Женя тихцем оглядав вроду Валентини, і вона йому подобалася. Потім вони пили чай і їли піріжки з абрикосовим варенням, довго згадували минуле і сміялися. Хорошевський постійно пив сливову наливочку і трішки захмелів, його великий тонкий ніс знову почервонів і став схожим на вареного рака. Несподівано загуркотіла техніка, прийшли майстри, якими командував чоловік Валентини, і всі вони розвантажували бетонні плити, які подавав кран. Шум був настільки нестерпним, що гості перейшли до хати. Хорошевський нетерпляче поглядав на годинника, до експреса залишилось мало часу — пора вирушати.

Проводжати гостей вийшла Валентина, Максимко та навіть Марічка в колясці, яку намагався везти братик, але мати все одно тримала коляску за ручку. Вони дійшли лише до продовольчого магазину, бо Максимко пожалівся, що в нього вже болять ноги. Валентина обняла Хорошевського і Женю на прощання, а останньому сказала, щоб не відступав і не покидав малювати. Микола Григорович гукнув їй, коли чекати на нові картини, але вона знову лише дзвінко розсміялася і махнула рукою.

— Дивовижна жінка, — пробурмотів Хорошевський, спостерігаючи, як вона віддалялася з коляскою.

2

До квартири Євгена Дмитровича подзвонив високий худючий юнак у навушниках, який щойно вийшов із ліфта. Він був одягнутий у помаранчеві штани в обтяжку, сині кросівки і легку шкіряну курточку. В його правій брові було три срібних пірсинги, юнак тримав під пахвою велику папку альбомного типу. Двері відчинила висока, з пофарбованим у попелястий колір і закрученим волоссям, пані Марія Антонівна. Усміхнувшись і оглянувши юнака, вона запитала:

— Ви, напевно, Коля? З училища культури? Проходьте, Євген Дмитрович чекає на вас.

— Я — Коля. Здрасті.

Коля невпевнено ступив через поріг квартири в панельній дев'ятиповерхівці, в темному коридорі помітив невеликий гардероб. Він вимкнув плеєр, витягнув із вух внутрішні чорні навушники, скинув шкіряну курточку. До нього у домашньому спортивному костюмі вийшов Євген Дмитрович, він радо привітався, обійняв юнака, поплескав по плечах і запросив у свій робочий кабінет.

— Ви захопили свої акварелі?

— Ага, — знітився Коля.

— Знаєте, на перший погляд акварель — дуже проста техніка і за неї, як правило, мало хто береться. Наївно думають, що це лише для дітей у школі, — говорив Євген Дмитрович, поки вони прямували до кабінету, обставленого охайними дерев'яними стелажми та обвішаного невеликими картинами.

Коля захоплено стовбичив посеред кабінету і розглядав роботи на стінах: графіку, ескізи, картини, написані олією, деякі роботи колажного типу, де використовувалося скло, дерево, метал. Він уважно дивився на роботи й теми, і половина з них йому здавалися або найвними, або повним ацтоєм.

— Тут я тримаю переважно малі роботи, більші — в залі. Зверніть увагу на це, — показав Євген Дмитрович на кілька робіт однакової форми та однакового стилю й виконання, — це графіка на склі, я сам це придумав, хоча знаю художників, які в ній працюють в інших містах.

— Ж-и-р! — захоплено сказав Коля.

— Що?

— Класно. Ну, то їсть дуже гарно.

Євген Дмитрович посадив Колю на невеликий диван, а сам сів на стілець біля письмового столу. Він уважно й мовчки дивився на кожну акварель, деякі відкладав, потім знову до них повертався, іноді його права густа чорна брова від подиву підіймалася вгору. Зайшла дружина, принесла тацю з бутербродами, чайничком і чашками, поставила на стіл. Євген Дмитрович попросив її ще принести лимонного лікерчику, але вона на нього здивовано поглянула і сказала, що Коля — ще хлопчик. Він її заспокоїв, що нічого страшного — з ним трішки можна.

— Лікерчик, люба, не завадить. Бачиш — він весь переживає, — поглянув на хлопця та усміхнувся.

Коля знітився ще більше й почервонів. Євген Дмитрович насторожився від неприємного запаху, який наповнював кімнату, поглянув на брудні світлі шкарпетки Колі й відчинив кватирку. Марія Антонівна принесла тонку високу пляшку лікерчику з чарочками. За лікерчиком вони розговорилися. Коля зізнався, що малює більше в комп'ютерних програмах, на спеціальному планшеті, просто спробував малювати натурально, так би мовити, тому обрав акварелі, але планує перейти на олію і хоче опанувати класичну техніку, бо має чимало задумів: мріє поєднати класичні сюжети з техногенними штуками.

— Античні статуї та ядерні заводи, — усміхнувся Євген Дмитрович.

— Мене цікавить постмодернізм.

Євген Дмитрович трохи набундючився і кисло подумав: ще не має уявлення про прерафаелітів, а вже лізе в постмодерністи. Він почав обережно розпитувати Колю про життя: навчання, друзів, хобі, запитував, чи має час на малювання, чи розуміють це друзі.

— Та не — малюю я дуже мало, мені більше музика нравиця. У нас є своя група, ми експериментуємо, мішаємо джаз, реп, блюз, усе, що можна тільки намішати, пробуємо писати електронну музику, — захоплено розповів Коля.

Євген Дмитрович неуважно все це слухав і нічого не зрозумів; він знову поглянув на акварелі Колі і не побачив там ні образів, ні тем, нічого: це були якісь скажені, хаотичні маски, які мішалися кольорами і не відповідали його уявленням ні про композицію, ні про глибину, ні про стилі. Він з ностальгією почав розповідати, яким було творче

середовище в місті двадцять років тому, який це був прекрасний час, які були вечори та обговорення.

— А ви знаєте, що в мене була своя школа? — обережно наблизився він до Колі і пильно подивився йому в очі.

— Школа? Яка школа? — перепитав він, але знову відволікся на картини, — ця картина прикольна, тут гарно вийшло небо.

— Школа як метод, якого дотримуються твої послідовники, — сказав Євген Дмитрович, намагаючись своїм голосом надати глибини цим словам.

— Школа? О, не — то не для мене. Нада робити щось прикольне, нове, щоб усіх від цього ковбасило, — сказав Коля, сьорбаючи лікер.

Євген Дмитрович знову затих, не знаючи що казати. Потім він згадав Ларису, яку вже не бачив багато років, і розповів про неї Колі, що колись в училищі культури вчилася дівчина — справжній самородок, малювала так, що збігалось все місто дивитися на її роботи. Коля уважно слухав і сказав, що в них на курсі також є така — Маша Підгулько, малює так, що кожному дасть фору, але дуже сильно закладає, переп'є любого в общазі. Євген Дмитрович незадоволено пробурмотів собі під ніс кілька нерозбірливих фраз. Йому ця розмова все більше не подобалася. Враз він пожвавився і запропонував Колі поїхати до Лариси — це тут, лише три-чотири станції залізницею — і вже її село.

Коля, оглядаючи стіни з роботами Євгена Дмитровича та його учнів, мимоволі кинув:

— Та не — в село я не їздок, там всюда грязюка, кроси можна запачкати.

Коли він пішов, Євген Дмитрович ще довго гортав його акварелі, в яких ні хріна не розумів, і думав про те, куди котиться світ. Хатинки, берізки, хмарки, річечки йому були рідніші на картинах художників, аніж незрозумілі плями, лінії, написи й фігури. Він на Колю не ображався, йому було прикро, що його власний час давно минув.

У кабінет непомітно зайшла Марія Антонівна, вона підійшла ззаду до чоловіка, який так і залишився сидіти за столом, й поклала йому руки на плечі. З-за його спини вона дивилася на незрозумілі акварелі Колі й усміхалася:

— Оце згадала чомусь покійного Миколу Григоровича... Боже, і якими ж придурками ви були, як згадаю — реготати хочеться.

— Чого це придурками? — незадоволено пробурчав чоловік, потім обернувся до дружини та усміхнувся.

— Але як тоді все було по-іншому, навіть не віриться, що це було з нами. Правда? Все тепер, ніби в тумані. Таке враження, ще трохи — і взагалі все зникне, ніби й ніколи не було.

— Ти так думаєш?

— Не знаю. Чогось так подумалось.

— Ми — не перші і не останні.

— Були часи, — усміхнулася вона задумано й поцілувала чоловіка в сиву голову.

— Пустеля. Але в пустелі також люди живуть, — погладив він руку дружини.

2 квітня 2013, Новосілки

Генеральські тьотки

Він зайшов у великий, просторий кабінет із низкою робочих столів і працівників, мовчазний, непривітний, заклопотаний. Хлопці і дівчата відірвали очі від моніторів і подивилися на літнього завідувача відділу. Він стояв у розстібнутому темно-зеленому пальті, ледве перевів подих, але потім трохи попустив вишневу краватку, розшпилів верхній гудзик сорочки і подивився на свого заступника, який зайшов за кілька хвилин до нього і саме читав роздруківку біля одного зі столів.

— Слава, де наш похоронний календар?

Сорокарічний коротко стрижений брюнет відірвався від роздруківки, скинув окуляри:

— Я зняв. А що?

— А як ти думаєш?

— Знову? — здивувався Слава.

— Так, Ярославе Дмитровичу, знову.

Слава розсіявся.

— Діставай календар і вішай на стіну — він як ніколи актуальний, — також усміхнувся завідувач відділу.

— І як же це сталося?

— Не питай. Поки ти прохолоджувався у середземноморській відпустці, нам знову підкинули двох чортових відьом, — сказав Ігор Матвійович.

Співробітники заворушилися, почали перешіптуватися й уважно їх слухати.

— Кого? — перепитав Слава.

— Кого-кого — цих чортових генеральських тьоток. Двох лише недавно спровадили — одну на пенсію, а іншу Господь прибрав. Прости, Господи... — перехрестився він. — А тепер знову! Все повернулося на круги своя.

— Значить — це наша доля, — усміхнувся Слава.

— Доля... Зробили з відділу якесь чистилище для тьоток... — ледве стримувався Ігор Матвійович.

Він скинув з себе шарфика, пальто й продовжив:

— Вони ж ні хріна робити не вміють. Хто за них працюватиме? Знову ми? Знову наша молодь? Їх повикидали з інших робіт, бо вже,

певно, всіх добряче дістали, а на завершення прислали до нас — помирати! Цей дурдом триває вже двадцять років! Двадцять років я чекаю, коли цих тьоток нам більше не постачатимуть! Кожен директор мені каже, що більше такого не буде, але все одно їх підсаджують! Директори міняються, а з ними і тьотки.

Ярослав Дмитрович його заспокоював і казав, що нічого страшного, переживемо. Співробітники, декілька тридцятилітніх хлопців і двоє дівчат, презирнулися й почали стежити за Ігорем Матвійовичем. Вони навіть трішки усміхалися, бо історія з «генеральськими тьотками», як їх зневажливо називав завідувач відділу, була його найболючішим місцем і відділ до неї вже звик. Час від часу керівництво прилаштовувало у відділ перебути до пенсії або коханок, або дружин, або вдів чи родичок якихось загадкових генералів-силовиків чи високопосадовців.

Ігор Матвійович покликав Ярослава Дмитровича та ще одного співробітника до себе в кабінет. Поки завідувач відділу бурчав, вішаючи своє пальто в шафу, поки він розчісувався і мостився за своїм столом, Ярослав Дмитрович з іншим співробітником дістали саморобний календар і прикріпили його до стіни — одразу навпроти столу Ігоря Матвійовича. На календарі виставлені роки, починаючи з тисяча дев'ятсот дев'яносто другого, під кожним роком декілька рядків, у яких записувалися слова «Білочка», «Клуша», «Духовка», «Бультер'єр», «Дракула», «Я-не-такая-я-жду-трамвая», «Бліда поганка» та інші. Це все були клички «генеральських тьоток», які їм присвоювалися завідувачем та співробітниками поза їхні очі. Напроти кожної клички стояли значки: «в» — вибула, або «†» — померла.

Багатьох із цих генеральських тьоток Ярослав Дмитрович й більшість співробітників не застали. Білочка(†) — померла у тисяча дев'ятсот дев'яносто другому році, про неї лише відомо, що вона була колишньою утриманкою-коханкою одного з впливових і покійних соратників Щербицького, яка потрапила у відділ моніторингу та обробки даних доживати до пенсійного віку, щоб вийти на пенсію держслужбовцем. Ярослав Дмитрович туманно знав, що це була енергійна, худорлява, шустра жіночка, яка колись була дуже красивою і любила носити одяг гарячо-помаранчевих, рудих кольорів, за що її і прозвали «білочкою». Клуша(в) — вийшла на пенсію в тисяча дев'ятсот дев'яносто четвертому році, але про неї мало що було

відомо, ветеранам відділу вона запам'яталася тим, що була трохи забрьоханою, затурканою жіночкою. Так само майже нічого не було відомо про Духовку(в), яка також пішла на пенсію, але в тисяча дев'ятсот дев'яносто сьомому році. Духовка дуже любила пекти пиріжки й піцу і постійно всіх пригощала, але користі від неї по роботі не було жодної.

Після них прийшли справжні відьми, одразу дві — Бультер'єр і Дракула. Малоросла, збита, м'язиста жіночка зі скляними очима Бультер'єр(†), яка померла на початку двохтисячних, і бліда, висока, мов баскетболіст, пофарбована в дикий чорний колір із такими ж дико-чорними нафарбованими віями Дракула(в), яка пішла на пенсію у дві тисячі четвертому році, якраз напередодні Помаранчевої революції. Вони одразу створили коаліцію і захотіли скинути керівника відділу з єдиною метою: щоб підрозділ очолила Бультер'єр. Ці жіночки так усіх допікали, хамили колегам, без причин сварилися, плели інтриги, що, фактично, зіпсували нормальну робочу атмосферу. Вони намагалися перетягнути на свій бік рядових співробітників, постійно доносили керівництву, тиснули через серйозних тузів навіть на директора Центру, який спересердя викликав до себе керівника відділу й розпитував, що там у вас за бардак, чого вони постійно жаліються, на мене вже тиснуть дуже впливові люди. Керівник відділу усміхався й казав, що ці жіночки хочуть керувати відділом, а його, керівника, та заступника, Ярослава Дмитровича, посунути.

— Але ж це неможливо, — здивовано сказав директор.

— Звісно ж, що це маразм, — підтвердив Ігор Матвійович.

— Людина без вченого ступеня не може очолювати такий підрозділ. Це чітко сказано у Статуті.

— Вони хочуть переписати Статут, — усміхнувся Ігор Матвійович.

— Як це?

— А ось так — зібрати всіх нас — і змусити під них переробити Статут.

— Це державний орган, а не лавочка. На це ніхто не піде, — усміхнувся директор, — дурдом.

Дракула і Бультер'єр зрозуміли, що відділ їм не захопити, і відразу змінили тактику. Спершу вони притихли, бо «впливові дзвінки» нічого не вирішували, ходили вправно на роботу, сиділи з дев'ятої до вісімнадцятої, ляпали язиками, пили каву з булочками, бігали час від

часу на перекур, але так нічого і не робили. Тим часом стало зрозуміло, що їх необхідно інтегрувати в роботу. Керівник відділу дав Дракулі завдання підготувати аналітичну записку щодо річних рішень, програм і положень органів державної влади в царині міграції. Від слів «аналітична записка» Дракула відразу розгубилася, її бліде лице моментально почервоніло, а від слова «міграція» їй взагалі стало зле.

Дракула моментально опанувала себе, вона виструнчилась, підвела голову, висунувши підборіддя, й твердим і чітким голосом сказала:

— На якій підставі ви даєте мені таке доручення?

— На підставі того, що це відповідає вашим посадовим обов'язкам.

— Чому нема наказу про це доручення? — не відступала Дракула.

— Тому що для такого поточного, планового завдання жодних наказів не потрібно, — усміхнувся завідувач відділу.

— Я маю право дізнатися про мої обов'язки?

— Ви вже стільки часу тут працюєте — про них давно треба було дізнатися.

— І де я маю про це дізнатися? — нервово посміхалася Дракула, кров'яні судини на її шиї від люті аж пульсували.

— Обов'язки виписані в посадових інструкціях. Мене дивує, що ви, як держслужбовець із багатолітнім стажем роботи, який перейшов до нас із поважного міністерства, про це нічого не знаєте.

— Не вам судити — що я знаю, а що ні!

Ігор Матвійович усміхнувся і зі співчуттям розвів руками.

— У яких ще інструкціях це написано? Чого я про це нічого не знала раніше? — знову запалилася Дракула.

— Коли вас брали на роботу — ви розписалися під тим, що ознайомлені зі своїми посадовими інструкціями.

Дракула фиркнула, різко розвернулася й гримнула дверима.

З Бультер'ером ситуація виникла трішки простіша, дізнавшись від Дракули про несподіваний поворот подій, вона сама прийшла до Ігоря Матвійовича й запитала про доручення. Завідувач відділу усміхнувся й доручив їй підготувати моніторинг рішень органів влади різних рівнів у царині науки за поточний рік. Бультер'ер так само переполошилася, але більше від слова «моніторинг».

Через місяць Дракула здала свій текст незрозуміло про що, який не був схожим ні на аналітичну записку, ні на жоден інший жанр. Так само Бультер'ер — ця жіночка скинула на робочу електронну пошту

Ігоря Матвійовича з десятків посилок на урядовий портал і портали кількох міністерств із приписом «там є декілька положень і програм». Ігор Матвійович ментально викликав двох молодих співробітників і передоручив доручення Дракули і Бультер'єра з дедлайном — три дні. Через три дні в нього на столі лежала добротна аналітична записка та моніторинг. Він викликав Дракулу та Бультер'єра і запропонував цим жіночкам зробити звіт за зроблену місячну роботу.

Дракула знову показала кігті:

— На якій підставі ви вимагаєте в мене звіт?

— Це обумовлено в посадових інструкціях. Прочитати? Вони в мене є роздруковані... — усміхнувся він.

— Ні, дякую.

Завідувач відділу показав їм, як би мали виглядати документи, яких вони не змогли підготувати. Бультер'єр гортала вісімнадцятисторінковий моніторинг, зроблений молодим спеціалістом, який лише рік працював після закінчення університету, а Дракула гортала семисторінкову аналітичну записку і її бліде лице знову наливалось кров'ю. Вона гнівно прошипіла, що ми сюди прийшли на державну службу, а не писати якісь дурні моніторинги та аналітичні записки. Після цього вони більше з ним не віталися й поводитися так, ніби його не існує. Вони ігнорували засідання відділу, а коли завідувач заходив у кабінет, де сидів увесь підрозділ, демонстративно вставали й виходили.

Генеральські тьотки влаштовували істеріку, коли отримували зарплату. Вони оскаженіло накидалися на завідувача відділу з криками, чого їм мало нарахували, чого нема надбавок і премій, як у інших співробітників. Ігор Матвійович лише співчутливо розводив руками і відповідав, що інші співробітники працюють, у них є значні досягнення, результати їхньої праці відомі керівництву, а роздавати премії та надбавки за незрозуміло які «високі досягнення» — це не в його компетенції, і що він не має права розтринькувати бюджетні кошти не за призначенням, бо це, по-перше, неморально, а по-друге, незаконно. Бультер'єр і Дракула вилетіли із його кабінету, немов ошпарені. Тиждень їх ніхто не бачив, навіть жодних чуток про них не було. Заклопотаний директор пообіцяв, що ситуацію вирішить. Невдовзі генеральських тьоток із відділу прибрали і перевели в інший підрозділ, але формально вони числилися у відділі й надалі.

Полегшенню колективу не було меж. Усі сміялися, згадували про генеральських тьоток і щиро з них кепкували. Бультер'єр і Дракула переїхали зі своїми пожитками на інший поверх, при зустрічі з працівниками відділу вони не віталися і дивилися на них, ніби крізь скло. Завідувач відділу сказав, що ми все одно занесемо їх у наш славний календар, адже й вони — частина нашої героїчної трудової історії.

Невдовзі, через місяців сім-вісім, так само несподівано їм на голову звалилася мовчазна літня жіночка. Коли директор завів про неї мову, то аж розсміявся, розуміючи весь абсурд ситуації. Жіночку прийняли мужньо і з розумінням, натякнули — щоб не каламутила воду. Це була Оксана Георгіївна, до якої згодом приклеїлося прізвисько «Я-не-такая-я-жду-трамвая». Оксана Георгіївна була дуже тихою, неконфліктною та привітною людиною, вона ніколи не показувала ініціативу, але з турботою й теплом ставилася до інших співробітників. У неї була маленька слабкість — вона страшенно любила поезію і на її робочому столі стояли томики російських поетів Срібної доби, а також Володимира Сосюри і Максима Рильського. Коли в неї запитували, то її реакція була трохи меланхолійно-автистичною, ніби її силоміць виривали з невідомого й незримого світу, в якому вона щойно перебувала думками і не хотіла його покидати. За це їй і дали відповідне прізвисько. Коли про неї дізналися Бультер'єр і Дракула, то відразу почали набиватися їй у подружки, певно, намагаючись долучити її до своїх пліток, які вони й надалі розпускали про відділ. Але ця жіночка залишилася байдужою до цих ініціатив і невдовзі її залишили в спокої.

Втім, любов до поезії в ній дивним чином гармоніювала з бюрократичною педантичністю, що нікому не вкладалося в голову. Одним словом, помітивши цю рису, завідувач відділу повністю перекинув на її плечі діловодство підрозділу, з чим вона справлялася блискуче. Цю «генеральську тьотку» відділ найбільше цінував, і коли вона пішла на пенсію — це чомусь сталося дуже швидко, — в календарі прибуття і вибуття генеральських тьоток прізвисько «Я-не-такая-я-жду-трамвая» було перекреслено і над ним дописано «Оксана Георгіївна Олійник».

Через рік їм підсунули нову тьотку — дружину якогось генерала спецслужб, яка була дуже неприступна на вигляд. Видно, що їй відразу

не сподобались ні колектив, ні її статус, ні ситуація загалом, у якій вона опинилася. Вона майже ні з ким не говорила, поводитися підкреслено дистанційовано, у керівництва вимагала, щоб їй дали кімнату на першому поверсі, бо через хворобу легень їй важко підійматися сходами. Над своїм робочим місцем на стіні вона демонстративно повісила відомчий календар головного управління контррозвідки. «Мабуть, для устрашенія», — жартували у відділі. Три місяці вона добивала завідувача відділу та директора за кімнату, і її нарешті переселили в невелику вузьку комірчину на першому поверсі, де ледве вміщувався один стіл і шафа. Тьотка також ігнорувала засідання відділу й поводитися так, ніби їх не існує. Взагалі було не зрозуміло, чим вона займається і перед ким звітується за роботу, хоча її щодня бачили — вона ходила в туалет, ходила мити свою чашечку кави, виходила на обід, іноді заходила в інші відділи, де в неї завелися приятельки.

Прізвисько «Бліда поганка» до неї прикріпилося несподівано: вона запросила на свій день народження — в актовий зал Центру — невелике коло співробітників, переважно директора, його заступників і завідувачів відділів. Ігор Матвійович і Ярослав Дмитрович також туди потрапили. Усі пили шампанське, вино, коньяк, закусували різними салатиками, бутербродами, нарізаними шинками, ковбасами, сиром, фруктами. Але після цього банкету декільком співробітникам, а серед них Ігорю Матвійовичу та Ярославу Дмитровичу, стало геть зле зі шлунком.

Ігор Матвійович сказав:

— Відьма.

Ярослав Дмитрович додав:

— Бліда поганка.

— Славо, точно! Бліда поганка! Зриш у корінь, — пожвавився завідувач відділу й випив пігулку від болю у шлунку.

Роки минали. Бультер'єр, яка перенесла інсульт і яку страшна хвороба наполовину паралізувала, несподівано померла. Дракула ще раніше пішла на пенсію, так жодного разу більше і не привітавшись із працівниками відділу. Бліду Поганку перевели працювати в іншу державну установу. Було ще декілька генеральських тьоток, але вони також непомітно з'явилися нізвідки і так само непомітно зникли,

певно, відчуваючи не свій формат праці, або ж ішли з інших, невідомих нікому, причин.

Після навали генеральських тьоток наступило затишшя. Якраз до сьогоднішнього дня, коли Ярослав Дмитрович тільки-но вийшов із відпустки.

— Так чого ж це я тебе покликав? — задумався Ігор Матвійович і показав Ярославу Дмитровичу на крісло.

— Ви казали про мій кабінет. Скільки там є місць.

— Усе вірно. Так от, до нас уже приписали нових тьоток. Одну я вже відшив — її перекинуть на сусідній відділ. Але от інша виявилася не по зубах, словом, навіть директор навідріз відмовився про неї говорити. Блатняк конкретний, що тут ще скажеш. Так от, Славо, я оце подивився на свій доленосний трудовий шлях. Мені вже п'ятдесят восьмий пішов. Я вже трохи натерпівся. Бери, друже, генеральську тьотку під своє крило, роби з нею що хочеш, хоч любов'ю займайся — ну, тільки не в робочий час і не на території. Це я, звісно, жартую.

— До чого ви хилите? — усміхнувся Ярослав Дмитрович.

— Забирай її до себе, я не маю де цю тьотку навіть примостити. Хочеш — зроби її своєю помічницею, хочеш — припахай як слід. Роби все, що тобі заманеться. Я вже старий із ними воювати.

Генеральська тьотка з'явилася в кабінет Ярослава Дмитровича наступного дня, з самого ранку. Кабінет одразу наповнився її дикими солодко-в'їдливими парфумами. Вона була пофарбованою в крикливо-фіолетовий колір і на голові носила якусь зачіску-клумбу. Подвійне підборіддя, напіврозкриті очі, стиснуті губи не віщували для Ярослава Дмитровича нічого доброго. Вона сухо привіталася, представилася Антоніною Річардівною. «Ясний пень, така грізна і не Річардівна», — подумав Слава. Генеральська тьотка подивилася на порожній стіл, який принесли лише вчора під вечір, і накинулася з купою обурених запитань.

— Чому моє робоче місце й досі не облаштоване?

— Я не відповідаю за облаштування робочих місць, — усміхнувся Ярослав Дмитрович.

— А за що ви відповідаєте?

— Я є вашим безпосереднім керівництвом.

— У такому разі вам необхідно подбати, щоб робочі місця ваших працівників були облаштовані належним чином.

— Вони і так облаштовуються належним чином.

— Тоді нехай мені принесуть мій комп'ютер, телефон, канцелярське причандалля, лампу для читання, аудіоколонки, течки для паперів, усе необхідне для праці.

— Похвально бачити, коли людина так рветься працювати.

— Я не вбачаю тут нічого смішного, — сказало подвійне підборіддя.

— Коли вам облаштують місце — на вас чекає дуже відповідальне завдання.

— Яке ще завдання? — насторожилася Антоніна Річардівна.

— На вас чекає дуже відповідальне завдання — підготовка моніторингу.

— Якого ще моніторингу? — насторожилосся подвійне підборіддя.

— Моніторингу рішень в освітній сфері, які діють у країнах Європейського Союзу.

— Якого Європейського Союзу? Мені нічого такого не казали. Я не повинна такого робити... Що це все означає?

— Це означає, що ви будете моніторити ситуацію, вивчаючи іноземні сайти освітніх та урядових організацій, будете робити узагальнення, компонувати матеріал по темах, головну суть викладати в коротких резюме і так далі.

Антоніна Річардівна обурено витріщила на нього очі, вона цілий робочий день лопотіла про свою важливість, про те, коли, де і ким вона працювала, а Ярослав Дмитрович лише усміхався, казав «чудово» і висловив сподівання, що цей вагомий досвід знадобиться у подальшій роботі.

Додому він прийшов геть виснажений, голова від порожніх розмов розколювалася. Він повечеряв, випив знеболювальне і ліг спати. Ярославу Дмитровичу наснився дивний сон, ніби в нічному небі пролітає згряя генеральських тьоток, у них очі світяться, ніби автомобільні фари, а роти й обличчя розмальовані фіолетово-червоними кольорами, наче в якоїсь західної рок-групи далеких вісімдесятих. Крізь сон він запитав, чому в Біблії не сказано: «...І прийдуть по тебе генеральські тьотки».

10 квітня 2013, Київ

Улюбленець Розенкранц

Студентка Софійка Омельянчик, тиха кароока дівчина з Волині, буквально була зачарована молодим викладачем Денисом Мадяром, із яким чимало її подруг і знайомих почувалися на короткій нозі, і кому він, коли виникала міцна дружба, дозволяв себе називати «Ден». Ясна річ, такі стосунки виникали не відразу, а мали тривалу історію симпатії, зближення, коли люди все більше проникають у внутрішній світ одне одного й потреба часто спілкуватися стає незворотною.

Ден був яскравим лектором — начитаним, обізнаним із темою, володів кількома іноземними мовами, непогано орієнтувався в закордонних джерелах, багато читав, допомагав із необхідною літературою студентам, емайлом постійно розсилав статті-новинки, а на семінарських заняттях, колоквиумах та екзаменах був демократичним і не валив людину, як це іноді робили відверті циніки та злюки, які до студентів ставляться зневажливо. Ден постійно, як він сам любив казати, «модернізував» свої лекції, посилював слабші місця, поновлював цікавими деталями, фактами, ідеями, через що його дуже любили слухати і через що він завжди займав перші позиції у негласному рейтингу викладачів університету. Про нього з року в рік передавалася легенда: наче він ще жодного разу молодшим курсам не прочитав «однакову» лекцію, яку раніше слухали студенти, що вже випустилися. Також він був блискучим актором, іноді грав в університетському аматорському театрі, чимало студенток ішли на постановки, аби побачити, як він грав персонажів Володимира Винниченка, Миколи Куліша, Бернарда Шоу. Але величезний фурор він зробив як актор, коли грав Розенкранца за п'єсою «Розенкранц і Гільденстерн мертві» Тома Стоппарда. Дівчат він просто підкорив, і після цієї вистави його почали називати Розенкранцом, вони часто сипали цитатами з цієї п'єси, навіть виробили «свою» шифровану мову.

— Він грає — просто блискуче! — говорив колега з його кафедри.

— А як він вправно підкидає монетку! — шепотіла лаборантка, глухувата жінка передпенсійного віку.

— Це не він підкидав монетку, а Гільденстерн — отой студент із історичного факультету!

— А ми про кого зараз говорили?

— Ми говорили про Розенкранца. Про нашого Дениса Мадяра.

— О, Денис Олегович! Він чудовий актор! Так! — почервонівши, залопотіла вона язиком.

Софійка Омельянчик також захопилася Деном Розенкранцом. Щоправда, старшокурсниця Марта, з якою вона познайомилася в бібліотеці і заприятелювала, вислухавши дифірамби Софійки на адресу викладача, скептично посміхнулася й сказала, що він не той, за кого себе видає, і весь його трюп про фемінізм і все інше — награне, щоб подобатися наївним дурепам. Софійка спалахнула і навіть трохи посварилася з Мартою, вони більше до цієї теми не поверталися, але кожен залишився при своїй думці. Вона настільки затамувала образу на подругу, що довго з нею не спілкувалася, прохолодні й напружені стосунки між подругами ставали настільки нестерпними, що на них звертали увагу їхні спільні знайомі.

Софійка Омельянчик іноді заздрила своїм подругам, які часто ходили з Деном на каву або ж у паб — випити пива з кунжутом, горішками чи смаженими кільцями цибулі. Вона уважно слухала їхні захоплені розповіді про нього, деякі з її подруг були в нього закохані, намагалися фліртувати з ним, дуже часто про нього згадували, цитували його вислови, любили розповідати про їхні зустрічі і навіть обговорювали плітки, які стосувалися приватного життя викладача. Одне слово — він був справжня зірка факультету й вигідно вирізнявся на тлі викладачів старшого покоління, трохи втомлених, засмиканих, драгівливих, які були не лише нецікавими, а й безнадійно ретроградними.

Софійка пригадує, як на День студента вона пішла з близькими подругами, переважно однокурсницями, в один із пабів біля університету. Тоді веселою дівочою компанією вони там напилися текіли і в них усіх від радощів і збудження розплелися язики й фантазії. Особливо відзначилася Маріанна зі старшого курсу, яка вже до пабу була трохи під мухою — в рекламній конторі, де підзаробляла після навчання, вітала з днем народженням співробітницю, а текіла зробила її ще веселішою.

— Ах, дівочки, я його так хочу, що це просто триндець, — сказала вона, і всі залилися сміхом.

До контркультурних вибриків і жартів Маріанни усі вже звикли, але й були такі, особливо з молодших курсів, які подібне чули вперше і дивувалися.

— Він одружений, — нагадала одна з таких.

— А в одружених більше не стоїть? — запитала буха Маріанна і знову вибухнула сміхом.

Дівчата розреготалися, а Маріанна, закуривши тонку довгу цигарку, поставила лікті на стіл, збуджено жестикулювала й продовжувала:

— Я ж не збираюся його забирати. Тільки покористуюся і все. Я ж розумію, що Денис Олегович — попри те, що фемініст і ліберал, — чудовий сім'янин і завжди вчасно приходиться додому. Хоча в нашому місті нема де особливо розгулятися.

— Ну, сім'я — це вже пережиток. Концентраційний табір для тих, хто стомився жити, — підхопила інша з бухих подруг.

— Так! Маро, забирай його! Забирай! — вигукнула ще інша.

Дівчата знову голосно засміялися, а потім несподівано звернули увагу на Софійку, чого це вона постійно мовчить і ніяк не доп'є свою мінеральну воду.

— Ану, давай, розкажуй нам про свої сексуальні фантазії! У тебе є сексуальні фантазії щодо Дениса Олеговича? — і весь стіл знову вибухнув реготом і вчепився до неї з іншими іронічними запитаннями.

Софійка знітилася, несміливо усміхнулася й зізналася, що писатиме в нього курсову роботу. Дівчата знову голосно зареготали. Офіціант приніс другу пляшку текіли, лимони, помідори-чері й соки.

— Це тепер так називається — писати курсову роботу. Оце так сексуальна фантазія! — Маріанна від сміху аж сповзла під стіл, і її ледве впіймали за руки.

— Колеги, з'явилося дуже блискуче дослідження... — почала імітувати голос Дена інша подруга, від чого дівчата знову залилися реготом. — Колеги, декого з вас я так мрію... ха-ха-ха, побачити знову, ха-ха-ха.

Софійка дивилася на них бухих і кисло усміхалася, оскільки вона не вживала алкоголь, то завжди почувалася трохи незручно, коли сиділа за одним столом із захмелілими.

— То кажеш — будеш писати в нього курсову? — вже іншим, спокійнішим тоном промовила Маріанна. Вона подивилася своїм каламутним поглядом в очі Софійки. Бліде обличчя Маріанни

посерйознішало, але вона, ніби згадавши щось приємне, миттю усміхнулася, оголивши білі рівні зуби, й по-сестринському обійняла Софійку. — Він любить висіти в «Чотирьох тузах» або в «Самотньому бізоні», а там є окремі кабінетики, — прошепотіла вона, миттю відсторонилася від Софійки й пішла, не попрощавшись.

Софійка дивилася, як вона сіла в біле таксі, зачинила дверцята й помахала їй через вікно на прощання. Омельянчик також підняла руку й помахала вслід, хоча ніяк не могла дотямити, що та намагалася їй сказати.

Через декілька тижнів Софійка перестріла Дена в коридорі факультету й запитала, коли можна прийти на консультацію щодо курсової. Викладач заклопотано сказав, що зконтактуємося, бо зараз у нього аврал, він записав її номер мобільного у свій телефон і побіг у справах. Наступного дня він подзвонив, вибачався за суєту і запропонував зустрітися, можна й на нейтральній території, щоб ніхто не заважав.

Софійка Омельянчик після розмови з ним уся тремтіла. Вона піде в паб із самим Денисом Мадяром, із самим Розенкранцом. Коли вона прийшла додому, то більше ні про що не могла думати: їхня зустріч не за горами. Вона лягла спати, але ніяк не могла стулити повіки. Крізь розкриті штори пробивалося місячне світло й наповнювало кімнату вузькою смугою, яка падала на ліжко. Софійці було трохи жарко, вона встала, відчинила квартиру й знову лягла. Вона зняла з себе ковдру й залишилася лежати в нічній сорочці. Вона думала про Дена, уявляла його злегка повне лице, його охайні вуса й борідку. Софійка заплющила очі й уявляла, як він усміхається, говорить. Тілом бігали мурашки, а пальчики руки плавно потягнулися спершу до твердих сосків, що випирали з-під нічної сорочки, а потім далі. Вона протягнула руку собі між ногами й міцно стиснула її. Софійка уявляла, як його вуса й борідка торкаються її, як злегка колють лобок. Вона різко перевалилася на бік, скрутилася в калачик і почала шалено мастурбувати. За нічним вікном ішла п'яна ватага юнаків, голосно співала, і під її гамір Софійка солодко заснула.

Однак зустрітися не судилося, бо Ден, завалений купою різних дедлайнів, переніс консультацію на кілька днів пізніше. Нарешті вони зустрілися в четвер під вечір, і Ден запропонував піти у «Чотири тузи». Але на них чекало розчарування — усе було вщент забите людьми,

переважно п'ятдесятилітніми та сорокарічними мужиками та їх подругами; там проходив якийсь маргінальний місцевий фестиваль із ретроджазу і на нього зібралось чимало шанувальників, переважно одного покоління. Ден потягнув Софійку до «Самотнього бізона», що був буквально за три квартали від «Чотирьох тузів».

Софійка йшла біля нього і вся тремтіла, їй не вірилося, що вона йде на каву з самим Деном Розенкранцом. У голові крутилася фраза Маріанни про «окремі кабінети», але Софійка ні про що не хотіла думати і просто йшла на зустріч невідомому — без жодної тривоги, без жодних зайвих думок. На душі було легко і млосно водночас, вечірній вітерець торкався її шкіри, розкуйовджував волосся, але вона його не поправляла. Вона хотіла сьогодні бути трохи сентиментальною та розхристаною, немов дівчисько-підліток. Софійка забула про свою курсову, про план, який мала показати Денові, забула про список літератури, який підготувала для опрацювання. Вона просто йшла біля нього, а думки її витали над ними, над цими кварталами, над цим містом, далеко-далеко — аж під зорями. Від вітру в Софійки сльозилися очі, вона відчувала, як сльози течуть по щоках, але вона їх не витирала. Ден ішов мовчки, думав про своє, лише на перехресті, ніби страхуючи, обережно взяв Софійку за руку, й вони перейшли дорогу перед машинами з увімкнутими фарами. Потім він вибачився і відпустив її руку. Подумки Софійка хотіла, щоб він тримав її далі, щоб вона могла відчувати його пальці.

У «Самотньому бізоні» були вільні кабінетики, відгородженні дерев'яними ширмами, обвішані фотографіями, картинами, рекламними етикетками на вестернську, індіансько-ковбойські тематику. Вони сіли за стіл, на м'які зелені дивани навпроти одне одного. Ден одразу взяв невелику папку меню й почав ретельно вивчати. Софійка мовчки за ним спостерігала й не ворушилася. Він гортав швидко, видно, що знав це меню, бо відразу віднаходив потрібну позицію.

— Пропоную взяти пиво, а також баварські ковбаски з соусами — тут вони найсмачніші, — усміхнувся він.

Софійка теж усміхнулася й сказала, що таку їжу не їсть і не п'є пиво.

— Окей, — сказав він.

Прийшов офіціант, і вони зробили замовлення. Ден — пиво і баварські ковбаски з соусами, а Софійка — морозиво та американо. Ден попросив принести пиво одразу, і коли його принесли, він замовив другий бокал. Він пив дуже швидко і смачно, піна залишилася на його тонких чорнявих вусах. Софійка усміхалася й мовчала. Але вона усміхалася не від спостережень за Розенкранцом. Софійка згадала давню фразу Маріанни про чоловіків: «Спершу вони мають поїсти, а вже потім з ними можна говорити про справи і робити з них локшину».

Коли Софійці принесли морозиво й американо, Ден уже випив своє перше пиво, уважно дивився на неї і розговорився, переважно про новинки з книжок і кіно. Вони сміялися, згадуючи прем'єру одного з фільмів Коенів. Потім Ден заговорив про її курсову, сказав, що тема цікава, в перспективі може перерости в магістерську, а якщо буде бажання рухатися далі, то тему можна трохи розширити, дати кілька більших контекстів і зробити непогану дисертацію.

— Це, звісно, науковим проривом не буде, — усміхнувся він, — але повністю розкрити, систематизувати матеріал можна. Це також по-своєму важлива робота.

— Навіть не знаю... — знітилася Софійка.

— А тут нема що знати. Треба думати про перспективи. Курсова — це тимчасове, а далі життя триватиме.

Офіціант приніс Дену друге пиво, баварські ковбаски та соуси. Він одразу накинувся на їжу, попиваючи пиво, а Софійка мовчки злизувала морозиво з десертної ложечки. Щоки Дена були набиті хлібом і ковбасками, він їв пристрасно, інтенсивно, з натхненням. Софійка згадала спогади Льва Шестова про Макса Шелера, як той сидів на одному банкеті навпроти нього і їв — їв багато та піднесено, ніби поет, а наступного дня... помер. Вона пирснула зі сміху. Ден Мадяр запитливо на неї поглянув, і Софійка миттю посерйознішала.

Вона розповіла про свій план курсової, дістала роздруківку й показала викладачу. Ден перестав жувати, відклав виделку й узявся читати. Іноді Розенкранц ледве помітно кивав, ніби погоджувався з прочитаним, іноді ж злегка усміхався, і Софійка відразу нервувала, чи часом не усміхається він над наївністю окремих ідей та пунктів.

— Такий розгорнутий умовний план — це взагалі дуже добре, бо дає можливість бачити свій шлях детально. Але... але... але... але...

— Щось не так?

— Надто багато уваги приділено «історії питання», огляду історіографії. Це потрібно робити, це вітається, але курсова ж присвячена не цьому, — усміхнувся він.

— Справді, — задумалася Софійка.

— Це все — окей, — підняв Ден папірця, і його рука зависла з ним у повітрі над тарілкою зі шматочками баварських ковбасок, — але це все матеріал тільки для першого розділу. Лише третина роботи.

Софійка розгубилася і поклала ложечку на блюдечко. До американо вона так і не доторкнулася. Розенкранц, помітивши, що вона захвилювалася, дружньо взяв її за руку й почав всіляко заспокоювати. Він говорив, що нічого страшного нема і що це звичайнісінькі робочі моменти. Ден розпитав, що вона вже прочитала та опрацювала. Потім, вислухавши її, підказав теми двох наступних розділів, які і розкриють усю курсову. Також порадив прочитати кілька нових праць, які було надруковано минулого року, але ще нема в Україні, навіть підказав, де їх можна прочитати — одну в електронному вигляді, а іншу — в науковій бібліотеці, зокрема в зарубіжному журналі. Софійці стало трохи легше, вона вже не хвилювалася і з вдячністю дивилася на Дена.

— Головне — текст. Пора вже сідати і поволі писати. Не треба цього робити в останню ніч, ніби перед розстрілом. Тиха вода камінь точить, — усміхнувся він, і під його охайними вусами вона побачила рівні білі зуби.

Ден знову взявся за пиво, а Софійка занотувувала почуте від нього у невеличкий блокнотик, декілька разів перепитала про джерела, прізвища авторів і назви їх праць. Вечір минув приємно, вони багато говорили про прочитані книги, про улюблених авторів — романістів, поетів, культурологів, філософів, про акторів і режисерів, потім перекинулися на знайомих, але не пліткували, а згадували з повагою та усмішками.

Йому на мобільний зателефонували, він поглянув на номер і став трохи заклопотаним, вибачився, що на кілька хвилин покине — і вийшов із кабінки розмовляти. Ден невдовзі повернувся, в його поведінці з'явилися певне пожвавлення і нервозність. Розенкранц натиснув кнопку виклику офіціанта, потім ще раз. Після «Самотнього бізона» він провів її до автобусної зупинки, подякував за вечір і попрощався. Софійка зайшла в порожній автобус, сіла біля вікна, дивлячись йому вслід. Попри те, що Ден був високий і кумедно йшов,

немов жирафа, — він усе одно був дуже милий. Автобус рушив, а Софійка і далі стежила за його силуетом, повернувши голову: в темряві було видно, як він розмовляє по мобілці, сильно розмахуючи руками, — певно сварився.

Софійка довго розкачувалася перед написанням курсової — багато читала, робила виписки, готувала необхідні цитати, нарешті чітко виписала план, погодила його з керівником, але саме написання роботи відклала на наступний семестр, наприкінці якого їй повинна її здати Денису Мадяру та захистити. Вона ще декілька разів спілкувалася з Деном щодо своєї курсової: двічі в телефонному режимі і ще один раз — на кафедрі. Потреби взайве йому набридати не було, тому Софійка планувала засісти за курсову відразу після новорічно-різдвяних свят.

Свята пройшли традиційно: переважно в родинному колі. Софійка трохи нудьгувала і хотіла, щоб почалися навчальні дні. Вона зідзвонювалася з подругами, і вони якраз планували, як і в минулі добрі роки, своїм невеликим колом вертепників-колядників відвідати улюблених викладачів факультету, засіяти їхні оселі та поспівати. Звісно ж, дівчата задумали несподівано нагрянути й до Дениса Мадяра.

Вадим Калачій, їхній схожий на француза-мушкетера гуру і вертепмен, склав графік, коли і кого будуть засіювати. До Дена вертеп мав потрапити між днем Василя та Йордана. Софійка Омельянчик нетерпляче чекала.

Спершу вертеп нагрянув до ректора: вони поспівали в залі біля розкішної ялинки, господар і господиня пригощали їх чаєм із запашних трав, бутербродами з червоною ікрою, іспанським вином, цукерками. Ректор буквально розчулився від тієї кількості колядок, які співав Вадим Калачій із дівчатами. Він їх безперестанку вихваляв, а його дружина, пані Оксана, згадувала, що за їхньої молодості колядки співали лише в селах, бо в містах боялися. Жінка розпитувала у Вадима про рідкісні колядки, і він так захопився, що майже годину проговорив із нею про історію колядок, а тим часом ректор розважав дівчат теревеннями про свою юність і молодість. Іншого вечора вертеп нагрянув до проректора з наукової частини, але в нього жінка — голова міського комуністичного осередку, тому ті тупо не відкрили і погасили в квартирі світло. Вадим Калачій жартома сказав до їхніх вікон: «Ну і хай собі бояться на здоров'я».

Потім вони ще пішли до одного самотнього старенького професора, який ледве ходив, а також до декана їхнього факультету. Нарешті настав той момент, коли одного вечора вертепники опинилися біля дверей Дениса Мадяра. Софійка хвилювалася як ніколи, в неї аж тремтіли руки й усе тіло. Вадим стурбовано запитав, чи вона часом не захворіла. Софійка усміхнулася й відповіла, що з нею все гаразд.

Їм відчинила дружина Дена — привітна білявка невеликого зросту, пані Мирослава. Вона була трохи здивована появою гостей, але жваво запросила до квартири та покликала чоловіка. Вадим Калачій затягнув колядку, і дівчата її підхопили. Софійка Омельянчик побачила Дена, який вийшов із кімнати до них. Вона його спершу не впізнала: почорнілий, із важкими темними колами під очима, неголений — із дикою щетиною, з каламутними, почервонілими очима — він мало нагадував отого завжди бездоганного в манерах і одязі Дена, яким захоплювався увесь факультет. Розенкранц в'яло привітався, піднявши праву руку і недбало махнувши нею, зіперся на одвірок дверей до вітальні і теж почав слухати. Коли Вадим Калачій і дівчата перестали, Ден запросив усіх до вітальні. Дівчата з вертепу розмістилися на софі, а ще дві на кріслах, а Вадим Калачій зручно всівся одразу на килимі, підібгавши по-турецьки під себе ноги. Ден усміхнувся і зробив так само, а дружині гукнув, щоб зробила каву, чай, канапки. Потім він, ніби згадавши щось важливе, підвівся і приніс кілька пляшок: коньяк, біле та червоне вина. Лише тепер усі відчули, як від нього сильно тхне перегаром.

— Миросю! Ти ще довго там? — голосно гукнув він.

— Потерпіть! — почувся дзвінкий голос.

Ден, трохи хитаючись, налив гостям: дівчатам вино, а Вадимові і собі — коньяк. Дівчата розговорилися, переважно про міжнародні стипендії, навчання за кордоном, що тут реально нема що робити, повна дупа, наука — на грані дефолту, потім згадали про наукову програму у Відні, як туди можна потрапити. Ден запропонував усім випити, але Вадим сказав, що треба дочекатися господині. А Ден уже його ніби не чув і перекинув коньяк сам, випивши його залпом.

— Миросю! — знову гаркнув Ден.

Софійка сиділа на софі біля подруг і бачила, як його розібрало. Він заставляв випити Вадима, той усміхався і пригубив із ним за компанію.

Дружина принесла дві великі тарілки — на одній були канапки з ковбасою та сиром, а на іншій порізаний банан і яблука. Вона пустила це по колу, щоб усі пригощалися, і дівчата миттю розібрали канапки. Вадим запропонував тост — за господарів, і дружно випили за господарів. Ден також хильнув коньяку, закусив яблуком, потім його осяяла думка, бо лице одразу витяглося:

— Я тобі дам — «за господарів», — подивився він на Вадима та обійняв його, — ще рано за це пити! Я вас так просто не відпущу!

— Тоді за господиню! — запропонувала Софійка.

— За господиню! — підхопили гості.

Мирося усміхнулася й подякувала.

Тарілки миттю спорожніли. Софійка помітила, як Ден занервував і очима показав Миросі на тарілки. Вона хутко підвелася, збрала їх і знову пішла на кухню. Гості веселилися від розповідей Вадима, як позаминулого року вони водили вертеп і в які пригоди вляпалися з міліцією. Були в одному елітному поселенні — вітали одного поважного чоловіка, а виявилось, що там на вулицях не можна співати — щоб не турбувати вельможних осіб. Вертеп з усіх боків оточила купа охорони, міліції й беркутів. Вадим усміхнувся, що в людей зовсім відсутнє почуття гумору, не те що традицій, — ледве вертеп відпустили, словом, суцільний жах.

Ден нервував усе більше, певно через те, чого так довго не виходить до гостей Мирося. Софійка пішла в туалет, який знаходився біля кухні і в якому ще не до кінця була викладена керамічна плитка, — господарі, певно, робили ремонт. Вона сіла на унітаз і чула, як на кухні вовтузиться Мирослава, як вона перекладає посуд, як вмикає і вимикає воду в крані. Софійка підвела голову й помітила, що у невеликому вікні між кухнею та туалетом із ванною нема скла. «Ну чого так довго?» — почула голос Дена, який певно зайшов на кухню. Мирося виправдовувалася, що в хаті більше нема чого їсти. «Ти мене ставиш в незручне становище», — сказав Розенкранц. «Денисе, до чого тут я? Якби я знала, тоді би підготувалася», — відповіла дружина. «Дістань із морозилки кров'янку, домашню ковбасу, які передала тітка з села, швиденько розігрій і принеси. Все дуже просто», — здавленим, тихим голосом тиснув він на неї. «Кров'янку ти з'їв ще минулого тижня, а домашню ковбасу... три дні тому, коли ви бухали з Володимиром Павловичем, ви її з'їли». — «Бляяя...» — вигукнув він

тихо. «Пусти, мені боляче, пусти... що ти робиш? Денисе, ай...» Потім Софійка почувала ляпас по обличчю й жіночий зойк.

Софійка спустила воду і вийшла з туалету, краєм ока вона помітила, як на неї пильно зиркнув каламутним поглядом Ден. Вона повернулася до вертепників у залі, які весело розмовляли. Через декілька хвилин зайшов Денис і знову взявся усім наливати. Невдовзі його дружина, бліда мов стіна, принесла на таці чай і каву. Лише один раз він поглянув на Софійку, але вона швидко відвела очі і зробила вигляд, ніби нічого не знає. Після чаю й кави гості подякували й покинули квартиру Дениса Мадяра. Дорогою в автобусі всі вихваляли дружину Дена, як йому з нею поталанило, а потім вихваляли самого Дена. Софійка мовчала і дивилася на рекламні вогні нічного міста та освітлені вітрини модних бутиків.

Софійка Омельянчик більше з Деном-Розенкранцом, керівником курсової, не бачилася: в нього постійно не було часу і він завжди був заклопотаний справами. Ден по телефону заспокоював її, що нема чого переживати і щоб вона вже принесла йому готову роботу.

Наприкінці семестру Софійка віднесла курсову на кафедру, за кілька днів до захисту їй подзвонив на мобільний Ден і сказав, що прочитав, — надиктував декілька зауважень, які варто врахувати. Вона ці зауваження взяла до уваги, і деякі з них були слухними. На захисті вона несподівано отримала середній бал. Завідувач кафедри, старий ретроград і прискіпливий стариган, доколупався до новизни роботи та нового методологічного інструментарію, якого не розумів; він так несподівано запалився від своєї критики, що весь почервонів, мов зварений лобстер, і його взяли підтримувати та заспокоювати інші члени кафедри, переважно такі ж ходячі музейні мумії науки та освіти. Денис Мадяр як керівник курсової роботи майже нічого по суті не сказав, несміливо озвучивши загальний набір фраз, і, дивлячись на буйний настрій кафедральних динозаврів, просто відморозився.

У подальшому вони більше не контактували.

На вихідних Софійка зустрілася на каві з Маріанною. Вони багато говорили про модні речі, в яких бутіках є знижки. Маріанна порадила один хороший інтернет-магазин, де є круте шмаття з Італії, Іспанії та Франції. Потім вони заговорили про університет, поточні події і мимоволі зачепили Дена. Софійка не витримала і поділилася своєю історією. А Маріанна, яка була найцинічніша з її середовища і,

можливо, тому на все дивилася дуже тверезо і критично, просто розреготалася.

Софійка розгублено чекала, коли та заговорить.

— Що ти про це думаєш? — не витримала вона.

— Дітка, щоб не розчаруватися — не треба зачаровуватися, — усміхнулася Маріанна й додала, що нічого надзвичайного в цій історії нема, мужики, щоб приховати своє справжнє жлобство, на публіці готові корчити з себе будь-кого, головне, щоб це відповідало їхній справжній меті.

— Якій? — здивувалася Софійка.

— Якій? Тупо контролювати ситуацію. Володіти нами. Мати владу. Корчити з себе авторитета і потрібну людину. Це в них у крові. І Ден — не виняток. Ну лупить він вдома свою тендітну жіночку, дурочку-курочку. Прапор їй у руки — сама на це погодилася. Ну бик він совковий. І що з того? З них — більшість така. Прибрати з них нанесений крем у вигляді толерантності, феміністичності, показової культурності — і буде худоба в хліву.

Софійка Омельянчик задумалася, від цих слів Маріанни їй стало дико сумно, настільки, що в неї пропав настрій. Але невдовзі вона опанувала себе:

— Ні. Не думаю, що всі такі. Не можна всіх під одну гребінку...

— Не думаєш? Ну і не думай, — засміялася Маріанна.

Одногрупниці їй далі вихваляли Розенкранца, цитували його вислови, щебетали про книги та кіно, якими він захоплювався, пліткували про його амури зі студентками, а Софійка мовчки це слухала і згадувала слова своєї колишньої подруги Марти: «Він не той, за кого себе видає».

6 квітня 2013, Київ

Фіолетовий кролик

Коли в дев'яностих поступово загнущся військовий стратегічний аеродром, коли скоротилися планові та навчальні польоти літаків, розвалився персональний склад колишнього сто дев'яносто дев'ятого гвардійського окремого полку дальньої розвідки, коли розікрали залишки авіапального та технічного спирту, старший прапорщик військово-повітряних сил Григорій Іванович Величко вийшов на заслужену пенсію. Невеликого зросту, худорлявий, коротко підстрижений, мов бобер, — під Керенського, по-армійському завжди підтягнутий, він був енергійним сварливим чоловіком, який ніколи не сидів на місці і не любив байдикувати, натомість постійно крутився, мов дзиґа, і смикав, спонукаючи до діяльності, всіх навколо себе. Від голодухи та економічного дефолту на початку незалежності України він садив картоплю і вирощував кабачки, гнав самогонку, робив лопати з іржостійкої сталі, бо донька навчалася в місцевому університеті і їй треба було вивести в люди. Григорій Іванович заробляв, як тільки міг, його лопати та інший садово-городній інвентар мали попит, і про ці лопати люди в Ніжині гордо казали, що їх робив старший прапорщик Величко, а він толк у металах знає.

Коли все трохи владналося і Україна ввела свою валюту — гривню, Григорій Іванович вирішив не займатися дурницями — картоплею та лопатами — і захотів присвятити залишок свого життя мрії дитинства — розводити кролів. Він залишив із дружиною свою двокімнатну квартиру біля центру Ніжина доньці, яка після закінчення університету пішла вчитися в аспірантуру, успішно завершила її, захистила дисертацію і стала викладачкою на фізико-математичному факультеті. Словом, Григорій Іванович перебрався жити на околицю міста — в стару батьківську хату, яку в сімдесятих збудували за фінським проектом і яка знаходилася на вулиці Льва Толстого, на Мегерках, неподалік від військового аеродрому.

Григорій Іванович на прибудинковій території збудував добротні приміщення для кроликів; також він доглядав сад, де навесні все розцвітало й пахло і де, сидячи на лавочці з дружиною, можна було розглядати своїх звіряток. Ще раніше, коли в часи економічного дефолту в Ніжині цілими днями й ночами місцева влада вимикала

світло, старший прапорщик Величко любив читати історичні книги про монархічний рух у Російській імперії, а згодом про білогвардійців, про колчаківські фронти, про генерала Денікіна та барона Врангеля. Один із його предків був чи то у Корнілова, чи то у Шкуро штабс-капітаном, і Григорій Іванович вельми гордився цим фактом. Дружина часто з нього іронізувала, що той штабс-капітан Величко ніякий не родич і що вони мають лише однакове прізвище, але її чоловік свято повірив у те, що штабс-капітан — це його рідна кров, славний предок, справжня військова династія! Часто, за чарочкою домашньої настоянки він любив розповідати, що його рід був поміщицьким і що йому належала земля від Мегерок аж до Липового Рогу. В часи перебудови Величко, щоправда, говорив, що його роду належала земля від Ніжина аж до Прилук, але в це мало хто вірив і він змушений був суттєво «підредагувати» уявні земельні наділи своїх предків. Одне слово, колишній радянський вояка і комуніст, український пенсіонер, старший прапорщик у відставці Григорій Іванович Величко, ось так, темними ніжинськими вечорами дев'яностих, при свічках і з книжками, став затятим російським монархістом і адептом «білого двіження».

Особливо він любив пофілософствувати з друзями своєї доньки, коли та ще була студенткою, але найбільше — зі студентом із історико-філологічного, юним поетом Анатолієм Дністровим.

Він приходив до хати і коли бачив студента в гостях, то казав до доньки:

— О, ти хоч цю босоту нагодувала?

— Так, тату, нагодувала, — усміхалася Маша.

— Поприйжджають до нас бандерівці з Тернополя вчитися, а ти їх ще маєш годувати, — невдоволено казав він і йшов у свою кімнату.

Через деякий час він виходив, брався за студента і вони пиляли одне одного на теми літературні, культурні та історичні, які зазвичай переходили у теми політичні. Старший прапорщик Величко психував і казав:

— Нема на вас Івана Сірка, той би відразу повідривав яйця.

— Сірко не був монархістом, — жартував Дністровий.

— Та, багато ти там знаєш. У мене солдатіки такі розумні були. Чую — в каптьорі рок грає — аж штукатурка сиплеться. Завалюю, бачу, салага дригається під касетний магнітофон. «Синок, що

слухаєш?» Каже мені пісюн: «Та, батя, ви цього не знаєте». Шо??? Синок, ти, чьо, синок, ти «Cannibal Corpse» слухав? А «Death»? А «Metallica»? А Оззі Озборна? А «Napalm Death»? Пісюн, блін, учить курку яйце. Машка ж тоді малою була — я з нею все слухав, — гордо сказав він і погладив доньку Машу по голові, — ну, а тепер ти, католик, мені тут розказуєш: я не знаю історії, я не знаю історії... Сірко знав, кому сала треба за шкіру залити.

— Денікіну, — вставив Дністровий і підморгнув Маші.

— Папі римському, — буркнув він і пішов.

Але коли в двохтисячних у житті Григорія Івановича з'явилися кролики, то він якось забув про монархічний рух і «бєлоє двіженіє» і більше уваги приділяв живій природі. Він із таким ентузіазмом розводив кролів і говорив про них, що згодом про це гуділа вся вулиця Льва Толстого, потім Мегерки, потім весь правий берег річки Остра, а потім і весь славний Ніжин. До Григорія Івановича потягнулися люди і з округ: хто купити добротну крільчиху на розплід, хто купити свіжого м'яся, хто за шкурками. Роки йшли, і його кроляча ферма розросталася. До нього приїздили люди з Бахмача і Чернігова, з Носівки і з Прилук, із Новгорода-Сіверського і навіть із Пирятина.

Коли Маша, яка вже стала доцентом, провела батькові Інтернет, Григорій Іванович помітно глобалізувався і його «кролячі» зв'язки вийшли за межі Чернігівщини та сусідніх областей. Він тримав близько ста двадцяти кролів, найбільше розводив «фландера бельгійського» та «барана», часто їздив Україною до своїх колег, міняв кролям кров, обновлював її, розводив і зміцнював породу, іноді схрещував. Григорій Іванович був не проти, коли батьки — сусіди чи знайомі — приводили дітей подивитися на його кролів. Особливо діти любили дивитися на рудих кролів, яких раніше ніколи ніде не бачили.

Вечорами він сидів у скайпі і спілкувався з такими ж кролятниками, як сам, не лише з України, а й Росії, Білорусі, Кавказу. Потім на нього вийшли поляки — і він спілкувався по скайпу з поляками, нічогісінько не знаючи по-польськи, але постійно додаючи: «Нема на них Івана Сірка». З одним поляком із Білостока він настільки здружився, що вони майже щовечора контактували і навчилися розуміти одне одного. Григорій Іванович сперечався з ним щодо методів виведення кролів.

— Та що ти в цьому розумієш? — сварив він поляка під час сеансу в скайпі. — Це не так робиться. Ось, зараз. Маша! Маша! Куди пропала? Принеси мені принцесу Діану!

Невдовзі приходила донька Маша, в руках вона тримала велику клітку з розкішною, волохатою, рудою принцесою Діаною. Григорій Іванович витягував принцесу Діану з клітки і показував по скайпу її поляку.

— Ось, подивися, які в неї різці, — пальцями відкривав крільчисі рота, — подивися, яка вона мордата!

— То є екстра! — присвистував Марек по скайпу.

— Екстра, — незадоволено повторював Григорій Іванович. — То є заєбісь!

— Зашибісь?

— Раз так хочеться — хай буде зашибісь, — усміхався Григорій Іванович, погладжуючи принцесі Діані довгі вушка.

Потім вони далі обговорювали принцесу Діану, і Григорій Іванович ретельно демонстрував її по скайпу, перевертав, розвертав, намагаючись показати все можливе. Поляк Марек усе присвистував і казав, що то є екстра. Старший прапорщик Величко запросив його в Ніжин, а потім одразу хихикнув:

— Оце запросив у Ніжин одного грузина — хотів купити в мене породу. І що ти думаєш? Рауль приїхав. Спустив усі гроші. Гульдебанив місяць у готелі з дівчатами. Але породу в мене купив — і поїхав. Потім мені ще тиждень різні дами дзвонили і питали: «Коли приїде Рауль?» Наверно понравилось. Отак-то.

Григорій Іванович, схоже, працював над виведенням породи дуже професійно та наполегливо, бо одного чудового дня крільчиха породи «фландер бельгійський» принесла виплодок, у якому був один фіолетовий кролик. Старший прапорщик Величко був страшенно втішений, бо такого ще світ не бачив.

Спершу він нікому нічого не говорив, бо кроляча місцева мафія була настільки язиката, що не дала б йому проходу і захотіла би цього кролика купити. Він вкотре перерив увесь Інтернет, перечитуючи статті й дослідження про породи, але про фіолетового кролика не знайшов жодних даних. Григорій Іванович вирішив, що це просто порушені сегменти кольору і що з часом колір кролячого хутра зміниться. Але кролик підростав і його фіолетовий колір ставав ще

очевиднішим. Господар дуже прискіпливо за ним стежив, нікого не підпускав, відсадив від інших кролів, щоб, не доведи Господи, його не зачепила якась кроляча епідемія чи вірус. До фіолетового кролика він навіть заборонив підходити дружині, не те що стороннім.

— Ти зі своїм фіолетовим кроликом зовсім звихнувся, — усміхалася вона вечорами, дивлячись телевизор.

— Жінко, ти нічого не розумієш. Дивися свій зомбіящик, — казав він, одягав окуляри і залазив в Інтернет.

— Добре, що ти в нас — усі уми поїв.

Дивлячись на свого улюбленого фіолетового кролика, Григорій Іванович сильно страждав — його мучило бажання поділитися з людьми, що такий кролик є на світі. Одного разу він зважився і написав на електронну адресу одразу кількох центральних телеканалів — «1+1», «5 каналу» та «СТБ». Він чекав, що йому прийде відповідь, але на електронну скриньку відповідь не приходила, а на мобільний — так і не телефонували. Григорій Іванович не розумів у чому річ.

Дружина сказала, що телевізійники, певно, подумали, що це черговий розіграш або що ти алкаш.

— Шо?! Я алкаш?! — визвірився він на дружину.

— Я цього не казала...

— Я взагалі не п'ю! Тільки на свята! У колі сім'ї! Спитай Машу!

— Грішо, ну, Грішо... я ж не навмисне...

— Востаннє, коли я набухався, так це з тим пісюном Дністровим! Коли це було? П'ятнадцять років тому! А може, і більше!

Григорій Іванович розізлився і гримнув дверима. Але про його фіолетового кролика країна й далі не знала. Утім, уже знали сусіди і часто про це розпитували. Старший прапорщик знехотя відповідав, що сам його пофарбував — для жарту. І вони одразу відчіплялися. Одного вечора вирішив він показати свого кролика Мареку з Білостока, але того тиждень не було на зв'язку і лише потім він нарешті з'явився і сам постукав у скайп.

— Ти там часто любив казати «то є екстра», так-от — я тобі зараз покажу повну екстру, — сказав Григорій Іванович і підніс до монітора комп'ютера фіолетового кролика.

Поляк Марек просто пришизів і зірвався зі свого м'якого крісла, він так швидко забелькотів, що Григорій Іванович не відразу зрозумів його слів.

— От, бачиш — нова порода! — гладив фіолетового кролика Величко.

Після Марека у скайп до Григорія Івановича постукали ще декілька поляків, потім один німець. Він трохи дратувався, бо не розумів, що той від нього хоче, фашист проклятий. Німець ламаною російською сказав про фіолетового кролика. Григорій Іванович показав і йому цього кролика. Одного вечора знову постукали у скайп. Величко натиснув «з'єднати». На нього подивилася страшна, лиса, бульката, темношкіра пика, яка усміхнулася й привітно помахала йому рукою, долоня якої була світліша. Якраз у них гостювала Маша з внуком Ростиславом.

— Машо! Тут якийсь негр англійською лопоче. Можеш перекласти?

Маша підійшла до батька.

— Його звати Майкл. Він зі США. Штат Кентуккі. Він хоче подивитися на фіолетового кролика. Він науковець, — сказала донька.

— Ще чого! Якомусь чортовому натовцю буду показувати нашого фіолетового кролика!

Маша усміхнулася і сказала американцеві, що зараз кролика принесуть. Дружина Григорія Івановича також усміхнулася і пішла за кроликом.

— Бачив я їхніх генералів, — не заспокоювався Григорій Іванович. — Прилетіли до нас, щоб подивитися на наші ТУ-22. Контролювали знищення нашої стратегічної авіації. А в Прилуках, на аеродромі, всі ТУ-160 порізали! І ракети порізали! Х-55! Це такі були ракети! Льотчики плакали, коли дивилися! Турки боялися, німці боялися, як наші хлопці літали з плановими польотами. А ці генеральські морди в чорних окулярах дивилися, як на металолом пускали наші стратегічні пташки! Та твоє Б-52 проти ТУ-160, — сказав Григорій Іванович до Майкла у скайп, — гавно собаче, пху!

Американець Майкл, певно нічого не розуміючи, мило усміхався і лопотів про кроликів. Нарешті дружина Григорія Івановича принесла клітку з фіолетовим кроликом. Американець постійно вигукував «ітс кул!», а Величко злостиво усміхався. Дружина збоку спостерігала за ним і бачила, що йому дуже приємно.

— Бачиш, — сказав він Маші, — втерли ми носа Майклу. Не вміє він породу вирощувати.

— Не вміє, — підбадьорила Маша батька.

На початку жовтня Григорію Івановичу Величку наснився дуже тривожний і незрозумілий сон. Фіолетовий кролик незрозуміло як утік зі своєї клітки і побіг вулицею в напрямку до колишнього стратегічного аеродрому. Григорій Іванович гнався за ним вулицями, рівчаками, людськими городами, гнався довго, порвав собі піжаму, загубив одну домашню тапку, але нарешті кролик вибіг на бетонне покриття аеродрому. Стояли новісінькі навіть не ТУ-22, а ТУ-160, яких Григорій Іванович бачив лише двічі в житті, коли їздив у відрядження на полтавський стратегічний аеродром. Літаки були, ніби відполіровані, — бездоганно блищали на сонці. Пілоти, дружньо розмовляючи, ішли до своїх кабін. Григорій Іванович помітив, як кролик побіг по трапу і потрапив на борт одного з ТУ-160. Молоді пілоти йшли та одягали шоломи, він мимоволі почув від них, що вони полетять бомбардувати Росію. «Як Росію?» — обурився старший прапорщик Величко і почав кричати, щоб віддали йому кролика, що він у них на борту. Але пілоти жартували, що нема жодного кролика і полетіли. Григорій Іванович стояв у піжамі на летовищі і дивився, як грізний стратегічний ТУ-160, запакований ракетами Х-55, вирулював на злітну смугу, щоб полетіти та скинути свої пташки на Росію.

Зранку Григорій Іванович пішов до своїх кролів і жахнувся: клітка з фіолетовим кроликом була порожня. Він підняв на ноги усіх — дружину, доньку, п'ятирічного внука Ростислава, потім сусідів навколо, потім усю ніжинську кролячу мафію. Величко викликав міліцію, щоб проводили розслідування, щоб не сиділи, склавши руки, а буквально рили землю. Він накричав потім на слідчого, накричав по телефону на свого родича, який працював у міському відділку міліції, накричав на однокласницю, яка була помічницею прокурора міста. Григорій Іванович так розійшовся, що всипав перцю усім, кому тільки міг.

Фіолетовий кролик ніби провалився під землю. Коли пошуки та розпитування людей нічого не дали, Григорій Іванович настільки змінився, відгородившись від усіх, що рідні за нього аж переполошилися. Старший прапорщик Величко перестав розмовляти. Пригнічений, мовчазний, почорнілий, він цілими днями сидів на лавці у своєму саду, закутавшись у теплу куртку, і дивився на пожовкле

листя на землі, яке навіть не хотів згрібати. Він занедбав своїх кролів, за якими доглядала тільки дружина.

Через місяць він зібрав дружину, доньку та онука, посадив їх на дивані, сам став перед ними, заклавши руки за спину, і твердо сказав, що розпродасть усіх кролів.

Ошелешена дружина одразу на нього накинулася:

— Ти при своєму розумі? Стільки зусиль! Стільки років! Ти забув, як ми останню копійку в твоїх кролів вкладали?! Ти забув, як їх важко вирощував? Як їздив в інші області і скуповував, щоб були нормальні породи?

Маша відразу вивела Ростиславчика в іншу кімнату й увімкнула йому телевізор.

— Ти нічого не розумієш, — сухо сказав він.

— Та забудь ти про свого фіолетового кролика! Скільки нервів мені з'їв тими кролями! Кожен день — кролі і тільки кролі! Зранку — кролі, в обід — кролі, ввечері — кролі, вночі — так само розмови про кролів!

— Ти нічого не розумієш, — ніби механічно повторив Величко.

— Трагедія велика, — не вгамовувалася дружина, — пропав якийсь кролик. У дві тисячі третьому — тоді була трагедія, коли майже всі кролі померли! Тоді так не побивався за ними!

— Ти не розумієш, — втретє тихим голосом повторив чоловік, — я досягнув неможливого.

Але тиждень за тижнем — і вони заспокоїлися, хоча й враження від тієї важкої розмови й досі було гнітючим.

Маша прийшла з Ростиславчиком перед Новим роком — допомогти поставити та прикрасити іграшками ялинку. Бадьорий Григорій Іванович спершу грався з онуком солдатиками, потім поставив ялинку, з горища дістав ящики з новорічними іграшками та дощиком. Коли його дружина поклікала Ростиславчика їсти на кухню, разом із Машею він прикрашав ялинку.

— Ну, де цей твій дружбан Дністровий? — вчепився він до доньки, одягаючи на ялинку корону. — Чого не приїжджає?

— Як і ми — у клопотах, — усміхнулася Маша й подала йому синю скляну кульку на мотузочці.

— Ух, бандерівець, католик клятий, — пробубонів старший прапорщик Величко і повісив кульку на ялинку.

— Він не бандерівець і не католик, — усміхнулася Маша.

— Нема на нього Івана Сірка, — взяв іншу іграшку.
— Ага — Денікіна... — підколола його донька.
— Так! Антона Івановича нема на нього! Мій предок, штабс-капітан Величко йому б точно яйця відірвав! Подай мені ще іграшок.
— Кому? Денікіну?
— Т-так... Я тобі щас дам, Денікіну... Так-от — тоді контррозвідка зміла працювати. І штабс-капітан Величко знав, що нада з такими робити. Ну, так коли він приїде? Нема з ким випити.
— Так він уже не п'є.
Григорій Іванович знехотя сказав:
— Ладно. Далі — одягай сама, — і пішов у свою майстерню.
Після розведення кроликів, яких він минулого місяця нарешті розпродав, старший прапорщик Величко знову робив лопати з іржостійкої сталі, а також інший садово-городній інвентар. У нього було багато якісного матеріалу. Стратегічні бомбардувальники ТУ-22 з місцевого аеродрому даремно не пропали: сарай був повністю закладений листами блискучого металу. Замовлення поступали часто. Його інструменти славилися серед дачників усього Ніжина та округи.

13 квітня 2013, Київ

Скляні кістки

Сорокап'ятирічний брюнет із погаслими очима, психотерапевт Валентин Ярема з дитинства мріяв займатися активним спортом, але важка хвороба кісток, яку в народі називають «скляні кістки» — коли ті вразливі до фізичних навантажень і є надто крихкими, не дозволяла цього робити. Ще в дошкільному віці Валентин отримав понад двадцять переломів кінцівок і переніс купу операцій, коли в його тіло вставляли спиці для скріплення зламаних кісток, а потім ті спиці витягували, розрізаючи його руки й ноги; і це було безкінечно, рік за роком, операція за операцією, палата за палатою, медогляд за медоглядом, а потім не менш безкінечні розпрацьовування хворих кінцівок, постійні масажисти і санаторії, одне слово, суцільні муки, страждання й незручності.

Ще з раннього дитинства Валентин Ярема призвичаївся вести дуже обережний, нерухливий спосіб життя: він уникав майже всіх радощів, які дозволяли собі інші діти: не їздив на велосипеді й роликах, не катався на самокаті й ковзанах, не грав у футбол і хокей, не грав у теніс чи інші рухливі ігри, не лазив по деревах і скелях, не пірнав із висоти у воду й не плавав, врешті-решт, не казився з усіма іншими дітьми, бігаючи своїм рідним містом. Переважно він тримався осторонь ровесників, спершу в дитячому садку, а потім у школі, і призвичаївся до спокою й тиші. Коли діти вісімдесятих, десятирічними, знали всіх персонажів із індіанських романів Фенімора Купера чи з історичних романів Олександра Дюма, коли гралися в шкільному дворі у футбольний «квадрат» чи різалися в карти за столиком у парку, Валентин Ярема знав, що таке остеопороз, чим його лікувати і як із ним жити, до яких наслідків він може призвести, яку їжу слід вживати, а яку категорично ні. Він знав усе про кальцій, який був потрібний його організму та про інші мінеральні речовини. Коли його друзі ласували солодощами й цукерками, Валентин Ярема вдома щодня переважно їв желе з телячих суглобів чи курячих лапок, яке ненавидів, але яке в нього постійно пхала матір, вичитавши про користь такої їжі для хворих на остеопороз. Найжахливішим було те, що всю їжу для нього готували несолоною, бо сіль виводила кальцій. Також він зненавидів кунжут, волоський горіх і особливо настоянку з горіхових

перетинок, яку щодня вживав столовими ложками. Валентин хотів піріжків із варенням, солодких булочок, кексів, тортів, тістечок, але все це було суворо заборонено, на все його батьками було накладено табу. Іноді маленький Валентин із заздрістю дивився на велосипеди чи лижі своїх друзів, деколи просив кілька хвилин посидіти на велосипеді, захопившись руками за кермо і відчуваючи його гумові ручки під своїми пальцями. Але заздрість дуже швидко минала і він лише гірко усміхався та віддавав велосипед його власнику.

Коли він став студентом, то також уникав невинуватих фізичних навантажень: серед його курсу став модним альпінізм і далекі походи в гори та хащі. Валентин мріяв піти з друзями й подругами в гори, узяти на плечі рамковий станок і бути як усі, однак... він знову лише гірко усміхався і до своєї долі почав ставитися спокійно, навіть по-філософськи. Хвороба суттєво вплинула на поведінку та думки Валентина: він був неметушливий, розсудливий, усе ретельно обмірковував, любив аналізувати і завжди приймав чіткі та зважені рішення, які опиралися на холодне мислення, а не на імпульсивні чи емоційні миті.

Коли Валентин Ярема одружився після закінчення університету, його дружина Терезія, яка працювала психологом у приватній гімназії, запропонувала зібрати кошти на автомобіль і купити одну з бюджетних моделей, хай навіть та б відбігала першу сотню тисяч кілометрів у попереднього власника. Дружина з болем дивилася на свого чоловіка і хотіла бодай автомобілем розрадити його та повернути до активного способу життя. Валентинові страшенно подобалося їздити, і він навіть похвалювався, ніби ожив. Невдовзі в них народився хлопчик Андрійко і Валентин страшенно втішився цьому, від радощів був сам не свій. Коли він забрав Терезію й синочка з пологового будинку, то дружина, коли зайшла в будинок, була трохи здивованою: у коридорі стояли декілька нових велосипедів: дитячий триколісний, трохи більший, як для дітей віком від чотирьох до шести-семи років, і дорослий спортивний.

— Навіщо ти купив три велосипеди?

— Для сина, — усміхнувся Валентин.

— Але ж він ще навіть не вміє повзати, — не переставала дивуватися Терезія.

— Нічого. Цей час швидко прийде.

— Я розумію — дитячий триколісний, але навіщо ти купив ще інші? Це можна було зробити в перспективі.

— Кохана, я хочу, щоб у нашого малюка було все, — знову усміхнувся Валентин.

— Дивний ти, — підійшла вона до нього й чмокнула в щоку.

Коли синочок почав сідати, одного дня Валентин повернувся з роботи з купою клунків. Радісна Терезія поцікавилася, що він купив. Чоловік розпакував їх і розклав на килимі серед хати дитячі ролики, самокат, ковзани.

— Ну куди ти так спішиш? — усміхалася Терезія, — він ще ходити не вмів, це можна було би купити пізніше.

— Нічого страшного, — обійняв її чоловік, — я хочу, щоб у нього це було вже зараз.

— Все це потребує дуже багато місця.

— Нічого страшного, час швидко збіжить, речі не довго будуть лежати без діла.

Коли Андрійко пішов у свій неповний рочок, то Валентин одного вечора приніс хокейну ключку, сноуборд і гірські масивні лижі, через що Терезія занепокоєно сказала:

— Валику, це вже не смішно.

— Ти про що? — заклопотано сказав він, розглядаючи кріплення на сноуборді.

— Ти лише не ображайся...

— Кажі, що думаєш. Ми завжди говоримо одне одному тільки правду.

— Добре, — сказала вона, бгаючи руки одна одною.

Він доброзичливо і запитливо поглянув на Терезію.

— Валику, піди до Ігоря на прийом.

— Навіщо?

— Розкажи йому про все це, — показала вона очима на лижі, ключку та сноуборд.

— Що ти цим хочеш сказати? Що я ненормальний?

— Я такого не казала. І ти чудово, як фахівець, знаєш, що йдеться не про це.

— А про що?

— Може, Ігор тобі як своєму колезі допоможе розібратися з певними моментами, можливо, підкаже, як чинити, коли ти маєш певні

бажання і думаєш, що їх втілення — це вихід із ситуації.

— З якої саме ситуації? — в його голосі з'явилося певне нетерпіння й незадоволення.

— Можливо, я не так це сказала...

— Я чудово усвідомлюю те, що ти кажеш. Дякую за ці зауваження. Більше того — я навіть сам іноді про це думаю. Але не вважаю, що це є проблемою.

— Як знаєш, — сказала Терезія.

Після важкої кількахвилинної мовчанки Валентин сказав:

— Але я не сказав головного.

— Ти про що?

— Терапія в Ігоря не може бути ефективною.

— Чому? Він поганий фахівець?

— Ні, він один із найкращих у нашому місті.

— Так у чому річ?

— Він мене знає.

— Не розумію.

— Він мене знає. Тепер розумієш?

— До чого тут це?

— Він мене знає, як облупленого.

— А-а-а, я здогадалася. Це йому заважатиме?

— Так. Це йому не те, що заважатиме. Він буде — ніби в лабіринті, з якого не знайде вірний вихід. Це така специфіка роботи.

— Ясно, значить — тобі мізки ніхто тут не вправить? — хихикнула вона.

— Виходить, що так. Ти приречена жити з ненормальним, — усміхнувся він.

Терезія помітила, що жарти нічого не згладили. Він швидко змінився на лиці, його шкіра потемніла, ніби стала напруженою, на лобі з'явилося декілька зморшок. Валентин вийшов із будинку і допізна вовтузився на подвір'ї, потім у гаражі, гуркотів там, прибирав, перекладав із місця на місце речі, які лежали на стелажах. Терезія довго думала над сказаним, дорікала собі, що зробила йому боляче, потім погодувала Андрійка і вклала спати, наспівуючи йому колискові.

Через декілька днів Валентин сам повернувся до цієї розмови. Коли Андрійко спав у візочку на їхньому подвір'ї під тінистою грушею, Валентин обережно підійшов до дружини, аби не розбудити малюка, і

сказав, що вона абсолютно права. Терезія поглянула на нього здивованим поглядом, однак миттю зрозуміла, що він має на увазі.

— Ти тільки не переживай, — сказала вона Валентині, — я не проти цих покупок, якщо тобі це подобається. Вони ж нам не заважають, і ми щасливі. Правда?

— Так, але я не про покупки. Я думав про Ігоря. Він і справді може мені допомогти. Але не сам. Можливо, в нього є знайомий психотерапевт, який мене не знає. Тільки це надто тривалий процес.

— Ну і що? Якщо ти хочеш цього, то візьмися за цю справу.

— Ні. Тут не про мої бажання йдеться. Така терапія — це не тиждень, не місяць і навіть не півроку. Це дуже тривалий шлях — принаймні, наскільки я це поки що уявляю.

— Ну і що? Гроші — не питання. Це важливіше від грошей. Правда? Я переживаю за тебе.

— Якраз ідеться не про гроші. Я не уявляю, чи буде в мене стільки часу, щоб витратити його на цю терапію. Розумієш? Це постійний, системний рух. Усе має бути чітко розплановано і заздалегідь. Я не впевнений, що зможу витратити стільки часу. Це відволікатиме мене від вас, від моєї практики. Я й так не завжди маю зайву годину на тижні.

Терезія, яка сиділа на невеликому ослінчику з книжкою, пригорнула його руку й обіперлася на неї головою.

— Ти все перебільшуєш. У тебе буде декілька годин на тижні, щоб проходити терапію. Подумай сам — це всього лише організація часу. Валику, ти спробуй!

Валентин заклопотано подивився собі під ноги.

— Я ось що подумав, — сказав після кількох хвилин мовчанки, — контролювати свої бажання — це насправді не проблема, інше питання, як виявити причини цих бажань, вірніше навчитися їх нейтралізувати... Одним словом, я про те, що займуся цим самотужки.

— Ти впевнений?

— Так. Із усім можна навчитися жити, — усміхнувся він, — це я говорю тобі як практик.

— Практик... чудо ти моє, золоте!

У колясці заворушився Андрійко, Терезія приклала вказівний палець до губ і сказала «тссс». Вона обережно зняла з коляски сітку

проти комах, поправила на малому покривальце, знову сховала коляску під сіткою, трохи підколисала малюка, і той міцно заснув.

Терезія більше не поверталася до цієї розмови. Роки йшли, Андрійко ріс, а Валентин більше не купував спортивних речей, що передбачали серйозні фізичні навантаження. Коли малий навчився ходити, а потім не лише говорити окремі слова, а й вимовляти перші речення, Валентин випадково почув від синочка слово «бокс». Він сміявся, розповідаючи Терезії про це, сказав, може, син стане великим боксером, якщо природа відпочила на мені...

— Не говори так, — усміхнулася Терезія.

— Ну чого ж? Це приблизно так і відбувається. Часто так є, що діти обирають кардинально інший шлях від своїх батьків.

— Головне, щоб цей шлях ми йому не нав'язували. Щоб він сам обрав те, що бажає.

— Це правда. Але ми мусимо йому деколи підказувати, щоб він знав, що у світі вже існує, з чого треба робити свій вибір.

— Валику, ну ти ж у нас тямущий тато? Поганого не запропонуєш? — усміхнулася Терезія.

— Випивку і паскудних дівок — точно не запропоную, — пожартував Валентин.

Одного разу, якраз у суботу, кур'єрська доставка одного зі спортивних інтернет-магазинів привезла масивну, видовжену боксерську грушу, боксерські рукавиці, боксерський шолом і матрац під ноги.

— Що це? — здивувалася Терезія.

— Це малому, — усміхнувся Валентин.

— Знову?

— Так.

Вона нічого не сказала, лише задумалася, де Валентин розмістить цю боксерську грушу — в будинку не було жодного підхожого місця.

Через місяць кур'єрська доставка привезла гумову надувну байдарку і байк. Терезія поглянула на велосипед і пожартувала, що це все, мабуть, для неї, бо на старому дорослому велосипеді їздить лише вона — переважно в найближчий магазинчик за хлібом, або до відділення банку — платити рахунки за воду й електрику.

— Тільки байдаркою я туди точно не доберуся, — сказала вона і демонстративно вийшла з вітальні.

Коли Андрійко пішов до школи, він так і не навчився їздити на велосипеді. Він залишився байдужим також до лиж, ковзанів, сноуборда, боксерських рукавиць. Лише один раз пробував їздити на роликах, але боляче гепнувся на дупу й більше до них не торкався. Після закінчення першого класу Валентин купив синові моторолера, довго пояснював, які його переваги, кілька разів прокатав малого в кінець вулиці — до водонапірної вежі і назад до їхнього будинку. Терезія ніяк не відреагувала на покупку моторолера: вона дивилася, як Валентин натхненно розповідає Андрійкові про швидкість і правила руху, й про себе усміхалася.

З роками Терезія навчилася бачити завтрашній день: Валентин купить альпіністське спорядження, авіапланер, квадроцикл, спортивний мотоцикл чи швидкісну машину, все це показуватиме Андрійкові, пояснюватиме, як це працює, хизуватиметься покупками для сина-підлітка перед своїми партнерами з клініки, словом, навіть коли чоловік купить надшвидкісний, надсучасний гелікоптер... вона твердо знала, — ні: була в цьому трохи ніби по-містичному переконана, — що її Андрійко, її неговіркий, спокійний і фізично трохи хворобливий син стане блискучим шахістом, оскільки він уже переграв усю школу і старших від себе на п'ять-шість років дітей, переграв усіх-усіх на районних, міських і обласних змаганнях серед школярів, а одного разу, на літній школі юнаків-шахістів, зіграв десять непростих партій із самим Василем Іванчуком, після яких гросмейстер вирішив не випускати малого зі свого поля зору.

Терезія захоплено дивилася на свого чоловіка, як він по-дитячому радіє від купівлі спортивних речей і розуміла, що це, можливо, і є найкраща терапія, яка усім приносить радість. І скляні кістки тут ні до чого.

— Валику, давай на наступних вихідних я покатаю тебе на нашому озері на байдарці? Як ти на це дивишся?

— Я — за! — захоплено відповів Валентин, — але в мене одна умова: тістечко з чорницями! Можна?

— Можна! Але тільки одне.

31 травня 2013, Київ

Фотографії доньки поетеси

Поетеса Тоня Трюфель, за паспортом — Антоніна Сухарєва, молода й симпатична дівчина з охайною фігурою та стрункими ногами, чим вона вельми подобалася мужчинам-сексистам, крутилася у столиці понад шість років і була популярною в молодіжній літературній тусівці, де почувалася, як риба у воді. Вона весь час працювала коректором у товстому аграрному журналі, була по вуха завалена роботою, статтями, новинами, дайджестами та іншими текстами про агробізнес і нову агротехніку. Через малу зарплатню ледве зводила кінці з кінцями, іноді підзаробляла написанням блогів для одного з літературних сайтів, але потрапити туди було можливо лише двічі на квартал, не більше, тому гонорари за блоги суттєво ситуацію не змінювали.

Вечорами Тоня Трюфель любила виступати на поетичних читаннях, турнірах і квартирниках, у арт-кафе і книгарнях, після яких іноді зависала з іншими поетами пиячити до ранку. Вона вже декілька років поспіль шукала нову роботу, розпитувала про неї серед друзів і знайомих. Також Тоня Трюфель надсилала на сайти пошуку праці своє резюме, іноді ходила на безперспективні співбесіди — одним роботодавцям не подобалася її розкута манера одягатися, іншим — занадто впевнена поведінка під час розмови, ще інші допускали Тоню на конкурс, аби вона своєю присутністю створила видимість конкуренції для кандидатури, яку керівництво фірми вже погодило. Одне слово — із новою роботою ніяк не клеїлося. Вона жалілася приятелькам за чаркою на хронічне безгрошів'я, але невдовзі зрозуміла, що жаль — безперспективний, бо ні до чого не приводить, і тому вчилася зціплювати зуби, коли хотілося від розпачу вити.

Вечорами, коли не було виступів, презентацій поетичних читань, Тоня Трюфель зачинялася у своїй маленькій кімнаті поспілкуватися через скайп із матір'ю та донькою. Вона навмисне зачинялася, щоб не чула й не бачила шістдесятирічна господиня, одиначка Клавдія Іванівна, в якої Тоня винаймала кімнату. Тьотя Клава, як вона просила себе називати, була голосистою старшою жінкою з добрими очима, яка, проте, мала погані уявлення про приватний простір людини, а

тому любила без попередження заходити в кімнату до Тоні й годинами ляпати язиком про все на світі.

Під час сеансів у скайпі матір Тоні, вчителька-пенсіонерка Марія Дмитрівна, спершу садилася собі на коліна внучку Уляну, і молода поетеса від радості плакала, дивлячись на своє миле кучеряве янголятко, яке усміхалося й махало ручками в невеликому віконці на моніторі. Зв'язок трохи підвисав, зображення іноді гальмувалося та було нечітким, однак спілкування з донькою все одно приносило радість.

Тоня Трюфель не мала можливості приїздити часто до себе на Полтавщину, тому провідувала доньку й маму лише двічі, іноді тричі на рік. Але коли вона приїздила, то весь час віддавала тільки малій, ігноруючи посиденьки з давніми приятелями та подружками, навіть відмовлялася зустрічатися з однокласниками, які її кликали то на пікніки, то посидіти в місцевих забігайлівках. Вона фотографувалася з донькою на гойдалках, у кафе, на березі міського озера та біля стін міської церкви. Вона любила фотографувати, до чого її підштовхувала знайома фотохудожниця. Коли поверталася у столицю, то відразу ці фотографії спершу сканувала, коли були фотоапарати ще на плівках, а коли ж друзі подарували їй напівпрофесійну цифрову дзеркалку, зливала фотки на комп і вивішувала на своїх акаунтах у соцмережах. Друзі, знайомі, шанувальники, симпатички відразу сипали щедрі коментарі, щиро вітали її з красивою донькою, бажали їй добра й здоров'я, а матері — щастя; вони захоплено відзначали, що мала — вся в маму.

Під час сеансу в скайпі, щоправда з певними «пробуксовками» через слабку оперативну пам'ять ноутбука, матір казала Тоні:

— Може б, ти поверну-у-лася? Тут он у школі є мі-і-сце для вчительки зарубі-і-жної літератури. І гро-о-ші майже такі, як у твоєму журналі. Школа під боком. На транспорт і обі-і-ди не треба витрачатися. І на житло так само.

— Мамо! — в таких випадках вигукувала Тоня Трюфель.

Вона втомилася роками доводити одне й те саме: що не зможе реалізуватися в глухій, забитій провінції, де крім пенсіонерів, алкоголіків, наркоманів та ледарів більше нікого не залишилося, що їй потрібно робити кар'єру і що тільки тут можна знайти своє справжнє

місце, своє призначення і, врешті-решт, бодай кимось стати у непростому житті.

— Може б, ти подумала? — делікатно не відступала матір. — Як-не-як, разом нам було би легше. Писала б свої вірші — ніхто ж не заважає.

Тоня була непохитною. Вона знала, що рано чи пізно знайде хорошу роботу, а тоді все зміниться: забере до себе Уляну, віддасть її у нормальну школу, де вона вивчатиме англійську, як усі нормальні діти. А потім, дивись, і особисте життя налагодиться. Усе буде чудесно, як і в інших людей. Тому навіщо себе закопувати ще замолоду в землю?

Роки йшли, мала піростала, нова перспективна робота ніяк не знаходилася, Тоня й далі трималася за старе місце — вичитувала аграрні статті, цікаві вакансії вперто не попадалися, а вечорами, оскільки робити було нічого, вона ходила то на літературні вечори, то на презентації, то просто повисіти в когось із митців на хаті. Уляна несподівано вироста і досягла шкільного віку. Тоня Трюфель змушена була віддати доньку в школу рідного містечка, яку колись відвідувала сама. Перших кілька років бабця водила онуку до школи та забирала після уроків, бо шлях пролягав через автомобільне шосе і не було ні підземного, ні наземного переходу. Майже щороку фури калічили або розчавлювали на смерть когось із мешканців містечка.

Тоню Трюфель через постійні виступи та публікації на літературних сайтах і журналах урешті почали трохи помічати професійні читачі та звичайні любителі літератури. У неї постійно були прихильники, які захоплювалися нею як жінкою й поетесою. Були серйозні та короткометражні кохання. Були захоплення публіки. Іноді були квіти. Особливо важкими були стосунки з політологом, який хотів зробити партійну кар'єру в одній провладній силі, але так нічого й не досягнув, а згодом із бізнесменом, який займався мутним тіньовим бізнесом, і Тоня так достеменно не зрозуміла, що і куди він переганяв. Одного не завжди тверезого художника, який задурих її голову своїми компліментами про поезію, вона навіть пустила в своє життя. Тоді в неї просто знесло дах і вона повірила, що це справжнє кохання, що кращого альянсу годі й бажати — дві творчі натури, два бажання жити цікаво, весело, по-справжньому. Вони почали жити разом, винаймаючи помешкання. Але романтика вечорів під дешеве вино, з постійними балачками про творчість, живопис і поезію дуже

скоро перетворилася на каторгу: бухий художник часто зривався на ній, а спроби Тоні завести розмову про доньку, що її треба нарешті перевезти жити до них, бо малій потрібні матір і батько, пробуджували в цьому бухому художнику звіра, і він верещав, що нікому не дозволить жити за його рахунок. Тоня Трюфель повернулася до тьоті Клавдії, яка прийняла її зі сльозами, додавши, що вже взяла завдаток у нових квартирантів — студентів із Білої Церкви, але цей завдаток їм поверне.

Тоня Трюфель гірко ридала, бо після двох потужних кохань — політолога Колі, який «не зміг взяти на себе відповідальність» і не зійшовся з матір'ю-одиначкою, та бізнесмена Рустема, який також не дуже хотів серйозних стосунків, знову боляче попеклася. Раніше їй здавалося, що митець митця розумітиме з півслова і саме тому вона зважилася жити з художником. Тоня Трюфель думала про своїх колишніх мужчин і все більше ставала феміністкою, хоча раніше до цього ставилася байдуже чи навіть іронічно.

Невдачі на особистому фронті ніби з більшою силою виштовхували її в літературу та творчу атмосферу. Вона писала поезію буквально запоем, ніби випускала з себе цунамі. Її твори були енергетичними, поважкому зрілими, але й дуже талановитими та оригінальними в образах. Літературні критики все частіше говорили про «колізію», «внутрішню драму» та «екзистенціальні мотиви» у творчості молодій та перспективній поетеси, а водночас про якусь легкість і ненадуманість, природність і проникливість її творів. Ім'я Тоні Трюфель усе частіше виринали в літературних оглядах, фотозвітах із мистецьких перформансів. Афіші літературних фестивалів також не обходилися без неї.

Одного дня їй повідомили, що вона стала лауреаткою східноєвропейської літературної премії і що на неї чекає тисяча американських доларів. Від радісного збудження Тоня Трюфель мало не зімліла. Ввечері вона поділилася новиною по скайпу з матір'ю.

— Чудово! Уляні купимо зимові чобітки, пальтечко, лижі. А ще вона дуже хоче, щоб у неї був планшет, — сказала бабця.

Тоня прикусила язика, бо в неї — поки вона їхала в метро та тролейбусі з новиною в голові — виникли інші плани на ці гроші. Вона захотіла видати свою першу поетичну збірку і подумала про одного видавця, який, подекували, дешево друкував книжечки

початківців, підтримував творчу молодь, ходив на молодіжні слем-турніри та поетичні вечори.

— Так, звісно, ми щось придумаємо, — сказала вона матері, потім мляво розпитала про погоду вдома, останні новини і на тому закінчила сеанс у скайпі.

Через кілька тижнів в урочистій обстановці, в одному з благодійних фондів, перед десятками друзів та інших молодих письменників їй вручили літературну премію. Вона дала декілька коментарів столичним газетам й радію, інтерв'ю для одного літературного порталу, а потім шумною компанією пішла в арт-паб святкувати подію. Веселощі з подругами, пиво з креветками, численні тости за успіх Тоні Трюфель були їй приємними.

Але справжньою приємністю стало те, що до їхнього столика підсів видавець, про якого вона недавно подумала. Він був елегантним, ввічливим, щоправда лисуватим і трохи повнявим, мав гарне почуття гумору, направо й наліво розсипав дотепності, до нього одразу пригорнулися присутні, і він непомітно опинився в колі уваги всієї компанії. Видавець привітав Тоню Трюфель із високою нагородою і сказав, що вона справжня зірка нашої молоді поезії.

Коли балачки за столом переросли в такий монотонний і незрозумілий галас, що чергові тости за Тоню Трюфель доводилося вигукувати, видавець нахилився до неї і запропонував «подумати про першу книгу». Тоня одразу зацікавлено насторожилася, бо це було те, що їй потрібно, постріл у самісіньке яблучко. Видавець простягнув їй свою візитівку і сказав, що на вихідних можна зустрітися в спокійнішій обстановці. Він із усмішкою додав, що зараз така розкішна осінь у наших лісах — це гріх не бачити.

— Справді? — кокетувала вона.

— Усе, що божественне у нашому світі, мають побачити божественні очі, — гаряче дихнув їй у вухо, від чого по спині захмелілої Тоні забігали мурашки.

Вони курили, говорили про літературу та перспективи, нарешті видавець запросив Тоню із подружкою на вихідні до себе на дачу, за сто кілометрів від столиці, біля розкішного лісу й річки. Подумки Тоня Трюфель усміхнулася, але не подала виду, і погодилася на пропозицію.

Наступного дня матір знову через скайп сказала, щоб Тоня до них приїхала і підготувала малу до зими, бо минулорічні зимові чобітки

вже замалі, так само й куртка, Уляна стрімко росте, одяг такий дорогий, що страшно в магазини заходити. Тоня заспокоїла матір, що приїде, а сама зранку пішла на пошту й надіслала їй невелику суму, щоб та купила дитині взуття.

У п'ятницю ввечері на машині видавця Тоня з подружкою Надею, також поетесою, студенткою третього курсу університету, поїхали на дачу. Вони приїхали, коли стемніло, але на дачі вже горів мангал із дровами, над яким порався чорнявий щетинистий старший мужик. Видавець представив дівчатам його як «бізнес-партнера». Вечірній ліс і справді був розкішним і неприступним. Удалині блистіла змійка ріки, від якої віяло вологою та прохолодою. Осінь щовечора холоднішала. Від вогню тріскотіла деревина в мангалі, і запах диму лагідно наповнював подвір'я дачі, розтягуючись хвилиною за несильним вітром.

Тоня Трюфель кисло усміхнулася, коли запропонували сауну. Для неї все це було трохи банально, старомодно, провінційно, однак вона не конфузилася й не подавала свого розчарування. Вони їли шашлики, сміялися, жартували, дівчата пили червоне вино, а чоловіки — фінську горілку. Потім попаритися в сауну пішов чорнявий мужик із поетесою Надею. Коли вони розпашілі в білих халатах повернулися в будинок, то одразу пішли на другий поверх, не звертаючи увагу на Тоню та видавця.

Тоня Трюфель відчувала незручність ситуації і розуміла, що з видавцем усе одно доведеться лягти в ліжку, тому сама запропонувала піти в сауну. Голим він був геть смішним: товсті складки, черевце, широкі жіночні стегна, пухкенькі короткі долоні, закучерявлені груди. Вона не пручалася, коли він накинувся на неї та обціловував, і лише лїниво шепотіла, щоб потерпів. Після сауни вони повернулися в будинок і пішли до невеликої кімнати на першому поверсі, що була одразу біля вітальні. Видавець важко вовтузився коло неї, а вона весь час думала про свою першу поетичну збірку і про те, які тексти до неї залучить.

Зранку, тільки прокинувшись, вони лежали і слухали гул потяга на залізниці, що знаходилася одразу за рікою. Видавець сам заговорив про її збірку, розпитував, як вона буде називатися, який обсяг планується, який тираж, який тип обкладинки має бути. Тоня Трюфель пожвавилася й детально описувала свою майбутню книгу. Вона казала, що в ній має бути багато повітря, що кожен вірш має починатися з

нової сторінки, а не йти «сосисками», як зазвичай свої поетичні збірки видають графомани у провінції.

Видавець раптом перебив її і сказав:

— Я порахую і скажу, скільки це буде коштувати.

— Що? — розгублено перепитала вона.

— На днях скажу, — він поцілував Тоню в губи, лагідно розвернув та плавно запустив руку між ноги.

Вона повернулася додому й кілька днів була геть знервованою. Не тому що переспала з «недоречним» чоловіком, а тому, що її банально використали, як дешеву підстилку. Вона поділилася своїми тривогами з подругою — молодого фотохудожницею Анею, яка одразу насичала на неї — як ти могла, це ж нижче плінтуса, як ти могла. Тоня Трюфель образилася і гаркнула щось образливе.

— Я взагалі не розумію твоїх мотивів, — сказала фотохудожниця.

— Що тобі знати про мої мотиви? Що ти взагалі можеш знати?

— А ти, значить, у нас усе знаєш?

— Господи, Аню, ти — донька власника газової компанії...

— Стоп!

— Щороку відпочиваєш на якійсь йобаній Майорці і навіть не уявляєш, де взяти гроші, щоб доньці купити іграшку чи одяг. Що ти можеш знати про мої мотиви?!

— Та пішла ти!

У незручній історії з видавцем Тоня Трюфель подумки себе заспокоювала, що мимоволі сама цього прагнула, що це насправді був її усвідомлений вибір, її бажання, що цей непривабливий товстун — якщо подумати — навіть досить милий.

Ввечері на сеанс у скайп знову вийшла матір і розчаровано сказала, що цих грошей навіть на півціни не вистачить — чоботи на Уляну коштують уже, як на дорослого.

— Мам, це правда, — показала на моніторі з-за голови бабусі мармиза доньки з великим бутербродом і знову зникла.

— Я щось придумаю, — глухо сказала Тоня Трюфель.

Наступного дня, близько обіду, коли Тоня вийшла в дешеву забігайлівку біля своєї редакції в промисловій зоні, на мобілку зателефонував видавець. Він сказав, що це коштуватиме тисячу доларів. Тоня Трюфель страшенно розхвилювалася:

— Як тисяча доларів? Це дуже дорого!

— Можна дешевше, але тоді треба робити значно менший тираж і використовувати дешевший папір та матеріали.

— На скільки дешевше?

— Треба подумати. Приїжджай до мене в офіс — після роботи.

Тоня Трюфель поїхала на інший край міста до видавця. В офісі вже нікого не було, лише він. Відчинив їй і повів у свій кабінет, механічно сів за великий вишневий стіл. Кволим жестом показав Тоні на м'якенький диван навпроти і взявся за калькулятор. Вона дивилася, як його два масних пальці вистукували по великому чорному калькуляторі, а лоб вкривався зморшками від розрахунків. Він запропонував видати п'ятсот примірників, сказав, що це непоганий тираж для поетичної збірки. І це лише тисяча доларів — два бакси за примірник. Такої ціни ніхто не запропонує. Тоня Трюфель протестувала і сказала, що в неї нема тисячі доларів. Це була правда, бо сто доларів вона спустила: трохи грошей пропила після вручення премії, а іншу незначну частину відправила поштою доньці на зимові чоботи.

— Тоді давай так: триста примірників. Це також непогано.

— Ні! — від згадки про триста примірників їй стало взагалі кепсько на душі.

Видавець почав виправдовуватися, що є об'єктивні витрати, які не залежать від тиражу: верстка книги, робота літредактора, робота оформлювача обкладинки, доставка книги з друкарні — бензин для машини. Тоня Трюфель протестувала, що сама оформить книгу і сама її вичитає, бо тямить у літературному редагуванні. Вони півгодини сварилися до найменших дрібниць і деталей, чи буде м'яка обкладинка, чи тверда, але, врешті-решт, зійшлися на тиражі чотириста примірників за дев'ятсот доларів. Подумки Тоня вирішила трохи докласти грошей зі своєї майбутньої зарплати.

Видавець пожвавився, підскачів із крісла й запропонував це відзначити. Він одразу дістав із-під столу пакет і виклав на поверхню пляшку мартіні, декілька бутербродів у харчовій плівці, яблука та коробку дешевих цукерок. Видавець підійшов до кулера й узяв із нього кілька пластикових стаканчиків. Тоня Трюфель була дуже голодною і дивилася на бутерброди. Вони випили по першій. Видавець розпустив свою дурнувату краватку зі слониками, сказав, що сьогодні при параді, бо їздив до чиновників, закурив і кинув пачку «мальборо» на стіл.

Тоня гризла холодний бутерброд із нарізками шинки, квашеного огірка та вареного яйця. Видавець хвалився, що читав її вірші, що вони йому дуже подобаються і що на книгу неодмінно чекає успіх.

Коли Тоня Трюфель запитала, де він читав її вірші, то видавець зробив вигляд, що не почув, і далі теревенив про успіх майбутньої книги.

Вони випили знову, потім знову. Тоня з'їла ще один бутерброд і взялася за яблуко. Вона також закурила «мальборо», бо через постійний брак грошей економила на цигарках і переважно пригощалася куривом у знайомих. Від мартіні вона трохи попливла, але настрої у неї був хороший. Видавець обережно поліз її обіймати, вона була цим здивована, але не пручалася. Нарешті він рукою відсунув монітор і завалив Тоню на стіл одразу біля попільнички, пляшки і закуски. Тоня Трюфель відчувала, як одна його рука міцно стискала їй шию, а інша розстібнула на джинсах ремінь і зняла з неї все. Видавець вовтузився недовго, захекано сопів, ліг на зігнуту Тоню, міцно стискаючи під нею груди, потім кілька хвилин віддихувався, нюхаючи її волосся. Вони допили мартіні, ще покурили, він дбайливо підсунув їй папірець угоди, і вона його підписала.

Видавець відвіз її на таксі додому. Тоня Трюфель довго лежала у ванній і думала, слухаючи як із телевізором розмовляє її хазяйка — тьотя Клава. Тоня вийшла з ванни, і тьотя Клава сказала, що вона сьогодні трохи дивна.

— Ти здорова?

— Усе прекрасно.

— Ти виглядаєш, як хвора.

— Ні — я не хвора.

— Але ти бліда!

— Усе нормально. У мене скоро вийде перша книга.

Тьотя Клава зраділа і дістала пляшку домашнього вина, вони разом приготували ризотто, повечеряли і випили кілька чарочок.

Наприкінці листопада вийшла перша поетична збірка Тоні Трюфель. Від радості їй розпинало груди.

Вона приїхала у видавництво, і їй дали на руки п'ять авторських примірників. Тоня Трюфель накинулася на видавця:

— Чому так мало?

— За договором, а він у нас стандартний, ми видаємо авторам п'ять авторських примірників.

— Але ж ви нічого не втрачаєте?

— Такі правила.

— Це холуйські правила!

— Тоню, будьте стриманішими...

Вона намагалася бути стриманішою, але невдовзі знову спалахнула. Тоня Трюфель сварилася, що це свинство — друкувати книгу за чужі гроші, нічим не ризикувати і видавати на руки лише п'ять авторських примірників. Видавець спокійно розвів руками:

— Це ще добрі умови, бо великі видавництва «таке», — потряс він книгою у повітрі, — не видавали б навіть за гроші.

— Що??? — від видовища Тоню аж пересмикнуло, і вона густо почервоніла від гніву.

Поетеса взяла свої п'ять примірників, грізно гримнула дверима і, ні на кого не дивлячись, вибігла з видавництва. На вході вона мало не збила з ніг літню пані, яка розмовляла по мобільному. Тоня Трюфель їхала в тролейбусі до найближчої станції метро і гірко ридала. Розчарування були настільки нестерпними, що вона навіть не мала сили поглянути на свою першу поетичну книгу, п'ять примірників якої лежали в її невеликому наплічнику.

Тоня Трюфель швидко прийшла до тями, обдзвонила всіх своїх подруг і поскаржилася на скажену, нікчемну, спітнілу свиню — видавця, цього дешевого вилупка, афериста, зачуханого совкового мужлана. Вона говорила так емоційно й голосно, що пасажери у тролейбусі уважно за нею стежили. Подруги її заспокоювали і казали, що все минеться, не варто через мудаків так паритися.

Врешті-решт друзі через кілька тижнів зробили презентацію її поетичної книги, перед тим розмістивши оголошення на сайтах і в соцмережах. На захід прийшло до сорока людей, однак видавець на презентацію навіть не з'явився, а збірка у книгарні так і не надійшла. Вона перед тим телефонувала йому, гнівалася, але він був непохитним і казав, що не відправлятиме машину на презентацію, на якій куплять десять примірників книжки, — це економічно не вигідно, якщо їй треба — хай приїжджає, бере книги в руки під реалізацію. Тоня Трюфель почувалася приниженою, розчавленою, нікому не потрібною та беззахисною. Першим ділом їй хотілося ретельно вимитися від того

спітнілого й огидного тіла, яке нещодавно нею володіло, їй здавалося, що його піт і запах досі не змито.

Попри все презентація виявилася успішною. Тоню Трюфель записали на відео та повісили її читання поезії на ютубі, а на одному з літературних сайтів вийшов репортаж про презентацію з фотографіями. Підтримати молоду поетесу прийшло навіть декілька старших літературних авторитетів, які виступили з теплим словом.

На зимові канікули доньки вона вирвалася в рідне містечко. Вони вдвох блукали парком, ходили до озера, скутого білосніжною кригою. Самотні зимові рибалки сиділи на своїх металевих ящикках і не звертали на них увагу, смикаючи своїх окунців. Матір і мала багато фотографувалися, сміялися, кидали одне в одного сніжками. Коли Тоня Трюфель повернулася в столицю, то знову виклала фотки на своєму акаунті в соцмережі. Друзі, приятелі, шанувальники знову насипали під ними лавину захоплених коментарів і побажань добра, любові, здоров'я. Проте один коментар її засмутив: це було повідомлення від незнайомої дівчини під анонімним ніком. Тоня здогадалася, що ця дівчина працює у видавництві, де вийшла її перша поетична збірка. Незнайомка сказала, що книга вийшла накладом двадцять примірників. Після мимовільного розчарування Тоня Трюфель відчула цілковиту байдужість і більше про це не думала.

Через декілька тижнів головний редактор журналу, непривітний, сухий, передпенсійний педант, викликав її до себе. Він був суворий і неприступний на вигляд, говорив мало і глухо, не дивлячись їй в очі. Тоню скоротили. Вона здогадувалася, що керівництву не дуже подобалося те, як вона постійно піариться — виступає по радіо та телебаченні, як її обличчя час від часу з'являється в газетах. Після кількох нічних пиятик вона — так трапилося — здала наполовину вичитаний журнал, бо голова після алкоголю не варила.

Тоня Трюфель зібрала свої речі — кілька фотографій доньки в рамці, чашку для кави, декілька книг, журналів, течки з паперами, і вийшла зі своєї редакції, якій віддала шість років життя. Тоня Трюфель пішла в дешеву забігайлівку — єдину в промисловій зоні, де часто обідала. Вона дуже хотіла їсти. Тоня йшла невеликою вулицею, обкладеною одноманітним сірим бетонним парканом, і думала про доньку, згадувала її усмінене лице на фотографіях, які робила, коли приїздила в гості. Вона йшла і курила. У неї трусилися руки. Тоня

Трюфель сказала собі: мабуть, від холоду. До їдальні було ще далеченько, а бетонний паркан не закінчувався.

29 березня 2013, Київ

Планетниця

Леся Онищенко — маленька, худорлява шістдесятирічна галицька пані, все життя любила читати газетні статті про незвичайні події та аномалії, таємниці Землі і Всесвіту, загадки космічних просторів і давніх цивілізацій, потойбічні життя і прибуття неземних істот. Пані Леся лопотіла своїм дзвінким голоском про прочитане мало не на кожному кроці, і людям вона здавалася трохи дивною — не те, щоб дуже, але трохи. Пані Леся також дуже любила астрономію і все, що з нею пов'язане. Хоча вона й не особливо знала, що таке астрономія, бо не вельми стежила за цією наукою, але читала все, що їй потрапляло на очі в жовтій пресі, і вважала, що астрономією має цікавитися кожна людина, особливо молода, бо теперішню молодь крім гульок і алкоголю більше нічого не цікавить. Через астрономію, була переконана пані Леся, можна передбачати своє майбутнє, а тому не робити безглуздих вчинків.

Ще за часів більшовиків пані Леся також цікавилася неземним походженням релігій, спершу на неї гримав парторг заводу Микола Панасович Спиридон, у якого в роду були священики, зокрема його дід по батьківській лінії, але в чому він нікому не зізнавався. Лише пані Леся, коли була ще юною дівочою, добре про це знала, бо її бабця училася з майбутньою дружиною діда Миколи Панасовича, отця Василя. У подальшому це і давало моральне право пані Лесі прямісінько в очі Миколі Панасовичу зухвало говорити: «Ще один комуніст мені знайшовся». Врешті-решт, на захоплення молодого пані Лесі вже не звертали уваги. З часом вона також почала цікавитися планетами, міркуючи, куди ж зникло на них життя.

Упродовж майже сорока років вона ретельно визбирувала статті з різних газет і журналів, вирізала їх ножицями та охайно складала у великий альбом. Цей велетенський «неземний» альбом, обтягнутий коричневим дерматином, стояв поруч із іншими альбомами — у вишневому дерматині, в якому пані Леся колекціонувала викройки, переважно штанів, спідниць, шортів, пальтечок, плащів і дитячого одягу та іншим, обтягнутим зеленим дерматином, у якому вона збирала вирізки рецептів тортів, тістечок, кексів, та рецепти приготування грибів, м'яса, салатів, маринадів для закруток овочів і

фруктів. Ці три альбоми були її справжньою гордістю, однак «неземний» альбом був найбільшою цінністю, бо вирізки, приклеєні до його сторінок, особливо збуджували уяву пані Лесі, і вона з радістю любила показувати ці матеріали своїм гостям з найменшої нагоди. Отак прийдуть подружки пані Лесі, хильнуть із нею трохи малинової настоянки, поспівають, а потім господиня давай їм показувати свій альбом, обережно гортати великі сторінки, вкриті приклеєними вирізками, і розповідати про зміст цих вирізок.

Пані Леся буквально полювала за матеріалами, якими наповнювала цей альбом. Особливо вона любила рубрику «Діти всесвіту» в районній газеті, яку вже сьомий рік поспіль, іноді з бодуна, писав місцевий журналіст, миролюбне велике дитя Коля Мигаль. Вона так любила перестріти журналіста на ринку чи в центрі містечка, погомоніти з ним про інші світи, що деколи навіть запрошувала до себе на чай і, звісно ж, наливала йому чарочку та пригощала всілякими закусками. Коля Мигаль був сорокарічним холостяком, трохи забрьоханим, неохайним, але дуже доброзичливим хлопцем — він іноді ремонтував крани пані Лесі, якщо в них стиралася прокладка й текла вода або прикручував розетки, якщо ті з роками відвалювалися. Але... Коля Мигаль був надзвичайним співбесідником із фантастичним умінням переконувати своїми розповідями: все, про що він говорив — космічне, неземне чи потойбічне, — мало незбагненний вплив на пані Лесю, і від його розповідей їй аж переймало дух.

— Колю, ти закусюй, закусюй, я тобі ще добавки дам, — із теплом дивилася пані Леся на Колю Мигалья, який наминав ложкою її суп із фрикадельками після чарочки самогонки і розповідав про Юпітер та його траєкторію.

У районній газеті Коля Мигаль також складав кросворди, в яких постійно робив грубі помилки, від чого пенсіонери райцентру завжди обурювалися, коли знаходили правильне слово, однак кросворд передбачав слово інше. Коля Мигаль — певно з бодуна — в одному кросворді ріку Конго розмістив в Латинській Америці та назвав Ньютона відомим письменником. Але це вже інша історія. Цей журналіст також писав астрологічні прогнози, які пані Леся теж любила і, надихнувшись цими прогнозами, постійно телефонувала своїй доньці у Тернопіль, чого їй на цьому тижні робити не слід або ж навпаки — що слід робити негайно.

Це все тривало з року в рік і стало звичкою. Пані Леся телефонувала до доньки Ганни і тим самим стурбовано-монолітним тоном починала:

— Доню, цей тиждень буде для тебе складним, особливо у фінансовому питанні, тому...

— О боже, — трохи знервовано перебивала її донька Ганна, якій подібні дзвінки за останні десятиліття просто вже набридли. Вона розпитувала матір, що їй привезти, як у неї зі здоров'ям, але пані Леся далі бралася за своє й одного разу видала таке:

— У тебе на цьому тижні буде одне знайомство — мужчина.

— Ма-а, може досить?

— Але ти за жодних обставин не повинна впускати його у своє життя, він наламає дров, ти будеш нещасною.

— Мамо, чого ти знову обчиталася? Що за ацтой тобі підсунули? Я краще привезу тобі кілька чисел журналу «Форбс», щоб ти хоч побачила, в якому ми всі світі живемо.

— Жени від себе всіх мужчин цього тижня. Чуєш, доню? — ніби не чула її слів пані Леся.

— Чую, — на автоматі ліниво відповіла Ганна, щоб спекатися цієї теми, а про себе думала, що все це — безнадійно, вона ніколи не зміниться.

Донька Ганна нудьгувала й дратувалася від подібних тирад і завжди переводила розмову на інше. Але того тижня на дні народження подруги зі свого бутика, де працювала товаровознавцем, вона справді познайомилася з надзвичайним сорокарічним блондином-красунчиком, який одразу їй сподобався і з яким вона закрутила роман. Любов, проте, виявилася не дуже тривалою. Ганна несподівано завагітніла, коли вони кохалися бухими, а красунчик, коли про це дізнався, відразу знявся в невідомому напрямку. Його ніде не могли знайти. Від розпачу Ганна зробила аборт, на який пішли всі її заощадження. Про цей епізод вона навіть боялася розповідати матері, бо та допікала б їй усе життя, пиляла на кожному кроці.

Але з роками донька помітила, що прогнози її матері іноді справджуються. І це її насторожило. Одного разу матір сказала, щоб вона не позичала гроші кращій подрузі — і справді, краща подруга після відмови Ганни позичила гроші в іншій кращій подрузі, якій не віддає позику вже третій чи четвертий рік.

На прогнози пані Лесі, певно, звернули увагу й інші люди, бо вона говорила про те, «як ляжуть планети», скрізь. Пані Леся говорила про свої прогнози щодня, говорила своїм подружкам-пенсіонеркам на лавочці біля під'їзду, говорила про застереження від планет людям у місцевому автобусі, який віз її на дачу, говорила про ці планети з сусідами та знайомими на дачі, а також із мешканцями свого будинку — а це аж три під'їзди, зі знайомими продавчинями на ринку, в магазинах та аптеках, не кажучи вже про родичів і колежанок із дитинства, школи та молодості.

Невдовзі за нею закріпилося ім'я «планетниця», і люди, коли бачили її в місті, шанобливо віталися й казали: он пішла відома планетниця, пані Леся.

Коля Мигаль, певно з бодуна, і далі писав свої статті про інші світи, планети та всесвіт, а планетниця пані Леся й далі ними надихалася, породжуючи у своїй уяві все нові й нові візії. Вона дивилася на людей як на піщинок, котрі заповнювали своїми долями всесвіт, і говорила їм усе, про що вони хотіли почути. Невдовзі пані Леся напрацювала свою цільову аудиторію чи, як кажуть менеджери, базу клієнтів. Люди потягнулися до планетниці за порадами, одні їй телефонували й домовлялися про зустріч, інші просто приходили і відразу натискали дзвінок квартири, ще інші просто перестрівали на вулиці чи ринку й заводили бесіду, а ще інші запрошували пані Лесю, відому планетницю, до себе в гості на чай із тістечками. Пані Леся стала відомою та авторитетною людиною, і всі прагнули з нею спілкуватися: майже не було скептиків, які раніше насміхалися над її дивакуватістю чи зневажали поза очі.

На дачі пані Леся навіщувала сусідові, що його донька успішно вийде заміж за чорнявого ровесника, що в нього буде внук і що справи його родини підуть на краще. Все так і сталося: до міста приїхав тридцятилітній симпатичний чоловік із грошима, який заснував свій бізнес — побудував біля в'їзду до міста, одразу на трасі, готель, одружився на доньці сусіда по дачі пані Лесі, і в цього сусіда невдовзі народився внук, дуже схожий не лише на батька, а й на діда. Сусід по дачі пані Лесі був на сьомому небі від щастя і розповідав про це чудо-пророцтво мало не біля кожного паркану. Зять сусіда втягнув у свій бізнес усю родину дружини: працевлаштував не лише тестя й тещу, а й

двоюрідних братів і сестер. Одні родичі куховарили в готельному барі, інші займалися прибиранням, ще інші — поставками необхідного.

Планети ще більше крутилися в голові пані Лесі, і вона бачила неземні потоки світла, з якими перетиналися людські долі. Люди все йшли до неї за порадами і йшли, і пані Леся нікому не відмовляла. Люди ніяковіли, не знаючи, як їй подякувати.

— Будь-яка подяка має йти від серця, — казала в таких випадках планетниця пані Леся.

— Ой, дякуємо вам, пані Лесю, дякуємо! Прийміть, що Бог послав, — давали вони планетниці молоко або м'ясо, овочі або цукерки.

Коли ненароком пані Леся чула, як ганили кросворди чи статті Колі Мигаля, то відразу ставала на його захист і гнівно ставила злі язики на місце. Одного разу вона навіть посварилася з донькою Ганною.

— Мамо, так він же алкаш, пустомеля, невдаха, цілими днями й ночами швендяє під парканами, сидить у пивницях, всі це знають, чи можна його сприймати серйозно? Це ж смішно, — сміялася Ганна.

— Ой не кажи такого доню, не кажи. Людина трохи любить булькнути, але ж це не від доброго життя, — не відступала пані Леся.

— Чим він тобі голову задунив? — продовжувала Ганна.

— Ти нічого в тому не розумієш. І ні в що не віриш.

— Мамо, зараз у всіх є Інтернет. І ці п'яні писання твого Колі Мигаля — вони просто на голову не налазять.

— Твій Інтернет — до лампочки. Не говори поганого про людину! — повчала доньку пані Леся і після подібних розмов могла тижнями не телефонувати Ганні.

Коли, бувало, рубрика «Діти всесвіту» тривалий час в газеті була відсутня, пані Леся брала телефонний довідник району, одягала окуляри, шукала номер головного редактора газети, прикладала слухавку до вуха і набирала його номер. Коли слухавку не брали, вона телефонувала в бухгалтерію, редакцію, кому завгодно, однак усе одно виходила на когось із редакції. Пані Леся обурено запитувала, чому давно не поновлювалася рубрика «Діти всесвіту», чому редакція ігнорує права читачів. Спершу її намагалися відшити і навіть трішки грубіянили. Пані Леся одразу пішла в контрнаступ: вона нагадала панові головному редактору, що ця газета муніципальна, а отже, виходить за кошти громади містечка, тобто за кошти платників податків. Пані Леся прочитала йому півгодинну лекцію про те, що їй

уже набридло за рахунок власних коштів утримувати армію ледарів із міліції, мерії, поліклініки, а тепер ще газети. Притиснутий до стінки головний редактор, уже певно з безвиході, виправдовувався:

— Коля Мигаль зараз тимчасово не працює.

— Що з ним? — насторожувалася пані Леся.

— Він на лікарняному, — невпевнено відповідав головний редактор.

— Що з ним? Щось серйозне?

— Як би це вам сказати...

— Говоріть! Я хочу знати правду!

— Він у запої.

— Бідний, — говорила пані Леся і терпляче чекала, коли Коля Мигаль вийде із запою і коли відновиться рубрика «Діти всесвіту».

Коля в таких випадках, як правило, ставав диким і чорним, він міг накласти в штани або валятися в баюрі. Добрі люди його підбирали просто на вулиці й відносили додому. Бригада санітарів із місцевої лікарні дуже швидко ставила Колю на ноги — їм це було робити не вперше, лікарі знали організм журналіста, мов будь-який сантехнік свої труби. І через тиждень-другий на шпальтах муніципальної газети знову з'являлася рубрика «Діти всесвіту», все там же — в підвалі, на п'ятій сторінці. Радошам пані Лесі не було меж, вона захоплено читала рядки статті, написаної Колею Мигалем, дарма що під псевдонімом «Фома Прозорливий». Згодом вона поверталася до статті, знову її перечитувала, ретельно зважувала в своїй уяві все сказане, піддавала матеріал критичному аналізу, зокрема наскільки він міг органічно вписатися в ту космічно-астрологічну картину, яка була в голові пані Лесі. Лише після цієї процедури одного вечора вона сідала за стіл, ставила перед собою гарячий чай і печиво, вмикала телевізор і охайно вирізала манікюрними ножичками статтю, а потім підклеювала до альбому. Пані Леся не переставала дивуватися, звідки Коля Мигаль усе це може знати, звідки він бере такі велетенські знання. Її донька Ганна, коли приїздила, кепкувала з неї, що Коля Мигаль — дешевий балабол, компілятор, який просто тирить усіяку хрень із Інтернету, а потім ліпить усе це до купи і видає під виглядом своєї писанини, а дурні люди, ведуться, так, так, мамо, ведуться, бо дурні й затуркані, допомагають виконувати план — купують цей ідіотизм. Але пані Леся вже давно перестала гніватися на доньку і на її аргументи просто не

зважала. Ганна не розуміла, що, навіть якби Коля Мигаль писав дурниці чи неправду, це все одно не мало жодного значення: його статті допомагали Лесі уявляти інші світи, чіткіше бачити рух планет та їх позиції і все те, що пов'язано з астрологічним гороскопом. Пані Леся надихалася творчістю Колі Мигалья і почувалася від цього впевнено, вона нутром відчувала вплив планет на долі людей, але своїми словами це ніяк не могла пояснити, а тому ніколи й не пояснювала, а лише розповідала, чого не слід робити.

Однак запої Колі Мигалья частішали: якщо раніше це траплялося двічі чи тричі на рік, то протягом останнього року він випадав із життя постійно, іноді з інтервалом лише місяць. Пані Леся більше не кликала його до себе і не пригощала, бо розуміла, що нещасний хлопець просто зійшов із катушок. При зустрічі вона щоразу казала, Колю, тобі треба женитися, діток завести, почати нове життя, тоді все буде добре, а пиятики, карти, дружки — до добра не доведуть.

— Що на мене чекає? — підморгував їй Коля Мигаль.

Пані Леся трохи лукаво на нього дивилася й відповідала:

— Дурне теля. Про що вже думаєш?

Коля Мигаль усміхався, жартував, що всі ми під Богом ходимо, й ішов своєю дорогою. Пані Леся дивилася йому вслід, як його силует то зникав, то виринав між перехожими, й думала, надломився, підштовхнуло пити, цьому ж можна було би завадити, якби знати причини.

Восени минулого року рубрика «Діти всесвіту» знову довго не виходила. Пані Леся терпляче чекала. Але рубрики все не було й не було. Вона вирішила почекати ще два тижні, щоб Коля поправився. Але рубрики все не було. Пані Леся зважилася зателефонувати в редакцію і нагримати на самого головного редактора, нагадати йому, за чиї гроші він свої штани протирає — платники податків не потерплять, коли їх інтереси як читачів не будуть враховувати. До головного редактора вона додзвонилася лише після обіду.

— Ви що, нічого не знаєте?

— Ні, — відповіла пані Леся.

— Нема більше нашого Колі Мигалья.

— Як це нема?

— А ось так. У нього обірвався тромб і застряг у легенях.

— Що? Тромб? Як це? Який тромб?

— Не знаю. Так кажуть лікарі, — відповів головний редактор і поклав слухавку.

Пані Леся сіла на диван і ще довго тримала телефонну слухавку, з якої було чути короткі гудки. З того часу вона більше нікого не приймала і ні з ким не розмовляла. Вона не говорила про планети біля під'їзду, не говорила про планети в автобусі, коли їхала на дачу, не говорила про планети на дачі з сусідами, вона взагалі поводитися так, ніби цього ніколи з нею не було, ніби вона — зовсім інша людина. Всі відразу помітили такі раптові зміни в її поведінці, однак із нею про це не заводили розмову, лише віталися, розмовляли про погоду, здоров'я, політичні новини, але про планети — ні. Люди, коли її бачили, могли лише сказати: он, пішла колишня планетниця пані Леся.

Донька Ганна також відчула докорінну перемену в своїй матері, яку їй навіть стало трохи шкода. Ганна делікатно не згадувала космічно-астрологічні теми, так, ніби вони і справді ніколи не турбували її матір. Пані Леся була настільки пригніченою та замкненою, що Ганні ставало боляче на неї дивитися.

Одного разу пані Леся сказала в телефонній розмові з донькою:

— Привези мені свій журнал.

— Форбс?

— Так, так. Привези мені той «Хворпз», хоч подивлюся — що воно таке.

31 березня 2013, Новосілки

Марко Півник

Маленький худорлявий, але дуже імпульсивний, чорнявий поет Марко Півник, якого через дрібне тіло й велику голову викладачі поза очі називали «пуголюком», автор рукописної збірки «Скажені огірки», роздрукованої метеликом у кілька сотень примірників, улюбленець дівчат із філологічного факультету, герой пліток і місцевих усних новин, дрімав у кімнаті свого гуртожитку. Його сусід по двомісній кімнаті поїхав на декілька днів додому, і Марко залишився сам. Тепла ковдра не захищала від кімнатної прохолоди: з'їхала набік, оголивши плечі. Втоплена свідомість вимагала солодкого забуття. Марко Півник цілий вечір писав на ноутбуці вірші, переважно верлібри, туди-сюди ходив кімнатою, переживаючи солодкі муки творчості, курих, знову сідав і вистукував на клавіатурі — він наклепав їх аж вісім. Впродовж кількох годин обчитавшись до чортиків раннього Лорки, він раптом відчув сильне збудження, в якому запідозрив натхнення, й сів писати. Над своїми віршами він викурих майже півпачки цигарок, голова розколювалася. Марко Півник випив знеболювальне і ліг близько опівночі, відчуваючи сильну втому та задоволення.

На певну мить сон поглинув його теплими водами, але, ніби на зло, прокинулася одна з недоречних і зайвих думок, які нерідко в такі хвилини супроводжуються спогадами й ілюструються зоровою уявою. Це змусило Марка Півника розплющити очі. Він розгнівався. Його дратувало, що необхідно рано вставати, а зараз, коли пізня година, над ним знущається безсоння й він не може заснути. Але мелодійне цокання годинника за кілька хвилин злилося з поступовим, глибоким, ритмічним диханням.

До Марка Півника прийшов сон, коли глухі, невиразні голоси з коридору до кімнати майже не проникали, бо сон, ніби створив герметичну заслону. Він бачив сон. Прогулюється з Міланою парком і свіжий сніг рипить під ногами. Мілана задумливо мовчить і споглядає невеличке, схоже на бумеранг, озерце, вкрите сніжною пеленою. Там товчуться й галасують рожевощокі дітлахи, захекані, грають у хокей. До Марка Півника долітає гамір і шум гри, але він його не чує: гра ніби далека реальність, про яку він лише здогадується. Мілана також цього не чує, бо перебуває в задумі зимових дерев, які її ніби

приворожують. Мілана поміж ними бігає, сміється, вигукує, мов школярка. Здається, літає вороння, але ці фрагменти сну нечіткі. Мілана гарно мовчить. Про що ж Мілана мовчить? Її обличчя тепер бліде й нагадує втомлений спокій, коли нічого не хочеться. Такою Марко Півник бачить її вперше.

«Ти не можеш собі уявити, як це гарно!» — дивиться вона на сніг, яким зима посипала кущі.

Вони довго розмовляють, переважно «про життя», а це, як правило, закінчується лайкою. Марко Півник її дражнить. Мілана відповідає тим же, і вони граються — граються в дорослому розумінні, коли вона надимає губки й легенько, ніжно б'є його по задньому місці, а він стає навшпиньки, оскільки менший від Мілани на голову, ніби ненароком натирає снігом їй щоки. Мілана весело гнівається й звалює його з ніг. Відтак вони бігають одне за одним, кривляються, як дітвора, галасують, намагаються обманути мовчання. Несподівано з'являється батько Марка Півника, в нього червоні, невиспані очі й понурий, навіть ворожий вигляд, він стоїть на снігу в кімнатних тапочках, тримає томик Ніцше, неквапно гортає сторінки, а потім погрожує синові. Батько гнівно-захоплено дивиться на Мілану, каже синові «не марнуй часу» і зникає, зникає, ніби в мареві, залишаючи місце зимовим деревам. Фрагмент сну знову нечіткий, бо Марко Півник цілує Мілану й силкується бачити обличчя коханої, а воно тремтить, ніби відображення у воді, розпливається, стає все далі нечітким. Враз Марко Півник відчуває, як всередині нього народжується солодкий, приємний вулкан. Мілана тепер роздягнута й сміється, а довкола тепло, як на березі моря. Вона так дзвінко сміється, ніби хизується своїми рівними, сніжними зубами. Але мовчання знову поглинає її. Марко Півник не знає, про що думає дівчина. Мілана хоче говорити, але замість неї говорить щось інше. Це «щось» збуджене й рухливе, рипить багатьма ногами, викрикує неспокійними, нервовими голосами, які, мов обрубки, й кожної хвилини стають нечіткими й експресивними. Марко Півник чує розпачливий крик.

«Знову п'яні повилазили з бару», — втручається в сон одна з недоречних і зайвих думок.

Його починає дратувати шум, що лине знадвору. П'яні вже другий рік (з першого дня поселення Марка Півника в гуртожитку) руйнують його сон. Заспокоюється, силкується заснути.

Знову приходить Мілана. Тепер — одягнута, відчужена, холодна, наче випадкова жінка серед чужого міста, хоча по-дитячому усміхається. І хлопець раптом відчуває докір, мовляв, не вберіг солодку мить, не вберіг куций проміжок часу, що належав тільки нам, нашим почуттям, уяві, який існував тільки в нашій радості. Марко Півник, який перед тим обчитався раннього Лорки та писав ліричні вірші, простягає в її обличчя, мов у сизий дим, руку. Несподівано Мілана зникає, голоси проганяють її, голоси стають нестерпними й різкими, на їхньому фоні знову чути пронизливий дівочий плач.

«Це не сон», — розплющив очі Марко Півник.

До кімнати проник запах горілого. Марко Півник наразився на різке, незрозуміле освітлення: хвилі червонуватої заграви на мить залили приміщення, відтінюючи незрозумілою маячнею на стінах, хвилі то зникали, то виринали знову. Це тривало безперервно й ставало схожим на химеру.

«Я не вимкнув камін!»

Марко Півник зірвався з ліжка, підбіг до електричного каміна, але той був холодним. За шторами раптово спалахнуло незрозуміле сяйво, яке супроводжували відчайдушні крики, вигуки й галас. Сяйво жваво рухалося, кидалося врізнобіч, однак зоставалося на місці: ніби великий скажений звір, якого прив'язали.

Марко Півник відхилив штору і від побаченої картини здригнувся: здоровенних розмірів червоно-жовтий язик виривався з вікна п'ятиповерхового гуртожитку, що перпендикулярно сходився кутами із його. Полум'я кидалося вгору, ніби хотіло облизати нічну стелю з зірками, кидалося вліво, вправо, мов прагнуло пробратися крізь маленький отвір вікна, яке його затиснуло. Полум'я було самісіньким пеклом, яке хоче вивільнитися й віддатися свободі.

Марко Півник поглянув зі свого сьомого поверху вниз: десятки чорних постатей метушилися на снігу, мов мурашки, відчайдушно викрикували, розмахували руками, бігали з місця на місце, вили, задерши догори голови. Мигалкою нагадала про себе пожежна машина, що влітала на подвір'я перед гуртожитком, розігнавши чорні постаті, які невеликими купами розсипалися під будинком. Із вікон поверху, де нуртувала пожежа, валував, здіймався вгору сивий, пелехатий дим. Марко Півник, який обчитався перед сном Лорки,

задоволено уявляв, ніби за шибамі будинку курили цигарки курці з усього міста.

Марко Півник дивився на під'їзд, з якого витекла невиразна чорна цівка крикливих постатей, пакунків, валіз, торб, клунків, плачів, цівка розтікалася між купами чорних постатей, які, трохи заспокоївшись, знову вигукують й махають руками. Пожежники поливали вікно.

Раптом Марко Півник здригнувся: саме під кімнатою, де була пожежа, мешкала Мілана. Він схопив мобільний, набрав її номер, але абонент був поза зоною досяжності. Миттю натягнув на себе штани, футболку, светр, взув боти, вхопив куртку і вилетів із кімнати. Він підбіг до ліфта, але той не працював.

«Мілана!» — з цим внутрішнім зойком Марко Півник летів униз, немов винищувач, сходами, перестрибуючи аж цілі секції, опиняючись на майданчиках між поверхами, і знову летів і летів.

Він вибіг надвір, відчуваючи сильний мороз.

— Пропустіть! — кричав він до затору зі студентів біля виходу, які також ішли подивитися на пожежу в сусідньому гуртожитку. Марко Півник усіх їх порозштовхував і побіг по снігу до сусіднього гуртожитку, де мешкала його Мілана.

Марко Півник скакав серед натовпу і бачив, як десятки людей прямували до гуртожитку, в якому на п'ятому поверсі нуртувала пожежа. Він чув знайомі голоси, хотів згадати чиї, впізнав голос Обдовбаного, потім впізнав грубий голос Мамаші — це Катя, найоб'ємніша дівчина, яку коли-небудь він бачив.

Марко Півник миттю підскочив до них:

— Згоріла, — сказав Обдовбаний.

— Дурак! — крикнула Мамаша і гепнула його долонею по голові.

— Так де вона?! — з відчаєм вигукнув Марко Півник.

— Там, — показав на гуртожиток Обдовбаний і хихикнув.

— Не переживай. Весь п'ятий і четвертий поверхи — вільні. Там нікого нема. Ніхто не згорів. Бачила твою Мілану на другому.

— Кретин! — крикнув Марко Півник до Обдовбаного і побіг до гуртожитку.

Він рвонувся вперед, але комендант тітка Даша, потужна стодвадцятикілограмова жінка, стояла на вході і нікого не впускала. Марко Півник, працюючи ліктями, ледве пробився до неї і сказав, що він із команди, яка рятує майно. Тьотя Даша кілька разів кліпнула

очима, нічого не зрозумівши, що він їй пролопотів, але його пропустила, гукнула, щоб матраци виносили і ліжка, щоб імущество не згоріло.

Марко Півник миттю побіг на сходи, де дико смерділо від чаду й диму. Туди-сюди носилися студіки: хто ніс воду, хто меблі, хто клунки, хто матраци чи великі сумки. Всюди відчинялися вікна. Один край гуртожитку зі сходами був повністю звільнений від студентів, і там були лише пожежники. Марко вискочив на другий поверх. Двері кімнат були відчинені, всюди чулися голоси, розмови. В одній із кімнат співали під гітару. «Дурдом “Сонечко”», — подумав він. Марко Півник шукав Мілану, але ніде її не бачив.

Він зустрів знайомого однокурсника і запитав про неї, той махнув рукою і показав на кімнату в далині коридору. Марко Півник насторожився, він дуже добре знав цю кімнату, бо там мешкав Микола Бембик — провідний новеліст на їхньому факультеті, якого дуже любили слухати дівчата на літературних вечорах. Марко Півник ревнував Мілану до нього, бо той постійно біля неї крутився, відвішував їй купу компліментів і їй це подобалося. «Ти що, мене ревнуєш?» — іноді кокетувала Мілана і Марко Півник сходив із розуму ще дужче.

Марко Півник підійшов до кімнати і застиг на її порозі: за столом, закладеним свічками, сиділа величенька купа хлопців і дівчат. У тьмяному освітленні він розгледів Мілану, яка сиділа на колінах у Миколи Бембика. Вони всі грали в карти, реготали і не звертали на нього уваги. Потім одна з дівчат помітила його і здивовано вигукнула:

— Марку! Ти що тут робиш?

— Прийшов, як Нерон, подивитися, як усе горить, — відповів він.

— Сідай до нас! У нас тут справжнє пекло! — покликав його один із однокурсників.

Усі засміялися, але Мілана і Микола трохи зніяковіли. Вони дивилися на Марка Півника, а той непорушно втупився в них. Мілана механічно забрала руку, якою обіймала Миколу Бембика.

Марко Півник повернувся до себе. Він здригнувся, коли почув, як викрикнули його прізвище. Піднявшись до себе в кімнату, він ще довго дивився у вікно. Під'їхала машина «швидкої допомоги». З під'їзду чорні постаті винесли нерухоме тіло. Усе ж таки є потерпілі. Марко Півник чув голоси. Він зрозумів, чому знову виникла шарпанина й

шум. Тимчасово відселяють студентів на ночівлю в інші гуртожитки. Чорні постаті тримали ліхтарики. Десятки світлових списів блукали стінами гуртожитків, націлювалися в темні вікна. Марко Півник неприємно відвернувся: світловий спис влучив у його вікно.

Він похапцем заліз під ковдру. Він думав, що буде далі. Зараз вона припхається, буде виправдовуватися, не шкода її пустити заночувати, але ж, бляха-муха, вона буде теревенити та виправдовуватися цілу ніч, пятакатиме про цю чортову пожежу аж до ранку.

Марко Півник вирішує Мілані не відчиняти.

«Спати... спати...» Чути дівочий плач. «Хоча, якби прийшла дівчина...» — подумав Марко Півник. Згадав Ксюху, яка всім дає, минуло тільки півроку... Марко Півник із насолодою почав згадувати її всю до ниточки. «Вона може прийти!»

Він уважно прислухався до шуму в коридорі. Здається, ось-ось лунатимуть несміливі кроки, зупиняться біля дверей, секунда, друга і — тук-тук. Заходьте, відчинено. «Ой, пробач, я так боялася...» Дурниці, добре, що прийшла.

«Вона прийде, обов'язково...» — заспокоював себе Марко Півник. Він вірив, що Мілана або Ксюха обов'язково прийдуть — їм нема куди дітися. Шум за вікном поволі вщухав, долітали поодинокі голоси, обривки розмов. «Вона, певно, вже підіймається», — думав Марко Півник про Ксюху. Він нетерпляче обраховував, скільки треба часу, аби піднятися на сьомий. Але в коридорі тихо. Ксюха чи Мілана. Ксюха чи Мілана. Ксюха чи Мілана. Ксюха чи Мілана. Ксюха чи Мілана... хотів він повторювати безкінечно.

«А що, коли прийде Обдовбаний? Тоді... прийдеться відпровадити його до Сані». Марко Півник не міг спати. «Вона обов'язково прийде... прийде» Чекання його дратувало. «А що, коли прийде Мілана? Її доведеться пустити...» У потилиці Марка Півника нестерпно боліло, від втоми злипалися очі. «Потрібно порахувати до ста». Ксюха чи Мілана. Ксюха чи Мілана. Ксюха чи Мілана...

Раптом ніби на рівні його вікон залунав голос. Марко Півник здогадався — пожежники вилізли на дах п'ятиповерхового гуртожитку.

— Тут навіть сніг не розтанув!

— Усе нормально? — гукнув інший голос.

— Так.

Ксюха чи Мілана... Марко Півник заснув. У двері постукали. Він прокинувся і почув голос Обдовбаного, його пальці відтарабанили по дверях дивний дріб. Обдовбаний покликав Марка на ім'я. Марко чув, як той тупцював на місці, сопів, певно задихався від підйому пішки на сьомий поверх, клацнув запальничкою, і до кімнати проник цигарковий дим.

— Ти що, заснув? Відкривай! — крикнув Обдовбаний.

Марко Півник не відчиняв, бо вважав Обдовбаного поцом. Але потім подумав, що це трохи несолідно — не пустити знайомого на нічліжку. Він голосно гаркнув «відкриваю» і підвівся з ліжка. Коридорне світло ризонуло очі сонному Марку. Обдовбаний кисло посміхнувся, зайшов до кімнати. Від нього неприємно смерділо дешевим куривом. Марко Півник відчинив вікно.

— Дубак! Заморозиш!

— Тільки на пару хвилин.

Обдовбаний збуджено розповідав про пожежу, про те, що там відбувалося, але Марко Півник його перебив і сказав, що скоро буде світати.

— Давай спати.

— Ладно, — лїниво протягнув Обдовбаний.

Марко чув, як той довго мостився на сусідньому ліжку, як під ним скрипіли металеві пружини, як він сопів і голосно позіхав. Обдовбаний його добряче дратував. Марко не хотів спати і думав.

— Обдовбаний... — покликав він.

Той ніби не чув.

— Обдовбаний!

— Шо?

— А куди весь народ поділи? Як не як — два поверхи. Їм десь спати треба.

— Та хто куди, — позіхнув Обдовбаний, — багато лишилося, пішли до знайомих на перший і другий поверх.

— Усі ж не помістилися.

— Та чорт їх знає, — знову позіхнув Обдовбаний.

Марко Півник слухав, як на столі цокає годинник.

— Обдовбаний...

— Шо?

— А куди пішли Микола з Міланою?

— Та чорт їх знає. Я раніше думав — до тебе. Але потім бачив, як вони йшли в центр. По-моєму, вони повалили до якоїсь знайомої ципи на хату.

— Ясно, — сказав Марко Півник уже іншим голосом.

Він зціпив зуби і міцно стиснув руками ковдру. Він вкусив подушку і гірко заплакав. Не знати скільки часу він лежав. Із ковдрою в зубах Марко Півник скидався на маленького, прирученого звіра, який усього боявся. Він безжиттєво дивився у вікно, де ранковою сірою цвіллю поволі вкривалася темінь і розпрозорювалася. Далеко-далеко галасувало ранкове вороння. Марко Півник подумав, що це, мабуть, над парком, де він любив блукати з Міланою. Мілана стояла перед ним й лукаво примружувала очі. Він бачив, як вона вигиналася своїми формами, як форми заокруглювалися ще дужче. Він бачив, як її пухкенькі губи легко розтягувалися в усмішці та оголювали рівні білі зуби.

«Краще б ти згоріла», — подумав Марко Півник.

На певний момент він уявив це і пустив сльозу. Марку здалося, що з цього приводу він би обов'язково написав свій рекієм за однією подругою і що це була б дуже потужна річ, якої раніше він не створював. Марко Півник уявив, як читає цю потужну річ перед залою слухачів і вони, затамувавши подих, стежать за кожним жестом його руки, за кожною зміною міміки його обличчя, за кожним словом, яке він кидає в тишу. А потім, після почутого, всі вони завмерли б, немов паралізовані, шоковані, прибиті, і раптом — усе вибухнуло б аплодисментами. Від збудження Марко Півник аж перекрутився під ковдрою, зібгавши подушку та безладно закинувши руки під голову. Побачена картина не давала йому спокою.

— Обдовбаний... — покликав він сусіда.

Тиша.

— Обдовбаний... — знову покликав його Марко Півник, якому не терпілося розповісти про свої поетичні візії.

Але Обдовбаний хропів.

— От скотина.

Наступного дня Марко Півник ходив мовчазний, поглинутий важкими роздумами, він навіть не особливо помічав людей навколо, які з ним віталися в коридорах університету чи на вулиці. Марко Півник бачив у своїй уяві страшну велетенську пожежу, яка його

збуджувала, бачив спокійне бліде лице мертвої Мілани, яка загинула від задухи під час страшної велетенської пожежі, що охопила один гуртожиток, потім страшна велетенська пожежа перекинулася на інший і врешті-решт згоріла майже половина студентського містечка. Марко Півник пристрасно це уявляв і ходив, як сам не свій. Він думав про не менш велетенську поему, задум якої ставав усе чіткішим і зримим, ніби все відбуватиметься реально — перед очима. Вночі Марко Півник роздягнувся догола, ліг на ліжку і дивився у стелю, намагаючись в уяві відтворити ті миготливі відблиски вогню, який він бачив минулої ночі. Раптом Марко зірвався на ноги, підійшов до вікна, відсунув штори. Він поглянув униз — на тьмяному снігу не було ні душі. У вікнах гуртожитку, де вчора була пожежа, — темно. Місто спало. Марко Півник піднявся на підвіконня, обережно поклав руки на скло вікна, заплющив очі і почав бубоніти перші слова, які лягали в поетичний розмір. Він хотів побачити свою Мілану у вічному вогні і пустив сльозину.

6 квітня 2013, Київ

Примітки

1

Цугсфюрер — один із низьких чинів в армії Габсбургів. (*Приміт. автора.*)